

UNIVERSITATEA „PETRE ANDREI” IAȘI
FACULTATEA DE DREPT
SOCIOLOGIA DREPTULUI

suport de curs

Titular curs: Prof. univ. dr. Cătălin Bordeianu

INTRODUCERE ÎN Sociologie

Obiectul și definirea sociologiei

Termenul de sociologie provine din cuvântul latin „socius”, în traducere, social sau societate, și cuvântul grec „logos” care înseamnă știință. La un nivel foarte general, sociologia este știința despre social.

Sociologia a fost definită de-a lungul timpului în diferite moduri. Termenul de sociologie apare pentru prima oară, în 1838, la filosoful francez Auguste Comte în *Cours de philosophie positive*, 1830 – 1842. Au urmat după aceea încercări de definire a sociologiei, la care facem referire mai jos. Astfel, Émile Durkheim a conferit sociologiei statutul de „știință a faptelor sociale”. Max Weber a considerat sociologia ca știința care studiază acțiunea socială. George Gurvitch a dat următoarea definiție: „sociologia este știința fenomenelor sociale totale, care are drept obiect studiul global al relațiilor sociale, societatea ca integralitate de raporturi”. Dimitrie Gusti considera că „sociologia este știința realităților sociale”. În viziunea unui alt sociolog român, Petre Andrei „sociologia studiază în mod obiectiv, în primul rând, existența socială sub aspectul ei staticstructural, și apoi sub aspectul dinamic-funcțional al ei, arătând fazele și tipurile sociale realizate”. Traian Herseni a susținut că: „sociologia este știința societăților omenești, este o disciplină ce se ocupă cu studiul vieții sociale, al fenomenelor de comunicare umană, de conviețuire socială”.

Sociologul american Alex Inkeles, în lucrarea sa *What is sociology?* (p. 2), apreciază că există trei căi principale pentru circumscrierea obiectului sociologiei, prin care căutăm să descoperim problematica proprie de studiu:

1. *calea istorică*, cu ajutorul căreia descoperim problemele centrale ale fondatorilor sociologiei;
2. *calea empirică*, prin care studiem cercetările sociologice concrete pentru a depista acele subiecte sau probleme cărora sociologii contemporani le dau cea mai mare atenție;
3. *calea analitică*, prin care decelăm capitole și domenii ale sociologiei.

Din studiul moștenirii sociologice și din cunoașterea modului cum sociologii studiază realitățile sociale s-a constatat că anumite procese, instituții și fenomene sociale: familia, stratificarea socială, raporturile dintre componentele societății, mecanismele de funcționare a societății nu au fost obiect al unei anumite discipline decât din momentul constituirii sociologiei ca știință. Domeniul sociologiei este realitatea socială în procesualitatea devenirii și stabilității ei. În mod concret, obiectul sociologiei îl constituie studiul colectivităților umane și al relațiilor interumane din cadrul acestora, precum și examinarea comportamentului uman în grupuri și comunități umane.

Am amintit că obiectul sociologiei cuprinde o arie de probleme de o mare complexitate și diversitate. Studiul acestor teme s-a diferențiat și s-a aprofundat, conturându-se un sistem de discipline sociologice, care s-a extins treptat, ajungându-se până la aproape 100 de discipline sociologice. Enumerăm câteva dintre ele: sociologia culturii, sociologia politică, sociologia civilizațiilor, sociologia economică, sociologia cunoașterii, sociologia familiei, sociologia devianței, sociologia comunităților, sociologia morală, sociologia juridică, sociologia limbii, sociologia artei, sociologia literaturii, sociologia educației, sociologia muncii, sociologia industrială, sociologia rurală, sociologia urbană, sociologia religiei, sociologia mass media etc.

Sociologia generală și disciplinele sociologice abordează problemele sociale în temeiul unei paradigme, al unui ansamblu de concepte, propoziții, metode și tehnici de cercetare, instituite ca un model de investigație.

De regulă, orice doctrină sociologică tinde spre conturarea unei paradigme de analiză a sociologiei sau a unui domeniu sociologic, iar studiul unei teme se întreprinde având la bază paradigma curentului sociologic în care se include demersul științific al chestiunii cercetate.

Relația sociologiei cu alte științe

Înțelegerea specificului sociologiei, ca știință, rezultă și din studiul relațiilor acestei discipline cu alte științe. Cercetând un domeniu al realității, cel social, sociologia se întâlnește, inevitabil, cu alte științe. Științele despre societate și om se împart în trei mari grupuri (A. Mișu, 1992, p. 26):

— *Științele sociale* (antropologia, economia, psihologia socială,

istoria, sociologia);

— *Disciplinele umaniste* (filosofia, teologia, literatura, muzica și arta);

— *Științele comportamentului* (sociologia, antropologia, psihologia, aspecte comportamentale ale biologiei, economiei, geografiei, dreptului, psihiatriei, științelor politice).

Sociologia este inclusă, așadar, în două grupuri de științe: sociale și ale comportamentului. Aceasta demonstrează, pe de o parte, complexitatea obiectului ei de studiu, pe de altă parte, existența unor moduri diferite în care poate fi abordată problematica socială.

Sociologia comunică, practic, cu toate științele deoarece socialul – obiectul ei de cunoaștere –, cuprinde elemente ce sunt studiate din toate perspectivele științei. Cum fiecare știință își delimitează obiectul la segmente ale realului este evident că viziunea sociologiei este parțială, iar pentru explicarea acesteia se aduc argumente și din științe conexe. De aceea, granițele dintre științele socio-umane sunt fluide.

Circumscrierea sociologiei de alte științe socio-umane se reflectă în obiectul de studiu și în problematica specifică celorlalte științe. Cu ce se îndeletnicește sociologia?

Ea studiază realitatea socială dincolo de aspectele ei particulare. Finalitatea sociologiei stă în cunoașterea, explicarea și înțelegerea științifică a structurii și funcționării societății globale. În același timp, sociologia caută răspuns la o chestiune esențială, și anume, relația dintre individ și societate sub toate aspectele. Pentru delimitarea domeniului sociologiei este oportună analiza raporturilor sociologiei cu celelalte științe socio-umane.

Psihologia este știința care studiază comportamentul individual și personalitatea prin proprietăți cum sunt: atitudini, nevoi, sentimente, precum și prin procese: învățare, percepție etc. În acest domeniu se distinge o știință particulară, psihologia socială, strâns asociată cu sociologia. Psihologia socială este cunoașterea științifică a interacțiunii comportamentelor și proceselor psihice umane. Ea studiază modul cum are loc interacțiunea comportamentelor individuale și de grup, ca și stările și procesele psihice colective, personalitatea sub raportul condiționării socio-culturale. Sociologia, spre deosebire de psihologie, se ocupă de cunoașterea relațiilor sociale, a structurilor, interacțiunilor și organizării din societate. Psihologia studiază psihicul individului, iar sociologia abordează

colectivitățile sociale.

Antropologia este știința despre om ca individ, grup și specie (G. Geană, *Antropologie*, în *Dicționar*, 1993, p. 40), văzut din perspectivă biologică și socială. Antropologia fizică analizează teme referitoare la originea omului. Apropiată de sociologie este antropologia culturală, aceasta fiind preocupată de studiul comportamentului uman în contextul normelor și valorilor dintr-o societate concretă. Sociologia se centrează pe cunoașterea societăților contemporane, pe când antropologia culturală are ca obiect culturile arhaice. În discursul antropologiei culturale se includ teme referitoare la contextele de existență a tradițiilor, la civilizația modernă în relație cu valori tradiționale.

Antropologia socială studiază structurile sociale ale unei societăți tradiționale, iar sociologia abordează aceeași problematică în societățile actuale. Antropologia are ca obiect societatea, la fel ca și sociologia. De aceea, ea a fost considerată ca fiind sora sociologiei. Din această cauză există mici diferențe între antropologie și sociologie.

Științele economice studiază producerea, distribuirea și consumul bunurilor și serviciilor. Temele predilecte sunt: munca, banii, finanțele, afacerile, relațiile economice internaționale etc. Spre deosebire de sociologie, aceste științe acordă mică atenție interacțiunii dintre oameni în activitatea economică, sau structurilor sociale din sfera economică. Pentru sociologie, economia este mediul de producere a unor relații sociale, de afirmare a omului ca forță de muncă în anumite contexte sociale. Evoluția gândirii sociologice a condus la constituirea unei sociologii de ramură, sociologia economică, orientată către analiza sociologică a vieții economice.

Științele politice studiază ideile despre organizarea politică a societății, modurile de guvernare, comportamentul politic, structurile de putere, mișcările politice, comportamentul electoral, participarea politică. Sociologia include multe dintre aceste subiecte, analizate însă ca realități sociale. Trebuie spus că între sociologie și științele politice deosebiri sunt mici. Baza științelor politice este dată, indiscutabil, de sociologie.

Evoluția ideilor sociologice

Concepții despre societate

De-a lungul dezvoltării societății umane au fost formulate în diverse modalități idei despre societate, realitatea socială, relațiile

sociale. Soluționarea problemelor sociale, funcționarea societății au fost obiectul gândirii sociale din antichitate (China, Grecia, Roma). Să amintim cele 282 legi ale Hammurabi care prevedeau reglementări ale unor importante aspecte ale vieții sociale: comerț, educație, sănătate. În Grecia antică s-au elaborat teze esențiale pentru gândirea socială, care apoi au fost preluate și valorificate, în epoca modernă, de sociologi.

Platon (427 – 347 î.Hr.) trasează în *Republica*, contururile unei societăți perfecte. Filosoful grec prezintă structurile societății, formele de guvernământ, organizarea economică a acestui mod de organizare socială. O societate perfectă poate ființa numai dacă ea este condusă de filosofi, care nu trebuie să dispună de nicio proprietate și nici de familie pentru că numai în acest fel, gândea Platon, se punea stavilă corupției, mitei și nepotismului.

Aristotel (384 – 322 î.Hr.), în scrierile sale, *Etica Nicomahică*, *Politica*, *Constituția atenienilor*, a formulat idei ce au premers demersul sociologic modern. Filosoful grec a definit omul ca animal social („*zoon politikon*”). Viața socială are un scop al său propriu și un mecanism de autoreglare. Pornind de la această premisă, Stagiritul concepe realitatea socială pe niveluri:

1. *Philia* – modul în care omul își stabilește conduita sa în raport de regulile și valorile cetății, ceea ce astăzi a fost denumit sociabilitate;
2. *Coinoma* – grupurile dintr-o societate;
3. *Politeia* – statul identificat cu societatea globală;
4. *Nomos* – ansamblul regulilor de conduită bazate pe obiceiuri, moravuri, morală ceea ce, într-un cuvânt, înseamnă lege prin care se asigură cadrul normativ al polisului.

În perioada modernă, urmare a dezvoltării capitaliste a societății, realitatea socială devine obiect de studiu sistematic. În gândirea socială s-a manifestat direct influența viziunii mecaniciste, de sorginte carteziană, asupra realității. Orice studiu trebuia să examineze fundamentele raționale ale oricărei acțiuni umane sau sociale. Teoriile contractualiste au pus accentul pe decelarea elementelor raționale din societate.

Thomas Hobbes (1588 – 1679) caută să cunoască societatea cu metodele specifice geometriei. Viața socială este definită în temeiul principiilor mecaniciste. Ideea de bază a gândirii sale, expusă în scrierea sa *Leviathan sau materia, forma și puterea unui stat ecleziastic*

și civil, este tendința omului spre autoconservare și putere. În concepția sa, există o stare naturală a societății, caracteristică perioadei când statul nu exista. Această fază se detașă prin anarhie, concurență, agresivitate, individualism. Corespunzător stării naturale este dreptul natural care exprimă dreptul fiecăruia de a-și asigura existența prin utilizarea oricărui mijloc, situație exprimată prin aserțiunea „*homo homini lupus*” (omul este lup pentru semenul său). Filosoful englez ajunge la concluzia că omul dispune și de o „lege naturală”, bazată pe rațiune „care îi interzice omului să facă ceva ce ar putea conduce la nimicirea propriei sale vieți!”. Pentru ca oamenii să trăiască în comun și să fie egali între ei, se impune, afirmă Hobbes, adoptarea unui contract social între oameni, astfel încât fiecare să renunțe la dreptul lui natural, iar garantarea respectării acestui contract poate fi dată de Leviathan, o formă de guvernământ absolutistă, exercitată de un monarh.

John Locke (1632 – 1704) continuă ideile lui Hobbes. El concepe statul bazat pe un contract. Spre deosebire de Hobbes, Locke argumentează caracterul negativ al unei puteri atotstăpânitoare. Dacă la Hobbes statul este, oriunde și oricând, mai bun decât cei pe care îi guvernează, în concepția lui J. Locke statul și omul cunosc aceleași criterii și principii morale. Preocupat de forma optimală a statului, filosoful empirist formulează o idee esențială ce va fi apoi dezvoltată de sociologie: separarea puterilor în stat. Funcția fundamentală a statului este asigurarea ordinii legislative printr-o majoritate a cetățenilor. O altă teză valoroasă, ce-i aparține, se referă la necesitatea ca statul să fie controlat de societatea civilă.

Charles de Montesquieu (1689 – 1755), în opera sa *Despre spiritul legilor*, a dezvoltat ideea lui Locke despre separarea puterilor în stat: legislativă, judecătorească și executivă.

Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) dezvoltă teoria contractualistă. El pleacă de la premisa că omul nu este rău și corupt de la natură, cum susțineau, mai ales, teoreticienii englezi. Omul se naște bun, liber și egal. El a fost corupt de civilizație. Gânditorul francez aduce discuția pe terenul moral și al voinței generale determinate de rațiune și moralitate. „Omul se naște liber, dar pretutindeni trăiește în lanțuri” (*Contractul social*) susține filosoful francez. Pentru a putea conviețui într-un „corp moral și colectiv”, oamenii trebuie să se detașeze de interesele și trebuințele lor, și să

devină parteneri într-un contract social. În acest fel, omul devine cetățean care participă la voința comună. Societatea este alcătuită din indivizi care se supun voluntar voinței generale colective, sursă certă a suveranității legitime. În temeiul acestei teorii a voinței, exercitarea puterii statului se face prin legi stabilite de totalitatea indivizilor într-o dezbatere liberă, în deplină egalitate și prin vot direct. Rousseau argumenta necesitatea unui stat democratic bazat pe voința generală în cadrul căruia puterea să fie dată de membrii săi: „puterea poate fi transmisă, voința însă, nu”, teză fundamentală a gândirii sale.

Immanuel Kant (1724 – 1804) a dezvoltat o teorie a statului bazată pe gândirea sa despre morală a cărei chintesență este ideea imperativului categoric. Filosoful german, prin imperativul categoric, aprecia că un individ trebuie să acționeze pentru ca și ceilalți să vrea să acționeze în același mod, dar fără să-i oblige să procedeze astfel, deoarece s-ar ajunge la limitarea libertății. În lucrarea sa *întemeierea metafizicii moravurilor*, el subliniază că dreptul se preocupă numai de asigurarea libertăților tuturor: „Dreptul este deci întruchiparea condițiilor în care voința unuia poate fi unită cu voința celui alt, după o lege universală a libertății”. De aceea, libertatea este singurul drept înnăscut. În temeiul acestui drept originar se organizează statul, care nu poate fi decât expresia rațiunii. Această viziune asupra libertății și a statului va fi ulterior mult dezbătută de filosofi și de către sociologi. Raționalismul sociologic originat în ideea existenței unei raționalități sociale își are fundamentele în gândirea kantiană.

G.W.F. Hegel (1770 – 1831) a formulat, în cadrul sistemului său filosofic, idei despre societate, în special în lucrările *Principiile filosofiei dreptului* și *Filosofia istoriei*. Libertatea este concepută de gânditorul german ca o formă a dialecticii dezvoltării sociale și individuale. A fi liber înseamnă, la Hegel, „a fi în alteritate la sine însuși”. Ideea se autodezvoltă la nivelul gândirii pure, ca abstracții nedeterminate și concepte (teza), trecând apoi, prin alteritate, în natură (antiteza), revenind la sine, prin om și societate (sinteza). Hegel vede statul ca o formă a rațiunii. Într-un stat, raționalul și realul sunt în egală măsură prezente, ceea ce ar demonstra caracterul inadecvat al teoriei contractului social: „Numai în stat, omul are parte de o existență rațională... statul este viața existentă, cu adevărat morală”. (*Principiile filosofiei dreptului*). Organizarea statală depășește antiteza societate civilă-familie. De aceea, monarhia prusacă prezintă realizarea practică

a spiritului absolut, idee derivată dintr-o altă teză hegeliană – libertatea individului este expresia tăriei comunității. Gândirea lui Hegel despre societate este relevantă nu numai prin ideile sale, ci și prin critica lui K. Marx, și mai ales, dezvoltarea unora dintre tezele filosofului german de către autorul *Capitalului*.

Din această succintă istorie a ideilor despre societate rezultă că, până în secolul al XIX-lea, despre viața socială se discuta în cadrul unor doctrine filosofice. Se cuvine a remarca accentul tot mai puternic ce se pune în secolul al XVIII-lea, cu deosebire în gândirea franceză și germană, pe cunoașterea și interpretarea faptelor sociale, prefigurându-se imperativul constituirii unei științe speciale.

Fondatorii sociologiei

Auguste Comte (1798 – 1857) este considerat fondatorul sociologiei și primul care a formulat conceptul de „sociologie” definită ca „știință a societății”. Filosoful francez a ajuns la ideea de sociologie, urmare a concepției sale despre evoluția gândirii omenești.

Știința parcurge trei stadii diferite: teologic, metafizic și pozitiv. Orice cunoaștere într-un domeniu debutează cu stadiul bazat pe concepte teologice. Să luăm ca exemplu, astronomia. Aceasta a oferit, în societățile primitive, explicații la mișcările cerești prin acțiunea unor zei, demoni sau ființe. În al doilea stadiu, cel metafizic, locul lui Dumnezeu este luat de principii abstracte. Conceptele teologice au fost înlocuite cu explicații metafizice bazate pe rațiune. Al treilea stadiu – pozitiv sau real – relevă semnificația cunoașterii științifice rezultată din observarea relațiilor și interdependențelor guvernate de legi: „spiritul pozitiv constă, mai ales, în a vedea pentru a prevedea, pentru a cerceta ceea ce este, cu scopul de a descoperi ceea ce va fi, pe baza teoremei universale a transformabilității legilor naturii”. (*Course de philosophie positive*). În demersul său privind sistemul științelor, Comte propune o ierarhizare a științelor, în care prioritatea o deține matematica urmată de astronomie, fizică, chimie, biologie, sociologie. Știința despre societate este concepută ca fiind cea mai complexă. A. Comte exprima încrederea în capacitatea științei de a formula legi pe baza observației, astfel încât ele să fie certe și imposibil de infirmat de către noi experimente. Pentru Comte, toată cunoașterea umană este dată numai de știință datorită virtuților ei de studiu sistematic al fenomenelor și de explicare a legilor de ființare a acestora. Filosoful francez aprecia că numai observația este metoda cea mai eficientă de

cunoaștere științifică, și avertiza că sociologia „trebuie să reziste contra invaziei matematice”.

Filosoful francez divide studiul societății în statica socială, axată pe studiul structurii societății, și dinamica socială, orientată spre studiul schimbării sociale și al dezvoltării instituționale. Este de reținut că, pentru Comte, societatea dispune de multe caracteristici, asemănătoare celor tipice pentru organismele vii, dar societatea este un organism diferit de cel din lumea animalelor. De asemenea, Comte a conceput societatea ca un organism bazat pe ordine, dependentă de existența comunității de idei împărtășită de membrii săi.

Prin urmare, sociologia este știința preocupată de cunoașterea realității sociale distincte de biologic și organic.

Aceste idei au avut o influență puternică asupra concepțiilor lui Herbert Spencer și Émile Durkheim.

Herbert Spencer (1820 – 1903) este fondator al sociologiei prin argumentarea, într-o teorie specială, a organicității societății. Filosoful englez a dezvoltat ideea lui A. Comte despre diviziunea studiului societății în statica socială și dinamica socială, și a preluat de la acesta teza societății ca organism colectiv. În viziunea sa, societatea este analogă organismului biologic. Asemănător corpului uman alcătuit din organe – rinichii, plămânii și inima –, societatea este alcătuită din instituții – familia, religia, educația, statul și economia. Evoluția societății are loc identic cu evoluția organismului. Așadar, o societate cunoaște toate etapele dezvoltării unui organism, de la naștere până la moarte, ceea ce este reflexul acțiunii unor legități. Prin această idee, H. Spencer pune pentru prima oară în sociologie bazele teoriei sistemice despre societate. Progresul social este efectul evoluției sociale în mod organic. În acest sens, el a fost adeptul selecției și evoluției naturale a societății, iar dezvoltarea socială este posibilă numai prin această selecție naturală. De aceea, Spencer a susținut ideea neintervenției guvernului în adoptarea legislației. În societate trebuie să acționeze selecția naturală astfel ca numai cei, care s-au dovedit capabili să se adapteze la cerințele realului, să supraviețuiască, și vor fi perpetuate numai acele forme sociale ce au rezistat la exigențele evoluției naturale.

Evoluția socială este, după Spencer, divergentă și nu lineară iar, în anumite condiții sociale și culturale, ea cunoaște procesele de regres și stagnare. Dezvoltarea constă în trecerea de la starea de dezagregare

la o stare structurată, de la o stare omogenă la una eterogenă. Finalitatea oricărei dezvoltări o reprezintă crearea unei situații de echilibru.

În lucrarea *Progresul, legea și cauzele sale*, Spencer concepe dezvoltarea istorică ca pe o luptă pentru existență și ca proces de supraviețuire a celui mai puternic (Maria Fürst, Jürgen Trinks, 1997, p. 264). Ideile sale vor fi reluate de alți sociologi, mai ales pe linia evoluționismului. Concepția sa a avut înrăurire asupra unor gânditori români, cu deosebire la junimiști.

K. Marx (1818 – 1883), deși el însuși nu s-a considerat un sociolog, a influențat puternic gândirea sociologică. Față de Spencer, K. Marx a susținut că, periodic, orice societate cunoaște, inevitabil, transformări radicale, ceea ce determină manifestarea acțiunilor revoluționare. Societatea evoluează nu numai spontan, ci și prin intervenția directă a omului. Societatea este analizată de K. Marx ca un sistem alcătuit din forțe de producție și relații de producție, rolul determinant avându-l, în acest raport, cei ce produc bunuri. Sistemul social este structurat în baza economică și suprastructura juridică, politică, religioasă, artistică. Cum are loc schimbarea socială? După K. Marx, prefacerile sociale sunt provocate atunci când forțele de producție determină sensul evoluției societății. Motorul dezvoltării sociale îl reprezintă lupta de clasă („Toată istoria umană de până acum este istoria luptei de clasă”) deoarece în orice societate bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție ființează un conflict între deținătorii de mijloace de producție și cei care-și vând forța de muncă proprietarilor. Explicația dată de K. Marx se referă la ritmul mai rapid de progres cunoscut de forțele de producție, iar noile tehnologii și moduri de organizare a producției conduc, indiscutabil, la apariția unor noi clase, capabile să gestioneze progresul rezultat din modificările produse în planul producției materiale. Această nouă clasă luptă, astfel, împotriva vechilor clase interesate în a-și menține pozițiile conducătoare în stat. În acest mod K. Marx a explicat apariția societății capitaliste occidentale și tot în aceeași manieră a apreciat că va avea loc înlocuirea societății capitaliste cu societatea comunistă, act înfăptuit de proletariat, văzut ca o clasă atașată progresului determinat de dezvoltarea industrială și tehnologică.

Revoluția comunistă se declanșează în țara cea mai avansată economic – Anglia – și apoi ea se produce și în celelalte state. Ea ar

duce la instaurarea unei societăți lipsite de clase sociale și de proprietate, organizată pe principiul „de la fiecare după capacități, fiecăruia după necesități”, care s-a dovedit utopic în țările care au fost obligate să experimenteze modelul K. Marx ist de societate. Cu un limbaj, nu întotdeauna riguros științific, K. Marx dezvăluie mecanisme ale funcționării și organizării societății capitaliste occidentale, explică modul cum se stabilesc relațiile între componentele sociale, argumentează rolul primordial al producției în orice societate.

Émile Durkheim (1858 – 1916) a configurat pentru prima oară obiectul propriu al acestei discipline, asemănător cu domeniul de studiu din oricare știință: „Principalul nostru obiectiv... este de a extinde raționalismul științific la conduita omenească, arătând că [...] ea este reductibilă la raporturi de la cauză la efect” și de aceea sociologia „nu trebuie să consiste într-o simplă parafrază a prejudecăților tradiționale” (*Émile Durkheim*, 1974, p.35).

Sociologul francez a fost preocupat de modul cum societățile durează în timp. În acest sens a căutat elementele ce pot explica existența societăților. Preocupat de studierea științifică a realității sociale, Durkheim a examinat factorii ce determină obiectiv ființarea societății. Pentru că societatea este entitate independentă de individ, sociologul francez a gândit grupul ca realitate socială fundamentală. Faptele ce au loc în grup constituie problematica sociologiei deoarece acestea sunt independente de individ în aceeași măsură ca și procesele și fenomenele studiate de științele naturii. Întrucât el a văzut societatea dincolo de dimensiunile psihologice și biologice, fenomenele sociale au fost considerate ca lucruri. „Tratăm faptele sociale ca lucruri”, scrie *Émile Durkheim*.

Faptele sociale sunt aspecte ale vieții sociale care nu pot fi explicate în termenii specifici individului, pentru că ele se produc autonom de acesta și sunt exterioare lui.

Faptele sociale sunt cunoscute în mod direct sau empiric, iar sociologul caută date senzoriale obiective rezultate din măsurarea lor în contextul vieții sociale. Caracterul obiectiv al faptului social derivă și din caracteristicile sale de a constrânge individul să urmeze o anumită direcție și nu alta. Faptul social evoluează independent fără a se conforma voinței individuale. Societatea însăși acționează ca un sistem de constrângeri, determinând individul să acționeze așa cum îi dictează ea. Observăm că, în gândirea lui Durkheim, prioritară este

societatea și, din acest motiv, el o concepe, din această perspectivă, ca obiect al sociologiei. Societatea este mai mult decât suma părților sale. Faptul social acționează asupra individului nu numai pentru că este exterior lui, dar și datorită internalizării de către acesta a standardelor de comportament ale societății în care trăiește.

Faptul social reprezintă unealta gnoseologică de investigare a realității sociale. Investit cu atribute morale, faptul social trebuie să acționeze pentru asigurarea ordinii sociale prin reunirea indivizilor în acțiunea de funcționare a întregului sistem social.

Analiza societății prin faptul social este întreprinsă de sociologul francez în lucrarea *Diviziunea muncii sociale* (1893). Durkheim a făcut distincția între solidaritatea mecanică și solidaritatea organică, derivată din compararea structurilor sociale simple în societățile tradiționale cu diviziunile complexe în societățile moderne. În primele tipuri de societate, diviziunea muncii era foarte simplă, afirmată între persoane implicate în aceeași ocupație, cum ar fi vânătoarea și agricultura. În acele contexte sociale au existat un stil comun de viață, un set comun de credințe, obiceiuri și ritualuri cunoscute și practicate de către toți. Prin urmare, a existat un consens comun fundamental pe care Durkheim l-a denumit conștiința colectivă în temeiul căreia oamenii au cunoscut aceeași viață socială și au edificat o solidaritate socială care orientează și controlează comportamentul individual. Această solidaritate este mecanică, iar dimensiunea ei esențială este conștiința colectivă.

Pe măsură ce societățile se modernizează, adoptă tipuri de producție industrială, iar diviziunea muncii devine mai complexă, se schimbă și tipul de solidaritate socială.

Migrarea oamenilor de la sat la oraș, din activitățile agricole în muncile industriale contribuie la erodarea vechii solidarități. În locul omogenizării din societatea tradițională se impune eterogenitatea socială în ocupații, stiluri de viață. Conștiința colectivă este înlocuită cu conștiința individualității. Se face trecerea de la proprietatea comună la proprietatea privată, de la responsabilități colective la drepturi individuale. Relațiile directe între oameni și controlul informal își pierde din semnificație. Puterea și autoritatea au trecut din responsabilitatea familiei și a bisericii în seama justiției și a statului. Toate acestea au impus o nouă solidaritate socială, anume solidaritatea organică. Ea este fundamentul realizării, cu succes, a

combinării ordinii sociale cu libertatea individuală.

Nucleul acestei solidarități este diviziunea complexă a muncii, liant al economiilor industriale din societatea modernă în care fiecare este interdependent cu celălalt. Așadar, oamenii sunt determinați să coopereze pentru că numai astfel fiecare poate să-și realizeze scopurile. Diviziunea muncii este „dacă nu unica, cel puțin principala sursă a solidarității sociale în societățile bazate pe specializarea sarcinilor”. Cum faptul social este greu de descifrat din observarea sa, Durkheim a indicat dreptul, în calitatea lui de simbol vizibil, domeniul de studiu al tuturor varietăților de solidaritate socială.

Max Weber (1864 – 1920) este considerat printre fondatorii sociologiei, însă el a adus o contribuție importantă și la dezvoltarea unor domenii din științele politice, științele economice, istorie. El face diferența necesară între sociologie și științele naturii. Pentru sociologul german toate faptele sociale sunt fapte comprehensibile. Fenomene cum sunt stabilirea unui preț, organizarea unei greve, conduita religioasă a unui trib sunt cunoscute în alt mod decât sunt studiate fenomenele naturale – căderea unui meteorit, înghețarea apei –, adică primele sunt cunoscute din interiorul lor, pentru că sociologul însuși este o ființă socială, pe când celelalte fenomene sunt investigate din exteriorul lor.

Sociologul se manifestă în interiorul obiectului de studiat, pe când fizicianul cunoaște procesele și fenomenele fizice din exteriorul lor.

Max Weber a subliniat dificultățile actului sociologic în a studia valorile, intențiile, credințele și atitudinile care sprijină comportamentul uman. Într-adevăr, el a surprins, spre deosebire de K. Marx și Durkheim, punctul critic al demersului sociologic dincolo de abordarea socialului numai ca forțe sociale sau ca fapt social. Conceptul de acțiune socială este oportun în cunoașterea realității sociale modelate de intervenția agentului uman concret. Examinarea comportamentului social include și studiul trăirilor indivizilor ce interacționează alături de acțiunile lor. Sociologii au un alt mod de a studia realitatea decât o fac specialiștii din domeniul științelor naturii, de pildă chimie sau fizică, adică ei nu sunt limitați, în investigarea comportamentului uman, să țină seama de niște criterii cum ar fi temperatura sau greutatea, deoarece faptele, investigate de ei, au înțelesuri ce decurg din interacțiunea noastră cu alții. Sociologia are ca

premisă comprehensiunea (**Verstehen**) ființelor umane concretizată în capacitatea acestora de a înțelege modul cum se produc acțiunile umane.

Cunoașterea sociologică, la Max Weber, se bazează pe un postulat metodologic al tipului ideal. Acesta este un concept, constituit de sociolog pentru a descrie proprietățile esențiale ale fenomenului. El este un procedeu de reconstrucție abstractă a realității empirice, și este investit cu virtuți de instrument metodologic al cunoașterii sociologice.

Max Weber exemplifică tipul ideal prin conceptul de capitalism. Așa cum a fost utilizat în teoriile sociologice, și aici îl avea în vedere pe K. Marx, acest concept nu dă posibilitatea diferențierii riguroase a judecăților sociologice de realitate și a celor axiologice generate de el. Tipul ideal al capitalismului face distincția între sistemul economic, doctrina și teoria socială integrate în conceptul de capitalism, între capitalul financiar, comercial și industrial, între etapele evolutive ale capitalismului. Max Weber a studiat, cu ajutorul tipului ideal, birocrăția, legătura dintre etica protestantă și capitalism, tipurile de autoritate.

Pentru sociologul german nucleul sociologiei îl reprezintă acțiunea socială definită ca o comportare umană orientată către alți oameni. Sociologia este știință a acțiunii sociale, o știință comprehensivă și explicativă.

Sociologia românească

Primele idei despre societate, din cultura română, au fost formulate de Dimitrie Cantemir, cu deosebire în lucrarea *Descrierea Moldovei*, în care sunt înfățișate și explicate evenimente, procese și fenomene sociale din acest spațiu românesc. Observații despre realitățile sociale întâlnim la reprezentanții Școlii Ardelene, mai ales în ceea ce privește chestiunile naționale.

În secolul al XIX-lea se cunosc primele încercări de analize sociologice ale vieții sociale românești bazate pe teze, concepte și teorii preluate din sociologia europeană. Răscoala lui Tudor Vladimirescu, revoluția de la 1848, reformele lui Cuza și Kogălniceanu, instaurarea monarhiei, războiul de independență, proclamarea regatului român, problemele țăranimii și dezvoltării agriculturii, afirmarea burgheziei românești în viața socială, desăvârșirea statului național român toate acestea au constituit teme ale abordării

sociologice și, totodată, au stimulat gândirea sociologică autohtonă. De pildă, se discută despre o sociologie pașoptistă (T. Herseni, 1940), cu reprezentanții săi I. Heliade-Rădulescu, N. Bălcescu, I. Ghica, I.C. Brătianu, în aceeași măsură, despre o sociologie liberală sau o sociologie conservatoare – P.P. Carp, Titu Maiorescu. Nu analizăm aici toate direcțiile din sociologia românească. Ne oprim la prezentarea câtorva personalități.

Ion Ionescu de la Brad (1818 – 1891) este primul cercetător al satului românesc. Realitățile sociale au fost investigate cu metode ale cercetării empirice. În acest sens, el a întreprins cercetări de teren, utilizând metoda monografiilor. Din acest punct de vedere, el este considerat întemeietorul metodei monografice în România, ce va fi dezvoltată apoi de D. Gusti. Ion Ionescu de la Brad a realizat monografiile județelor Mehedinți, Putna și Dorohoi și ale regiunilor dobrogene. Aceste monografii au abordat aspecte pedo-climatic și fitotehnice, statistice și economice, demografice și sociale din regiunile cercetate. Din datele sintetizate în lucrările sale rezultă un profil al românului, așa cum exista el în mediul țăranesc, și o civilizație adecvată activității agricole. De aceea, el argumenta necesitatea cercetării agriculturii din toate zonele locuite de români, o cercetare directă și amănunțită a tuturor satelor.

Spiru Haret (1851 – 1912) a edificat o concepție sociologică bazată pe principii matematice de cercetare a fenomenelor sociale, în lucrarea sa *Mecanica socială* (1910). Haret remarcă lipsa unei legi sociologice, așa cum în mecanica rațională este legea newtoniană.

De aceea, consideră că știința sociologică nu dispune de o teorie de același nivel ca mecanica rațională. El apreciază că sociologiei „experimentul îi este interzis și observarea se reduce pentru ea la învățămintele istoriei, care sunt departe de a fi suficiente” (S. Haret, 2001, p. 90). Din aceste rațiuni, sociologia trebuie să parcurgă toate etapele prin care a trecut știința mișcării fizice, iar pentru moment nu-i rămâne decât să studieze realitatea socială cu aproximații succesive. Sociologia va deveni știință veritabilă când „va fi capabilă să folosească calculul”. Până atunci ea este o disciplină științifică imatură.

Astăzi, studii despre gradul de evoluție a științelor plasează sociologia aproximativ în aceeași zonă de dezvoltare ca și savantul român, cu toate achizițiile importante în analiza cantitativă a socialului. Explicația acestei situații a sociologiei este progresul

nesatisfăcător în descoperirea legilor sociale, care, așa cum afirmă Haret, trebuie să fie analoge cu cele după care dirijează echilibrul și mișcarea materială.

Fără să identifice sistemele mecanice cu cele sociale, Haret a sugerat o analogie între cele două tipuri de sisteme. Modelul după care operează Haret este cel al spațiului social cu trei coordonate:

1. economică;
2. morală;
3. intelectuală.

Însă progresul este produs de ceea ce el numește forțe sociale: „conformația mâinii și limbajul”, cauze sociale de prim ordin care au determinat mișcarea socială. (S. Haret, 2001, p. 133). Determinismul social este conceput de Haret ca un complex de relații cauzale în societate, iar în explicarea vieții sociale ia în seamă toți factorii, de la mediul geografic până la individ cu toate actele sale.

Dumitru Drăghicescu (1875 – 1945) a elaborat studii importante în care a dezbătut cu pasiune problematica obiectului sociologiei, propunând el însuși un domeniu propriu acestei discipline. Format la școala franceză de sociologie, îndrumat de E. Durkheim, Drăghicescu a examinat raporturile de cauzalitate în viața socială și a susținut că determinismul social este diferit și opus determinismului biologic. În viziunea sa, obiectul sociologiei îl reprezintă realitatea etico-socială, guvernată de o lege etico-socială. Adâncind ideea lui Durkheim despre drept ca simbol vizibil, Drăghicescu afirmă că această lege este exprimată de justiție: „Legea etico-socială cea mai incontestabilă, care conduce raporturile *exterioare* ale indivizilor, este *justiția*, și prin urmare *egalitatea* și *solidaritatea*, care sunt negația însăși a legilor naturale: selecția, concurența, inegalitatea” (*Le Probleme du déterminisme social. Déterminisme biologique & Déterminisme*, 1903, p.39).

Contribuția esențială a lui Drăghicescu constă în afirmarea ideii despre rolul subiectivității în desfășurarea vieții sociale. Fenomenele sociale sunt fenomene generate de individ. Acesta se recunoaște în societate, iar legile psihologice și legile sociologice sunt identice: „Dacă nu se poate săvârși o știință subiectivă a lumii obiective fizice nu se va putea săvârși nicio știință obiectivă a lumii subiective a spiritului și a societății” (*Du rôle de l'individu dans le déterminisme social*, 1904, p. 25, apud Herseni, 1940, p. 91).

Tezele lui Drăghicescu exprimă o abordare originală a relației dintre obiectiv și subiectiv în viața socială, de explicare a faptelor sociale.

Traian Brăileanu (1882 – 1947) dăruiește patrimoniului sociologic modalitatea proprie de analiză privind existența unei științe autonome despre societate. În concepția sa, exprimată în lucrările *Introducere în sociologie* (1923), *Sociologia generală* (1926), sociologia este o teorie a principiilor generale despre societate, derivate din investigația diferitelor tipuri de existență socială, și nicidecum o colecție de date empirice sau o metafizică despre social. Prin corelarea sociologiei cu etica și politica, el conferă un mod original de gândire sociologică. Sociologia ocupă un loc central în sistemul științelor sociale fiindcă oferă fundamentul teoretic pentru cunoașterea oricărei componente a societății. Societatea capătă o expresie concretă, cea a comunității, iar sociologia studiază comunitatea: „obiectul sociologiei este sistemul social, adică societatea ca formă evolutivă, sau, cum am putea-o numi cu un cuvânt, comunitatea. Condițiunea principală pentru cunoașterea existenței unei comunități și pentru desprinderea legilor evoluției ei este contactul comunității cu alte sisteme. Analiza sistemului izolat nu ne va da decât raporturi între părțile sale, între forme neevolutive, raporturi care pot fi prinse în legi statice, pe când evoluția sistemului ar rămâne cu desăvârșire necunoscută, adică însăși existența sistemului respectiv s-ar sustrage cunoașterii noastre” (*Introducere în sociologie*, 1923, p. 22). Pentru sociologie sistemul este comunitatea omenească, ce se distinge printr-o diversitate extraordinară de forme. Întrucât societatea a fost considerată ca un organism, Brăileanu se crede îndrituit să analizeze societatea din perspectivele tuturor științelor, inclusiv ale biologiei. Prin urmare, comunitățile omenești sunt parte a naturii.

Dar, sociologia nu se confundă cu biologia. Pentru că domeniul sociologiei este comunitatea omenească, expresia empirică a sociologiei o vom găsi în formele sociale ale activității umane. Traian Brăileanu a edificat o sociologie generală, definită ca știința despre comunitate, singura potrivită pentru examinarea societății în integralitatea ei, și prin această idee sociologia românească a impus paradigma sociologică a comunității omenești, și a adus astfel o contribuție de neprețuit la dezvoltarea teoriei sociologice.

Dimitrie Gusti (1880 – 1955) este se înscrie printre

întemeietorii sociologiei din România. În concepția sa, sociologia este un sistem de cunoaștere a realității sociale prezente (D. Gusti, I, 1968, p. 237). Sociologia, spre deosebire de istorie, care caută să refacă traseul evoluției societăților în trecutul lor, explică fenomenele sociale așa cum apar ele în realitatea socială: „Socialul este înainte de toate rezultatul unui concurs de împrejurări: spațiale, temporale, vitale și spirituale, care formează cadrele cosmologic, istoric, biologic și psihologic, cu alte cuvinte ceea ce numim «mediu» [...] Aceasta este geneza realității sociale, acestea sunt condițiile care acționează permanent asupra ei, realitatea socială reacționând și actualizându-se în activitatea socială, care poate fi redusă la patru categorii: economică, spirituală, politică și juridică. Valorile economice și spirituale (știință, artă, religie) constituie însuși conținutul vieții sociale, categoriile ei constitutive. Cu alte cuvinte, ele fac ca societatea să existe, ele sunt societatea.

Categoriile nu se pot totuși menține fără concursul altor categorii sociale cu funcție regulativă (categoriile politic și juridic) care le organizează și le reglementează.

Existența socialului nu se înțelege deci decât prin elementele sale constitutive (economicul și spiritualul) și prin elementele sale organizatorice (juridicul și politicul) care se manifestă paralel ca funcții în interiorul întregului social.

La problema cadrelor (geneza vieții sociale) și la cea a manifestărilor (activitatea vieții sociale) se adaugă problema existenței fenomenologice a socialului sub formă de unități, de relații între ele, de procese sociale”. (*ibidem*, p. 238). D. Gusti cuprinde în social tot ceea ce ține de activitatea umană desfășurată într-un context sau mediu, dar precizează că există o anumită ierarhie în ce privește tipurile de activitate socială. Activitatea economică și cea spirituală, concretizată în valori economice și spirituale, sunt determinantele societății însă acestea există numai dacă ființează politicul și juridicul cu funcții de organizare și reglementare. D. Gusti caută să confere analizei socialului o viziune cât mai completă dată fiind însăși aria de cuprindere a socialului. Ca știință a realității sociale prezente, sociologia integrează, în obiectul ei de studiu, toate activitățile sociale conform unor principii și criterii de delimitare a tipurilor fundamentale sub care aceasta există, anume cele economice, spirituale, juridice și politice.

La D. Gusti este important modul cum descrie realitatea socială, structurată în două niveluri: lumea supraindividuală – alcătuită din valori economice, valori spirituale, valori politice și valori juridice, și lumea interindividuală de grupuri sociale. Individul este nevoit să trăiască în aceste două lumi, una a valorilor și una a grupurilor în care este integrat.

Prima dintre ele acționează dincolo de opțiunea sau interesul individului.

În strânsă legătură cu această delimitare gustiană a realităților sociale în care ființează individul este problema factorului ce determină viața socială. Acesta este reprezentat de către voință: „Voința este esența vieții sociale, astfel încât, potrivit situației și acțiunii forțelor voinței sociale, realitatea socială ia forma de opoziție, de luptă, de echilibru, de concurență, de organizare, de subordonare, de supraordonare sau de coordonare” (*ibidem*). Ca bază a oricărei existențe, voința socială nu este efectul acțiunii arbitrare a unui ins sau a unui grup. Ea rezultă din legea paralelismului sociologic care exprimă raportarea manifestărilor economice, spirituale, politice și juridice la ansamblul cadrelor: cosmologic, istoric, biologic și psihic. D. Gusti afirmă existența unui triplu paralelism:

1. În interiorul cadrelor: între cadrele extrasociale cosmologic și biologic, pe de o parte, și cadrele sociale, psihic și istoric, pe de altă parte;

2. paralelismul din interiorul manifestărilor, între manifestările constitutive și manifestările regulative, și

3. un paralelism între ansamblul manifestărilor și ansamblul cadrelor. Sociologul român precizează, în baza paralelismului sociologic, tendințele de evoluție în unitățile sociale.

Toate aceste idei vin să dea un contur exact realității sociale: „Astfel concepută, realitatea socială constituie o totalitate de viață umană, adică o unitate socială justificată prin voința socială, condiționată potențial: cosmic, biologic, psihic, istoric și actualizată paralel prin manifestările sale economice, spirituale, politice și juridice” (*ibidem*, p. 239).

Neîndoielnic, între cadre și manifestări există deosebiri, și ele sunt de natură funcțională.

Pentru înțelegerea cât mai profundă a obiectului sociologiei, D. Gusti discută despre realitatea socială văzută din perspectiva altor

științe: etica și politica. Etica abordează realitatea socială ca proces de transformare conform imperativelor idealului social, iar politica studiază realitatea socială ca proces de schimbare conform sistemului de mijloace prin care se înlăptuiesc valorile sociale și idealul etic.

Trebuie spus că societatea nu se limitează la voința socială, deoarece socialul este un ansamblu de unități sociale: „O unitate socială ne apare ca o totalitate de relații, acțiuni și reacțiuni ale membrilor care le compun, toate forme ale activității omenești, expresii deci ale voinței”. (*ibidem*, p. 270). Unitățile sociale sunt de trei tipuri:

1. comunități sociale;
2. instituții sociale;
3. grupări sociale.

Una dintre cele mai productive contribuții ale lui D. Gusti și ale școlii sale o constituie elaborarea *metodei monografice* și aplicarea ei la studiul realităților sociale românești, așa cum ființau ele în comunitățile sătești. În viziunea lui Gusti, sociologia își clădește eșafodajul teoretic numai în temeiul cunoașterii faptelor sociale prin metode proprii. Există, susține Gusti, o metodă care dă șansa sociologiei de a deveni știință autonomă, și aceasta este metoda monografică. Mai mult, el crede în necesitatea fuziunii sociologiei cu metoda monografică astfel încât se poate discuta despre „sociologia monografică”. Se urmărea astfel depășirea limitelor monografiilor sociale ca simple culegeri de documente. Prin metoda monografică propusă de D. Gusti se întreprinde descrierea și cercetarea sistemică și integrală a unității sociale studiate. De aceea: „Sociologia nu se poate mărgini la studiul relațiilor sociale sau la cel al manifestărilor de viață; în toate cercetările, ea trebuie să descopere gruparea socială și unitatea manifestărilor de viață, expresie a tuturor circumstanțelor locale” (*ibidem*, pp. 241 – 242).

După experiența de opt ani de activitate de cercetare monografică, D. Gusti a recomandat reguli ce trebuie respectate în aplicarea observației sociologice. Acestea sunt:

1. observația trebuie să fie sinceră și obiectivă;
2. ea trebuie să fie exactă, adică pătrunzătoare și completă, să cuprindă toate detaliile în varietatea și unitatea lor;
3. ea trebuie verificată și controlată, obținându-se astfel o observație „experimentală”;

4. observația monografică să fie colectivă, rodul colaborării specialiștilor;

5. ca să fie științifică observația trebuie să fie informată și pregătită, studiarea teoretică fiind prima condiție pentru reușita cercetătorului;

6. observația sociologică se cere să fie intuitivă. Fiind un act de pătrundere a obiectului cercetat, ea este totodată și un act de creație;

7. alături de observație se cuvine să fie folosită și metoda comparației cu ajutorul căreia se elimină progresiv tot ceea ce este particular și accidental (*ibidem*, pp. 239 – 247).

Regulile formulate de D. Gusti în anii '30 sunt, în esența lor, valabile și astăzi, cu tot ceea ce ține de demersul empiric din sociologie. Cele șapte norme decurg dintr-o logică a cercetării monografice a unităților sociale și dovedesc caracterul științific al sociologiei monografice, prin urmărirea înțelegerii și explicării realităților sociale studiate, semnificative pentru modul de a gândi metoda monografică. Observații critice față de metoda monografică s-au formulat cu privire mai ales la caracterul ei empirist.

Organizarea cercetărilor monografice a avut un scop bine precizat de însuși D. Gusti. Ele se înscriau în acel efort, remarcabil de altfel, de a pune bazele unei științe și unei politici a națiunii. Nu ar exista altă cale de cunoaștere a realității naționale vii și concrete decât prin metoda monografică, susține sociologul român. O abordare parțială nu ar duce decât la o construcție arbitrară despre națiune. În viziunea lui D. Gusti cercetarea unei unități sociale trebuie să se facă din toate perspectivele științifice sau, cum spunem astăzi, această investigație trebuie să fie multidisciplinară și interdisciplinară.

O asemenea cerință derivă din țelul urmărit, anume cunoașterea națiunii în toate dimensiunile ei: „Prin cunoașterea monografică și sintetică a națiunii, aceasta va lua cunoștință de ea însăși și-și va da seama de ceea ce o deosebește de celelalte națiuni.

Această cunoaștere va deveni baza unei culturi și a unei politici naționale sănătoase. Căci dacă există vreo greșală dureroasă în politica unui stat, aceasta constă în a porni de la o deducție algebrică a acestei ființe vii, diversă, multiplă și complexă, care este națiunea” (*ibidem*, p. 248). Metoda monografică își aduce astfel contribuția decisivă la constituirea științei națiunii. Unitatea socială reprezentativă în afirmarea științei națiunii este satul deoarece el

păstrează nealterate trăsăturile vieții naționale. De aceea, activitatea monografiștilor s-a orientat exclusiv spre sate.

Opera gustiană se constituie într-o demonstrație a necesității unei științe a națiunii într-un context național românesc deosebit de favorabil, cum a fost perioada de după înfăptuirea Marii Uniri de la 1918. Națiunea română impunea, în noul cadru statal cuprins în granițele sale etnice, decelarea acelor cadre și manifestări constitutive caracteristice pentru viața națională românească. D. Gusti și școala sa au oferit un model, cel al sociologiei monografice, de cunoaștere și explicare a realităților sociale românești în integralitatea lor.

Petre Andrei (1891 – 1940) a elaborat un sistem sociologic întemeiat pe o concepție integralist-deterministă. Format sub influența ideilor lui Gusti, dar detașându-se de acesta, Petre Andrei a cercetat socialul în relație cu naturalul. Societatea are un fundament material, dar ea „e produsul spiritului, e o parte din spirit” (*Petre Andrei*, 1970), fără ca aceasta să însemne abordarea în manieră spiritualistă a realității sociale. El concepe societatea în toate dimensiunile ei. Întrucât esența societății este dată de comunitatea de scop și de interese, evoluția ei este determinată de manifestarea voinței sociale, idee ce-l apropie de concepția profesorului său D. Gusti.

Sociologia susținută de Petre Andrei caută să scruteze societatea prin relațiile sociale stabilite de oameni. Întâlnim în scrierile sale o descriere și o definiție a societății întemeiate pe ideea ființării acesteia prin oameni: „Societatea este o realitate care trăiește prin indivizi, dar durează mai mult ca ei și își materializează existența în diferite obiecte. Religie, drept, știință, artă ne apar ca și cum ar fi produse ale unei realități superioare, exterioare și independente față de noi, tocmai pentru că ele se formează treptat, treptat, prin aportul fiecărei generații și se concretizează în fapte. Conținutul lor rămâne însă tot spiritual și tot produs al raporturilor interindividuale, deși întotdeauna aproape nu se mai recunoaște partea individuală de colaborare. În acest mod dobândește societatea o existență de sine stătătoare” (*Petre Andrei*, 1970, p. 153 – 154). Sociologul român a explicat funcționarea societății și devenirea ei ca entitate autonomă de membrii săi. Toate fenomenele sociale au la bază relațiile între oameni: „Fenomenele sociale sunt pentru noi relații între oameni *substanțializate, concretizate, obiectivate*” (*ibidem*, p. 153). Observăm cum Petre Andrei accentuează rolul psihismului uman în existența

societății. Determinismul social, în viziunea sa, este flexibil pentru că, deși societatea este văzută ca exterioară individului, acesta poate acționa asupra mediului său social.

Societatea funcționează prin oameni, iar aceștia acționează în raport de societate.

În consecință, sociologia este știința care studiază societatea și relațiile sociale stabilite între membrii săi. Mai mult, ea este considerată de Petre Andrei ca o știință concretă și empirică preocupată de cunoașterea instituțiilor și modalităților de obiectivare a relațiilor sociale în instituții.

STUDIUL DE CAZ: Valorile juridice la Petre Andrei

Ce raporturi există între valorile juridice și știința dreptului?

Răspunsul dat de Petre Andrei este comprehensiv și raționalist. El afirmă că, în funcție de perspectiva din care sunt abordate ca fenomene formale, raționale, impuse de stat, ca fenomene sociale regulative ale realității sociale sau drept concepte abstracte ale vieții practice, valorile juridice pot forma obiectul unei *științe a dreptului*, a unei *sociologii juridice*, a unei *filosofii a dreptului*.

Așadar, *„dreptul ca știință se ocupă cu valorile juridice numai din perspectiva formei și constituirii lor; filosofia dreptului se ocupă cu cunoașterea, evoluția și justificarea valorilor juridice, iar sociologia cu aplicarea lor la viața socială”*.

Dreptul este cercetat dintr-un punct de vedere fundamental, anume acela al unei valori generale, mai precis al unei valori sociale. În calitate de regulator al vieții sociale, dreptul este o știință normativă. Creație a voinței organizate, a unei personalități sociale, a statului, el stabilește reguli, norme pentru acțiunea umană. În accepțiunea lui Petre Andrei, norma este *„o regulă care indică drumul pentru realizarea unei valori”*.

Întrucât normele sunt ele însele sancționate ca valori, în drept avem de-a face cu un sistem de valori ce pot fi împărțite în două grupe: o *juridică valoare supremă*, care este *dreptatea*, ce călăuzește acțiunea umană, și *valori-mijloace juridice*, în care intră normele, legile juridice.

Observând că cele două școli vor să accentueze un monism juridic, reducând fie valoarea, fie realitatea juridică la un singur principiu, Petre Andrei nu omite să menționeze încercările de a concilia raționalismul școlii naturaliste cu empirismul celei istorice, amintindu-l în acest sens pe Hegel, care afirma existența dreptului

rațional chiar în dreptul istoric.

De pe o poziție neokantiană, Petre Andrei respinge cele două școli juridice, cărora le opune concepția dualistă, reprezentată de juristii neokantieni, îndeosebi de R. Stammler, care a deosebit valoarea juridică de realitatea juridică.

Considerând realitatea ca obiect al dreptului juridic, el a atribuit valoarea dreptului-valoare sau dreptului-dreptate, care este idealul social într-o societate de oameni liberi după voința lor.

Prin distincția *între dreptul-realitate și dreptul-dreptate*, Stammler subliniază că dreptul în general nu este un concept de valoare și că există două feluri de drept dintre care numai dreptul adevărat este o valoare, pe când cel pozitiv îmbrățișează și injustul. Dacă conceptul dreptului nu este un concept de valori, atunci el nu este niciun concept al existenței, după cum nu este niciun concept metafizic.

Până aici se pare că Petre Andrei își însușește opinia lui Stammler, dar se desparte de acesta din clipa în care trebuie să răspundă întrebării: totuși ce fel de concept este dreptul în genere? „*Vom răspunde că dreptul este un concept cultural, deoarece prin ajutorul său se poate aplica realității faptelor, valoarea*”. În genere, prin drept se instituie un raport între realitatea juridică și valoare. Ca fenomen cultural, dreptul intră în sfera existenței și în cea a valorii, deoarece orice fenomen cultural aparține existenței când este valorificat, *este substratul valorii sau nonvalorii*. Încât raportează realitatea, la valoarea supremă, care în concepția lui Petre Andrei este cultura – fenomenul cultural juridic intră în sfera valorii. Așadar, dreptul în genere este înțeles ca un concept de relație, pentru realizarea valorii și aplicarea ei unei realități juridice.

Dacă lucrurile stau așa cum le-am prezentat ne putem întreba, care este rolul valorii juridice în societate? În opinia lui Petre Andrei valoarea juridică se vrea o măsură a faptelor, pe care le apreciază conform regulilor stabilite de legislator, reguli a căror valabilitate este întemeiată pe noțiunea de bine, de *jus-cultural*.

Cu alte cuvinte, dreptul vrea să aprecieze faptele și în același timp, să le determine. Ca urmare, în drept avem de-a face cu norme și imperative. Într-o asemenea configurație, spre deosebire de C. Radbruch, care definește norma ca fiind un scop și imperativul un mijloc, Petre Andrei este de părere că norma nu poate fi socotită drept

scop deoarece nu este o realitate, ci o regulă, care stabilește numai o posibilitate de acțiune, pe când imperativul constrânge la acțiune. Atât norma, cât și imperativul slujesc îndeplinirea valorii absolute a dreptului.

Valoarea juridică se aplică unui material de fapte diferite și complexe. Elementele care constituie materialul valorilor juridice sunt fapte de drept și formează obiectul științei dreptului. Apare aici o dualitate dată de realitate – fapte de drept și valoarea juridică.

Ce raport se instituie între acești termeni? Oare este dedusă valoarea din realitatea juridică din experiență sau ea se impune experienței ca ceva extern și convingător?

În funcție de răspunsul dat acestor întrebări s-au conturat două școli juridice: școala naturalistă, care, neglijând complet realitatea, deduce valorile juridice din rațiunea omenească; școala istorică, deduce valoarea juridică din viața istorică a popoarelor.

Vorbind despre o valoare supremă, care este cultura, Petre Andrei introduce în discursul teoretic ideea unei valori juridice absolute, care este dreptatea, și pe care o socotește „o valoare rațională, apriorică, formală”. Ca valoare absolută, dreptatea se află pe o treaptă inferioară culturii, ca valoare supremă. Dreptatea împreună cu adevărul și frumosul au valabilitate universală. Realizarea lor constituie cultura, căreia se pare că Petre Andrei îi dă sensul de sumă a valorilor plătuite de societate.

Dreptatea, ca valoare absolută, este stabilită de filosofia juridică, pe când realizarea ei revine dreptului pozitiv. Valoarea absolută poate fi concretizată imediat în diferite forme, dintre care una este constituția unui stat. Ca fundament al dreptului pozitiv, constituția generează dezvoltarea personalității individuale și a personalității totale, sociale. Or, personalitatea este agentul culturii, de aceea constituția este o formă determinantă, concretizată a valorii absolute. Valorile juridice au un conținut cultural determinat de constituție și ele trebuie să conlucreze la îndeplinirea valorilor culturale.

Acțiunile, faptele oamenilor sunt judecate după concordanța lor cu legea, care este expresia aplicării constituției și mai exact a formei concrete pe care a îmbrăcat-o valoarea absolută. Însăși ideea de drept este de natură socială, întrucât se aplică raporturilor dintre indivizi. „Pentru fiecare individ izolat nu poate exista drept-nedrept, argumentează Petre Andrei; de îndată însă ce el intră în raporturi cu alți

indivizi, se naște ideea dreptului". Rezultă că valoarea juridică are elemente sociale chiar în alcătuirea sa. Ea se naște în societate și există pentru societate. Aici termenul societate are înțelesul de stat și deci dreptul s-a născut odată cu statul, ceea ce constituie răspunsul lui Petre Andrei la problema: statul e bazat pe drept sau dreptul pe stat? problemă cu aparență de cerc vicios, căreia i s-au găsit soluții unilaterale dar pertinente.

Rezumând cele de mai sus, ne apare limpede că, în viziunea lui Petre Andrei, valorile juridice sunt culturale și au caracter social. Ele sunt totodată, valori-mijloace către o valoare scop: cultura realizată în societate, în stat.

Dreptul este considerat un regulator, un imperativ al vieții sociale. Dar aceasta obligă la disjungere între valoarea juridică și cea etică întrucât și etica formulează norme pentru conduita socială. Cea mai frecventă deosebire între cele două valori este aceea făcută de Kant între legalitate și moralitate, considerând dreptul ca un *regulativ extern*, iar moralitatea ca unul intern.

Dreptul este impus de un legislator, pe când moralitatea depinde de conștiința morală a individului. Cu alte cuvinte, originea deosebită a valorilor juridice și a celor morale dezvăluie o altă deosebire între ele. Astfel, valorile juridice sunt apreciate ca fiind heteronome, datorită faptului că sunt impuse de o voință exterioară, străină eului, în vreme ce valorile morale sunt autonome, întrucât fiecare își impune legea morală.

Cu toate acestea, deosebirile nu sunt atât de tranșante, încât să dea naștere unui raport de exclusivitate între valorile juridice și cele morale. Între ele trebuie să stabilim relații de reciprocitate, spune Petre Andrei, și anume: „dreptul poate fi moral, iar morala poate fi juridică”. Câteva argumente pledează în favoarea acestei teze. În drept intenția este luată în seamă, pentru că este simptomul unor fapte viitoare. Dreptul și etica stăpânesc un domeniu comun: societatea.

Valorile etice pot accentua sau *momentul subiectiv* al unei acțiuni, intenția, aceasta mai ales în *etica individualistă*, sau *momentul obiectiv*, în etica socială. Conținutul obiectiv al valorii etice este dat de normele pentru realizarea voinței omenești. Schopenhauer, reamintește Petre Andrei, confundă valorile etice cu cele juridice. În realitate, valorile juridice „nu sunt numai ceva exterior, ci sunt și ceva interior”; ele sunt determinate de un sentiment al dreptății, care

firește, are o nuanță etică.

Cu aceste argumente, Petre Andrei este de părere că se poate înlătura contradicția ce pare să existe între valorile juridice și cele etice, considerând dreptul ca „gradul cel mai inferior de moralitate”.

Referitor la heteronomia valorilor juridice, față de autonomia celor morale, Andrei arată, totuși, că în ultimă instanță valorile juridice derivă din cele culturale-etice și tind spre desăvârșirea personalității umane, pentru crearea valorilor culturale. Subliniind iarăși caracterul social al valorilor juridice, filosoful afirmă că ele sunt emanația voinței legiuitorului, al cărui scop ultim este realizarea valorii culturale, prin maxima dezvoltare a personalității umane. Acesta susține ideea că dreptul este relativ întrucât este subordonat postulatelor culturii. De aici însă nu se poate concluziona că valorile juridice se confundă cu cele culturale.

Valorile culturale reprezintă totalitatea valorilor morale, religioase, juridice etc., în timp ce legile juridice au un conținut specific de cultură și tind spre cultură. Ele pun în lumină influența reciprocă dintre drept și cultură.

Dat fiind caracterul social al valorilor juridice, procesul de cunoaștere a acestora constă în *„găsirea culturii ca măsură a valorii juridice, în cercetarea raportului dintre valoarea juridică și faptele juridice”*. La rândul său, *„procesul de valorificare constă în stabilirea valorii dreptului pozitiv al legilor, care vor să desăvârșească, să concretizeze valoarea de drept în realitate, să ordoneze scopurile vieții umane”*. Așadar, obiectul valorizării este reușita dreptului pozitiv, care înseamnă aplicarea „valorii-juste”.

Măsura de apreciere a legilor este valorizarea culturală, spune Petre Andrei, conturând tot mai clar orizontul concepției sale, axiologice fundată pe valoarea culturală supremă, personalitatea creatoare. Legile reușesc sau nu, în măsura în care ating ori au scopul lor, dând anumite directive funcțiunii realității sociale.

Orientări teoretice contemporane în sociologie

Am prezentat pe fondatorii sociologiei, accentuând unele dintre ideile și tezele lor. Trebuie arătat că o bună parte dintre concepțiile și concepțiile acestora a fost dezvoltată și a constituit premise pentru nașterea curentelor sociologice. Stăruim asupra principalelor direcții teoretice din sociologie.

Funcționalismul

Această perspectivă teoretică derivă din ideile lui Auguste Comte, Herbert Spencer și Émile Durkheim. Cel care pune bazele funcționalismului sociologic este antropologul, de origine poloneză, stabilit în Anglia, Bronislaw Malinowski (1884 – 1942). În concepția sa, pentru a înțelege instituțiile unei societăți și conduitele membrilor săi, trebuie studiată cultura în totalitatea ei, analiză ce permite explicarea modului în care o instituție există în relația cu celelalte instituții. El a definit cultura prin funcțiile ei în a satisface nevoile umane. Întrucât fiecare componentă a culturii are o funcție în a răspunde unei trebuințe umane, cultura în ansamblul ei funcționează în temeiul unui scop concret.

Funcționaliștii au ca premisă această idee a lui Malinowski, și concep societatea ca un sistem, definit ca ansamblu de elemente legate între ele în cadrul unei formații mai complexe și relativ stabile. Familia, religia, economia, statul și educația sunt părți fundamentale ale oricărei societăți, și fiecare din ele îndeplinește funcții sociale clare. De exemplu, familia se distinge prin funcțiile de reproducere, socializare, creșterea copiilor. În această viziune teoretică, societățile tind, în evoluția lor, către un echilibru social.

Un sistem social impune un anumit număr de soluții de realizare a stabilității sale pentru că numai astfel poate să stăvilească acțiunea forțelor contrare ordinii și echilibrului.

Schimbarea socială are loc în cadrul sistemului, păstrându-se echilibrul și stabilitatea. Prin urmare, mișcările sociale bruște sau revoluționare nu sunt acceptate.

Doctrina funcționalistă a fost dezvoltată, în secolul XX, de sociologia americană, printre cei mai cunoscuți reprezentanți ai săi fiind T. Parsons și R.K. Merton. Primul a elaborat teoria structural-funcționalistă, cu accent pe factorii ce determină coeziunea socială.

Examinarea funcțiilor și disfuncțiilor societății a fost întreprinsă de R.K. Merton cu aplicabilitate la societățile industrializate. El delimitează funcțiile manifeste de cele latente. Funcțiile manifeste sunt cele cunoscute și intenționate de oameni când desfășoară o anumită activitate. Funcțiile latente sunt consecințe ale unei acțiuni, neconștientizate de către indivizi. Funcțiile, susține R.K. Merton, permit adaptarea sau reglarea sistemului. Pentru ca un sistem să supraviețuiască trebuie să fie îndeplinite anumite funcții. Altfel,

sistemul poate să dispară. Într-o societate se cuvine să fie asigurate condițiile pentru funcționarea principalelor sale componente, iar fiecare instituție să fie organizată pe problemele ce țin de competența ei.

R.K. Merton afirmă că în orice societate există, alături de funcții, disfuncții determinate de procese și fapte sociale, cel mai edificator exemplu fiind sărăcia ca factor important în generarea tulburărilor sociale. Disfuncțiile exprimă tendința unor activități sociale ce pot afecta coeziunea socială. Înlăturarea sau diminuarea influenței disfuncționalităților sunt esențiale pentru revenirea la stabilitate, consens social și la integrarea socială.

O altă cerință dezvoltată de funcționaliști este împărtășirea de către toți sau de către majoritatea membrilor unei societăți a acelorași credințe și valori, pentru că numai astfel s-ar realiza consensul social. Dincolo de diferențele psihosociale și culturale dintre oameni, în orice societate se cuvine a se realiza un acord comun asupra ierarhiei de valori într-o societate.

Evident, orientarea funcționalistă este utilă în descrierea societății și identificarea componentelor și a funcțiilor sale. Se obține în acest fel o imagine despre societate ca întreg. Aceasta nu înseamnă că societatea este cunoscută numai prin această perspectivă sociologică. Ea are suficiente limite. În primul rând, funcționalismul nu dispune de instrumente teoretice și empirice de explicare a proceselor prin care are loc schimbarea socială. Stabilitatea și integrarea într-o societate nu pot fi menținute continuu în aceleași forme. Există condiții și factori sociali, istorici, culturali, naționali care determină inevitabil modificări, unele profunde, în sistemul social. Apoi, nu este clar cum se realizează consensul social în contexte de schimbare radicală. Nu mai puțin semnificativă este chestiunea grupurilor sociale și a raporturilor dintre ele într-o societate. În aceeași măsură se pune și chestiunea valorilor comune pentru majoritatea membrilor unei societăți.

De asemenea, funcționalismul nu explică mecanismele prin care un sistem social stabilește comunicarea cu alte sisteme sociale sau cum o societate integrează influențe venite dintr-o altă societate, cu deosebire când se urmărește o aculturație forțată.

Perspectiva conflictualistă

Reprezentanții acestui curent teoretic explică evoluția și funcționarea societății prin conflict. Acesta este definit ca luptă între

indivizi, grupuri, clase sociale, partide, comunități, state, declanșată din diverse motive, și finalizată cu dezordinea și tensiunea socială. După cum s-a putut observa, la funcționaliști conflictul constituie un element al dezechilibrului social și el trebuie înlăturat. Adepții teoriei conflictului dimpotrivă, investesc conflictul cu virtuți reale ale schimbării sociale. Să menționăm originea acestei teorii în ideile lui Durkheim, K. Marx și Max Weber, dezvoltate apoi în doctrine despre rolul conflictului în dezvoltarea socială.

Teoriile despre conflict văd realitatea socială ca fiind dominată de o luptă continuă între indivizi sau grupuri. În orice societate relațiile dintre oameni se bazează pe competiție și concurență, considerate elemente de progres. Teoriile conflictuale subliniază ideea conform căreia indivizii caută să-și îmbunătățească performanțele cu privire la acele lucruri definite ca bune, valoroase sau dezirabile, iar acestea sunt privilegiul și puterea. Obținerea acestor valori nu se poate realiza decât prin lupta ce o duc indivizii sau grupurile.

Ilustrăm această teorie prin câteva concepții. Unul dintre adepții explicării dezvoltării sociale prin conflict a fost sociologul german Georg Simmel (1858 – 1918). În viziunea sa, societatea este alcătuită din forțe adverse care se luptă între ele. Conflictul este inerent în viața socială și în formarea și evoluția vieții în grup.

Sociologul american Lewis Coser a argumentat funcționalitatea conflictului pentru un grup oferind exemplul mișcărilor sociale din S.U.A. pentru drepturile civile și pentru drepturile negrilor. Acestea au condus la integrarea, de pildă, a negrilor în sistemul social american (James W. Vander Zanden, 1988, p. 32).

Randall Collins discută conflictul la nivelul microsocial. Structurile societății ar putea fi înțelese ca rezultat al afirmării conflictului între grupuri atunci când unii domină pe ceilalți.

Așadar, societatea este analizată de către teoreticienii conflictului în termenii dominării și subordonării, procese intrinseci vieții sociale. Ca urmare a tensiunii dintre grupuri sau dintre indivizi rezultă direcția de evoluție a unei societăți. Dacă funcționaliștii discută despre consensul social realizat de membrii unei societăți cu privire la valori și norme, teoreticienii conflictului au în vedere că relațiile dintre oamenii care trăiesc împreună într-o societate, se bazează pe diferențe din care decurge conflictul dintre ei, ceea ce determină ca grupul deținător al puterii să domine viața socială. Cu ajutorul statului este

impus un grup conducător. Oricum, câștigarea sau pierderea puterii sau a privilegiilor are loc numai dacă oamenii trăiesc împreună într-o societate.

Teoria conflictului accentuează, unilateral, pe elemente cum ar fi schimbarea, constrângerea, conflictul, apreciate ca fiind definitorii pentru existența și evoluția societății, și minimizează sau neagă semnificația echilibrului și a consensului social în funcționarea societății. Viața socială este un proces de întrepătrundere a stabilității cu schimbarea.

Structuralismul

Problema structurilor societății a trezit interesul sociologilor din diferite școli.

Structuralismul sociologic își are originea în lucrările lui G. Vico, A. Comte, K. Marx și E. Durkheim. K. Marx a studiat faptele sociale ale unui proces istoric ca integrate modului de producție sau în formațiunea socială văzute ca o totalitate a relațiilor sociale dintr-o societate. Durkheim a examinat, în linia deschisă de Kant, geneza și manifestarea „categoriilor minții” (cauzalitatea, spațiul și timpul) ca structuri. Concepția structuralistă în sociologie a fost puternic influențată de ideile lingvistului elvețian Ferdinand de Saussure (1857 – 1913). În viziunea acestuia, limbajul constă din reguli de gramatică și din sensuri „ascunse” ale cuvintelor, integrate în structuri. Studiul structurilor lingvistice înseamnă căutarea regulilor ce stau la baza discursului. Sensul cuvintelor derivă din structurile limbajului și nu din obiectele la care ele se referă.

Asemenea idei au fost baza pentru edificarea doctrinei structuralismului în secolul al XX-lea în lucrările lui C. Lévi-Strauss, T. Parsons, Jean Piaget, Anthony Giddens. De pildă, ideile lui Saussure despre structurile lingvistice au fost dezvoltate de Claude Lévi-Strauss, care definește structura ca totalitate a relațiilor de interdependență dintre elementele componente. C. Lévi-Strauss concepe structura ca un model construit din din fapte sociale reale. El urmărește surprinderea și explicarea modului în care elementele unor unități sociale, reale sau ideale, și modelele acestora se acceptă sau se exclud, pentru a alcătui un sistem de relații numit civilizație sau cultură. Antropologul francez aplică principiile structuralismului în analizele despre rudenie, mituri, religie. Din studiul structurii de rudenie a rezultat ideea că sistemele de reguli din societatea arhaică sunt soluții la o problemă generală cu

privire la necesitatea asigurării unei anumite distribuiri a femeilor în diversele structuri ale societății.

După T. Parsons, structura este calea de investigare a ordinii funcționale a societății, iar sistemul social se distinge prin organizarea structurală și funcțională a societății. A. Giddens a discutat despre structurile sociale în relație cu acțiunea socială. Conceptul de structură vizează înainte de toate înțelegerea structurilor sociale sub unghiul mișcării: „procesul relațiilor sociale care se structurează în timp și în spațiu reprezintă dualitatea structurală” (1986). Noțiunea de dualitate a structuralului se poate exprima în diferite moduri. Proprietățile structurale ale sistemelor sociale sunt în același timp condiții și rezultate ale activităților realizate de agenți care fac parte din aceste sisteme. Dar noțiunea de dualitate a structurilor desemnează latura constrângătoare și dimensiunea competenței.

Integrând-o unei sociologii a acțiunii, Giddens analizează prin teoria structurării chestiunea actorilor sociali competenți. Competența este înțeleasă ca tot ceea ce actorii cred sau cunosc într-un mod tacit sau discursiv despre circumstanțele acțiunii lor și despre acelea ale autorilor lor, care le utilizează în producerea și reducerea acțiunii. Proprietățile structurale ale sistemelor sociale se întind în timp și spațiu în măsura în care actorul are posibilitatea controlului și din această cauză, subliniază Giddens, consecințele nonintenționale ale acțiunii, împreună cu dimensiunea ei înconștientă constituie limitele competenței actorilor sociali. Întrucât sistemul social este structurat independent de actorul social, acesta acționează în cadrul conferit de sistem. Reținem din teoria lui Giddens ideea despre cunoașterea societății prin structurile ei, așa cum se conturează în acțiunile actorilor sociali.

Structuralismul a dezvoltat principii metodologice proprii: studiul structurii sociale al oricărui fenomen sau proces social, analiza structurală se aplică modelelor de realitate socială și nu realității însăși, concentrarea analizei structurale pe relațiile și forma realității sociale. Metoda structuralistă a fost utilizată în studiul mass media, al ideologiei și culturii, dar s-a dovedit inefficientă în analiza activității economice sau politice.

Interacționismul

Am reținut analiza făcută de funcționaliști, de conflictualiști și de structuraliști la nivelul macrosocial al societății, neglijând studiul

relațiilor sociale din viața cotidiană.

Din studierea nivelului microsocial s-a constituit o altă orientare teoretică, interacționismul.

Această perspectivă studiază bazele cotidiene ale interacțiunii sociale. Cel care a construit bazele interacționismului a fost sociologul american George Herbert Mead (1863 – 1931), în lucrarea sa *Mind, Self and Society*. El a dezvoltat teoria sa având în vedere capacitatea omului de a crea și folosi simboluri. Denumirea de interacționism simbolic a fost introdusă de H. Blumer (L. Vlăsceanu, *Interacționism*, în Dicționar, p. 307). Revenind la Mead, putem spune că acesta a fost interesat de construcția și dezvoltarea sinelui individual în societate. Unitatea sinelui individual rezultă din raporturile stabilite între oameni în comunitate sau grupuri. În grup, individul comunică datorită simbolurilor. Limbajul ne ajută să devenim ființe conștiente de sine prin intermediul simbolului. Prin simboluri omul își reprezintă obiecte, idei, evenimente. În orice grup există un sistem de simboluri universal semnificative, iar simbolul mediază înțelegerea și comunicarea dintre oameni în cadrul interacțiunilor reciproce. Simbolurile se prezintă sub multe forme: cuvinte scrise sau vorbite, gesturi, îmbrăcăminte, medalioane, steaguri etc. Practic, fiecare om desemnează zilnic prin simboluri realități concrete. Datorită acestei capacități omul interacționează cu ceilalți. Interacțiunea este actul în care orice persoană se pune în locul alteia prin substituirea sau preluarea de roluri. Pentru că omul poate să-și reprezinte lumea mental, el are posibilitatea să stabilească imaginar sau real orice strategie cu privire la relațiile lui cu ceilalți și, în general, cu societatea, dincolo de dimensiunile temporale. Rezultă că societatea însăși este creată în procesul interacțiunii.

De altfel, interacționiștii afirmă că lumea socială este o realitate construită. Ei accentuează umanul în procesul de edificare a realității sociale creată și recreată.

Viziunea interacționistă a fost dezvoltată de Erving Goffman (1922 – 1982) în conceptul de dramaturgie socială. Acesta susține că alături de perspectiva tehnică, politică, structurală și culturală există și perspectiva dramaturgică a realității sociale. În lucrarea *The Presentation of Self in Everyday Life*, Goffman formulează ideea că în viața socială oamenii acționează asemenea actorilor. Așa cum actorii prezintă, prin jocul lor, anumite imagini, la fel indivizii prezintă numai

unele dimensiuni ale personalității lor, jucând roluri adecvate, și ascund alte trăsături. Pentru a avea succes, individul trebuie să-și joace rolul astfel încât să fie acceptat de către ceilalți. Pentru aceasta el este nevoit să cunoască bine regulile sociale și să fie astfel credibil.

Am reținut că perspectiva interacționistă explică mecanisme de funcționare a societății prin procesele ce au loc în cadrul interacțiunii dintre oameni în grup, pornindu-se de la premisa că fiecare individ este disponibil să interacționeze ca atare cu ceilalți. Aici apare limita principală a interacționalismului, anume conceperea individului ca simplu participant la procesul interacționării sociale. Sunt evitate aspecte ale relațiilor interumane afectate de distribuția bogăției, puterii și prestigiului, ca și problemele derivate din schimbarea socială și din raporturile dintre societăți.

*

* * *

Parcursul etapelor principale de constituire a sociologiei evidențiază efortul de descifrare a conținutului real al obiectului acestei științe, de căutare a direcțiilor esențiale în abordarea proceselor și fenomenelor sociologice, de conturare a paradigmatelor proprii. În secolul al XIX-lea, când, de fapt, s-a constituit sociologia ca știință, viziunea dominantă asupra socialului a fost concepția evoluționistă. Începând cu A. Comte și continuând cu H. Spencer, K.K. Marx, E. Durkheim, explicațiile date evenimentelor și proceselor sociale se înscriau în cadrul teoretic al evoluționismului, situație explicabilă prin accentul puternic al demersului științific pus pe studierea ideii de progres, așa cum rezulta ea din dezvoltarea socială. Trebuie spus că în secolul al XIX-lea, tendința dominantă în plan practic a organizării și conducerii vieții sociale, ca și în plan teoretic, a fost evoluția socială și individuală către niveluri superioare de dezvoltare în raport cu ceea ce a fost în trecut și în prezent. Consecință directă a revoluției industriale și a revoluției științifice și tehnologice, paradigma progresului asociată cu cea a emancipării umane și sociale a orientat toate marile direcții științifice din toate domeniile cunoașterii, iar sociologia, pe cale de constituire, nu putea să devieze de la acest trend.

Întrucât societatea modernă și capitalistă era cu mult mai complexă decât societățile anterioare, agenții (actorii) sociali au integrat în acțiunile lor demersul științific. Sociologia a apărut și din

necesitatea intrinsecă sistemului social capitalist de a reflecta în plan teoretic evoluția sa. De aceea, sociologia este eminamente o știință despre societatea capitalistă și modernă, iar întregul ei corpus teoretic și investigațiile empirice s-au alcătuit din analiza proceselor, fenomenelor și faptelor specifice societății capitaliste. Cele patru mari orientări actuale: funcționalismul, conflictualismul, structuralismul, interacționalismul sunt reflexul particularităților de ființare și evoluție a societății capitaliste.

Bibliografie:

1. Bădescu, Ilie, *Istoria sociologiei*, Editura Porto-Franco, Galați, 1994.
2. Buzărnescu, Ștefan, *Istoria sociologiei*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.
3. Durkheim, Émile, *Regulile metodei sociologice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1974.
4. Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
5. Gusti, Dimitrie, *Opere*, I-VII, Editura Academiei, București, 1968 – 1995.
6. Herseni, Traian, *Sociologie românească. Încercare istorică*, Institutul Social Român, 1940.
7. Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la origini până la Max Weber*, Editura Antet, București, 1997.
8. Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la Parsons la contemporani*, Editura Antet, București, 1998.
9. Mișu, Achim, *Introducere în sociologie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
10. Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Random House, New York, 1988.

OBIECTUL DE STUDIU AL SOCIOLOGIEI: Acțiunea socială Concept

Acțiunea socială este o componentă fundamentală a activității umane. Ea constă într-un ansamblu integrat de transformări aplicate de către un individ sau grup social unui obiect, în vederea obținerii unui rezultat concretizat în adaptare sau cu scopul determinării funcției unei componente a sistemului social. Raportarea comportamentului uman la normele, scopurile și valorile sociale a făcut obiectul unei teorii a acțiunii sociale, care include două domenii de examinare, unul orientat pe analiza acțiunii în legătură cu sistemul

social, al doilea, fiind interesat de actorul social. Prima perspectivă se referă la determinarea socială a comportamentului uman sau la motivația acțiunii umane.

A doua viziune teoretică manifestă preocupare față de rolul jucat de interacțiunea umană în evoluția unui sistem social. Aceste două doctrine cu analizele teoretice aferente au dat naștere sociologiei acțiunii. S-a apreciat că originile sociologiei acțiunii se regăsesc în gândirea germană (R. Boudon, „Acțiunea socială”, în *Tratat*, 1997, p. 26), cu deosebire în textele lui M. Max Weber și G. Simmel.

Teoria acțiunii sociale reprezintă un domeniu special de studiu, analizat din perspectivele: economică, sociologică, cibernetică, psihologică. Idei despre acțiune întâlnim încă din antichitate. Platon în *Charmide* și în *Gorgias*, Aristotel în *Categoriile* și în *Metafizica* au formulat teze importante despre acțiunea umană. În epoca modernă, Im. Kant, G.W. Hegel, K. Marx ș.a. au discutat despre acțiunea umană. În sociologie a existat un interes pentru studiul acțiunii, însă teoria sistematică despre acțiune se dezvoltă în secolul al XX-lea. Ea se întemeiază pe cunoașterea existenței ca atare și pe examinarea scopurilor, intereselor și valorilor care caracterizează pe om ca ființă conștientă. În sociologie, acțiunea umană a devenit obiect de studiu, cu deosebire prin doctrina lui Max Weber, care concepe sociologia ca știință a acțiunii.

Max Weber a constatat că orice activitate desfășurată de un individ este socială în măsura în care comportamentul său se modifică prin acțiunea altui individ, în temeiul unor valori sau simboluri acceptate de membrii unui grup sau ai unei societăți. După cum se poate observa, sociologul german concepe acțiunea ca un act de modificare, de către individ sau grup, a comportamentului altui individ sau grup. Cum comportamentul uman intervine în viața socială fiind orientat de valori, scopuri și norme, acțiunea umană și socială se instituie ca mod de raționalizare a realității. De aceea, individul este considerat ca singurul deținător al unui comportament semnificativ. Pentru că orice acțiune trebuie să aibă un sens, explicarea unui fenomen social impune precizarea comportamentelor individuale și înțelegerea lor. La Max Weber, comprehensiunea este unul din momentele importante ale oricărei analize sociologice. Explicația comprehensivă este singura modalitate de cunoaștere a acțiunii umane. În acest punct, Max Weber se deosebește radical de K. Marx,

care accentua studiul naturii umane pe baze asemănătoare celor din științele exacte. Max Weber a intuit specificitatea cunoașterii ființei umane, a cărei expresie o reprezintă acțiunea ei în mediul său de viață.

Structură

Acțiunea socială se compune din *agent* (*actor*), *obiect* și *scop*. Agentul sau actorul este individul sau grupul care determină modificări sau caută să orienteze comportamentul altuia cu care este în relație. Părintele acționează asupra copilului pentru a-l socializa cu normele și valorile proprii mediului său de viață. Un partid politic orientează comportamentul electoral al unei colectivități. Un medic intervine în tratamentul unei boli. Agentul (*actorul*) social ființează ca element al realității sociale, interesat sau impulsionat de producerea unor transformări în temeiul unui scop în relația cu comportamentul altor persoane. Această acțiune din partea agentului (*actorului*) social se produce asupra altor agenți (*actori*) sociali pentru că persoana, asupra căreia se fac modificări, nu le primește pasiv, fără niciun fel de reacție, dimpotrivă ea le acceptă, le respinge sau le negociază. Fiind o relație, acțiunea socială se exercită între actor și obiectul de influențat.

Nu întotdeauna obiectul poate sau vrea să reacționeze însă modificarea odată realizată, el nu rămâne permanent același deoarece poate interveni pe parcursul desfășurării procesului de acțiune asupra sa. Obiectul își stabilește propria acțiune față de acțiunile agentului social din cauză că obiectul însuși reprezintă un agent (*actor*) social.

Trebuie făcută diferența între actor social și agentul social (I. Ungureanu, *Agentul social*, în Dicționar, 1993, p. 21). Individul care acționează în sensul conformării la rolurile prescrise este actor social. În orice societate, după cum reiese din capitolul despre structuri sociale, indivizii nu acceptă permanent rolurile prescrise. Apar trebuințe noi sau mediul îi împiedică să le adopte, și, ca urmare a acestei situații, apare un comportament întemeiat pe transformare. Agentul social modifică obiectul pe când actorul reproduce rolurile sistemului. Într-adevăr, agentul social se manifestă într-un sistem social ca factor de transformare.

Actorul social este un individ, iar agenții sociali sunt, de obicei, clase sociale, grupuri politice, economice, morale, religioase.

Determinarea schimbărilor produse prin acțiunea umană este un act rațional realizat, în raport de obiectul acțiunii, prin mai multe tipuri de acțiune. În temeiul acestei premise, Max Weber a elaborat o

clasificare a acțiunilor sociale.

O primă formă de acțiune este *activitatea rațională în raport cu un scop*, care permite actorului social să-și aleagă mijloacele cele mai eficiente în raport de scop. De pildă, țăranul care cultivă pământul, medicul care asigură asistența medicală a bolnavilor etc. Acțiunea acestora pleacă de la norme, reguli și principii clare. Într-adevăr, în viața socială în sensul ei cel mai larg, oamenii își aleg mijloacele astfel încât scopul urmărit să fie cât mai bine realizat, iar în unele cazuri nu există altă alternativă decât adoptarea numai a mijloacelor optime pentru un scop.

Activitatea rațională în raport cu o valoare reflectă determinarea acțiunii actorului social de către valorile sale. În acțiunea sa, actorul urmărește numai asigurarea concordanței comportamentului său cu setul de valori, fără să-l intereseze consecințele, chiar și cele negative. Asemenea valori sunt onoarea, demnitatea, datoria, fidelitatea, eroismul.

Ca exemple de actori putem menționa căpitanul unei nave ce se scufundă, dar nu o părăsește, soldatul pe câmpul de luptă etc.

Activitatea întemeiată pe comportamentul tradițional reprezintă acțiunea motivată sau derivată din tradiție sau cutumă, iar actorul acționează în virtutea acestor modele presupuse a-i asigura realizarea scopurilor.

Activitatea bazată pe o conduită afectivă reprezintă acțiunea de modificare a comportamentului uman datorită stărilor afective.

Pentru sociologul german, importante, în descifrarea mecanismelor de funcționare a societății, sunt cunoașterea sensului acțiunii individului și modificarea comportamentului său, în raport de comprehensiunea sa față de conduita altora. Tipologia acțiunii elaborată de M. Max Weber continuă să fie acceptată de sociologia contemporană, adăugându-i-se noi informații și noi interpretări.

O altă contribuție esențială la analiza acțiunii sociale aparține sociologului american T. Parsons. Pentru că interpretarea dată comportamentului celuilalt este întotdeauna subiectivă, aceasta tinde să fie standardizată prin repetiție, crede Parsons. El a semnalat cinci alternative-tip ale acțiunii:

1. orientarea spre sine sau spre colectivitate;
2. particularism/universalism;
3. calitate/performanță;

4. afectivitate / neutralitate afectivă;

5. difuziune / specificitate.

Acțiunea socială derivă din interacțiunea a cel puțin doi actori, în care fiecare caută să realizeze o satisfacție optimă (Parsons, 1951).

Schema de analiză a acțiunii sociale întreprinsă de Max Weber și Parsons este reflexul structurii și organizării societății occidentale puternic raționalizată și birocratizată.

În alte tipuri de societate există particularități de producere și evaluare a acțiunii sociale și umane, determinate de tradiții istorice, culturale și religioase. În definirea conceptului de acțiune socială este necesară operarea de distincții între:

1. acțiunea socială și procesele fizice. Ultimele se desfășoară spontan, conform legilor naturii, fără intervenția conștientă a omului. Acțiunea socială, așadar, nu se manifestă în realitatea naturală, cum este, de pildă, procesul încălzirii sau răcirii vremii;

2. Între acțiunile sociale și procesele psihice, ce se desfășoară la nivelul individului uman izolat, și care nu au produs transformări sensibile ale mediului natural și social. De exemplu, gândurile sau trăirile unei persoane nu sunt acțiune socială atâta timp cât ele rămân la stadiul perceperii lor individuale;

3. Între acțiunea socială și comportamentul instinctual, ce se manifestă la animale și, într-o anumită măsură, la om. Manifestările umane, bazate pe instinct, nu pot fi incluse în acțiunea umană și socială. Delimitările discutate reliefează semnificația dimensiunii umane a acțiunii sociale, adică ea ființează ca un tip de comportament ce se află în interacțiune cu conduita altui om sau altui grup. Decurge de aici caracterul relațional al acțiunii sociale. Acțiunea umană este activitatea individuală asupra unui obiect pe care-l modifică sau îi dă alt sens, iar acțiunea socială se manifestă ca relație transformatoare între un agent sau subiect al acțiunii și un obiect al acțiunii, în care agentul modifică obiectul. La baza oricărei acțiuni sociale stă acțiunea umană, dar acțiunea umană se poate manifesta în lipsa acțiunii sociale. Comportamentul individual dă expresie acțiunii umane, iar acțiunea socială derivă dintr-un comportament social. Acțiunea are o bază motivațională și un sistem de prescripții normative (norme, valori).

Sociologic, acțiunea socială se caracterizează prin:

1. intenționalitate sau angajare voluntară;

2. raționalitate;

3. instituționalizare, adică sistem de legitimare prin instituții specifice.

Sistemul acțiunii sociale se compune din acțiuni practice și acțiuni teoretice, cele două tipuri fiind într-o strânsă legătură, astfel încât eficiența uneia condiționează eficiența celeilalte.

Acțiunile sociale se concretizează în activitate productivă, activitate administrativă, activitate educativă, activitate ideologică, activitate instructivă, activitate de creație artistică și literară, activitate de cercetare, activitate de apărare și securitate personală și de grup, activitate politică, activitate de îngrijire a sănătății, activitate de timp liber.

Raționalitate

Am subliniat că orice acțiune umană și socială se desfășoară în conformitate cu cerințele valorice ale rațiunii umane. Raționalitatea exprimă modul în care scopurile sunt susținute de normele și valorile umane existente în societate. Ea constă în așezarea, la baza acțiunii umane, a normelor rațiunii, așa cum sunt ele reprezentate de principiile logicii, și de aceea este proprie comportamentului uman, care se conformează valorilor instituite de către societate. Raționalitatea acțiunii umane poate fi o premisă și pentru eficiența ei, despre care vom vorbi mai jos.

Sociologii amintesc de cel puțin trei definiții ale raționalității (R. Boudon, „Acțiunea socială”, în *Tratat*, p. 40). Prima dintre ele, definiția îngustă, reliefează că un comportament este rațional atunci când se întemeiază pe motive obiective. De exemplu, conducerea automobilului se face de către șofer, asigurându-se că nu produce accident sau că el însuși nu se accidentează. O a doua, definiția largă, cea a lui K. Popper: este rațional orice comportament indiferent de natura motivelor care-l determină. A treia, o definiție intermediară: este rațional orice comportament disponibil la o explicație. R. Boudon constată limitele acestor definiții. Astfel, definiția îngustă lasă loc ideii despre comportamente iraționale pe care însă majoritatea oamenilor le-ar socoti rezonabile. Definiția lui Popper concepe ca raționale comportamente ce țin de fanatism sau nebunie. Definiția intermediară nu poate fi exprimată în termenii logicii formale. Sociologul francez consideră că definiția semantică a noțiunii de raționalitate („...este rațional orice comportament Y despre care se poate spune «X avea motive să facă Y», deoarece...””) ar permite ființarea mai multor tipuri

de raționalitate:

1. *utilitară*, bazată pe interes sau preferințe;
2. *teleologică*, expresie a celui mai bun mijloc în realizarea obiectivului ales;
3. *axiologică*, adică un comportament rezultă dintr-un principiu normativ;
4. *tradițională*, realizată pe baza comportamentului tradițional;
5. *cognitivă*, bazată pe comportamentul exprimat de o teorie în care agentul social crede, întemeiat pe anumite motive (*ibidem*, p. 42).

Prin urmare, se discută, conform acestei clasificări, despre raționalitatea acțiunilor, raționalitatea comportamentelor și raționalitatea credințelor. Din unghiul analizei contextelor, avem alte două tipuri de raționalitate: obiectivă și subiectivă. Raționalitatea obiectivă ființează când actorul social utilizează mijloacele obiective cele mai adecvate în atingerea unui scop. De exemplu, acțiunea inginerului ce construiește un pod, care folosește cea mai bună combinație a materialelor, tehnicilor, procedeele pentru producerea celui mai bun pod. Raționalitatea subiectivă se manifestă atunci când actorul social apelează în mod curent la elemente subiective bazate pe cele mai întemeiate motive în atingerea unui scop.

A rezultat, din examinarea raționalității, că ea înseamnă raportarea acțiunii umane la un scop. Cum orice acțiune se desfășoară în raport cu cerințele axiologice ale rațiunii umane, este clar că există anumite criterii de raționalitate în funcție de care pot fi evaluate acțiunile umane:

1. raporturile adecvate între mijloacele acțiunii și scopul acțiunii;
2. interdependența logică între scopurile acțiunii unitare;
3. concordanța optimă dintre scopurile propuse și rezultatele obținute.

Toate cele trei criterii relevă că orice acțiune urmărește un scop. Conceptul de scop are o multitudine de sensuri asupra cărora nu stăruim aici. Remarcăm numai că scopul este expresia și concretizarea intereselor individuale, de grup și sociale pe care omul sau colectivitatea tinde să le realizeze. Acțiunea socială este, de fapt, înfăptuirea unui scop prin instrumente specifice domeniului social sau grupului social.

Un aspect esențial al problematicei sociologiei acțiunii îl

reprezintă eficiența acțiunii umane și sociale. Eficiența acțiunii este nivelul atins de o activitate în realizarea scopului, a funcției sau a unei trebuințe, și se concretizează în performanțe individuale sau sociale. De regulă, individul caută să eficientizeze acțiunile sale deoarece numai astfel poate să răspundă exigențelor normelor și valorilor procesului de integrare socială.

Nu este mai puțin adevărat că multe dintre acțiunile individului și chiar ale instituțiilor au un grad redus de eficiență sau sunt nule. Criteriul eficienței îl constituie realizarea unui optimum social, iar rezultatele așteptate imprimă o anumită direcție care determină eficacitatea acțiunilor umane și sociale viitoare.

În plan economic, eficiența se asigură, de obicei, prin strategii bazate pe investiții minime cu costuri cât mai reduse, dar cu obținerea unor rezultate maxime. În orice acțiune eficientizarea înseamnă maximizarea rezultatelor obținute. În ce privește eficiența socială, ea se realizează prin stabilirea unei relații optime între investițiile umane de gândire și efort și rezultatele agenților sociali. Proiectele de optimizare a activităților umane trebuie să aibă în vedere aspectele referitoare la resursele umane ale dezvoltării, motivația umană în acțiunile sociale, aspirațiile umane, modul de satisfacere a trebuințelor specifice ale grupurilor sociale etc.

Comportamentul actorului social

Individul sau grupul acționează în virtutea calificărilor lor ca agenți sociali. În cadrul procesului de socializare, omul este format și ca agent (actor) social. Însușirea normelor și valorilor grupului și ale societății este o cale fundamentală de pregătire a omului pentru exersarea statusurilor și rolurilor în acțiuni sociale. Orice om este apt să desfășoare activități de modificare a comportamentului celui cu care intră într-o relație umană sau socială. Unul dintre scopurile esențiale ale procesului de socializare îl reprezintă inițierea individului în mecanismele acțiunii.

Emanciparea umană și creșterea eficienței acțiunii sociale impun ca agenții (actorii) sociali să dispună de anumite deprinderi: *competența, conștiința participativă și responsabilitatea socială*. Competența este ansamblul de cunoștințe, deprinderi, abilități ale unui individ sau grup social pe baza cărora se îndeplinește o funcție sau se realizează obiective. Competența socială se referă la capacitatea unui om sau grup social de a acționa eficient în îndeplinirea unui scop social

cu mijloace cât mai puține și cu costuri cât mai reduse. Există o dimensiune obiectivă a competenței și una psihologică. Prima are în vedere conținutul și complexitatea diferitelor activități sau funcții, cea de a doua vizează planul dominant psihologic, anume domeniul cunoștințelor, priceperilor, aptitudinilor și trăsăturilor psihice individuale care contribuie la îndeplinirea unor activități sau funcții sociale. Competența socială înseamnă și capacitatea de soluționare eficientă a organizării unui grup, dar și disponibilitatea pentru cooperarea cu ceilalți. Prin competență socială se asigură, indiscutabil, funcționalitatea grupului sau a societății conform obiectivelor și scopurilor sociale, evitându-se astfel crizele și tensiunile sociale.

Dar existența competenței sociale nu este suficientă în asigurarea eficienței activității sociale. Pentru ca ea să se realizeze este necesară participarea socială a agentului (actorului) social. Participare înseamnă implicarea individului și integrarea acestuia într-o structură organizațională prin acțiune și interacțiune. Așadar, ființarea unei acțiuni este expresia participării individului sau grupului la actul de modificare a comportamentului celorlalți în temeiul relației stabilite. Participarea socială contribuie la realizarea performanțelor umane. De altfel, creativitatea și spiritul novator social se instituie în forme importante de participare socială.

Responsabilitatea socială reprezintă actul aderării individului la actele altor indivizi sau ale grupului social, ale căror efecte și le asumă pentru sine și pentru colectivitatea sa, în mod liber. Ea înseamnă nu numai răspundere individuală sau colectivă a indivizilor, ci și o cale activă de raportare a lor la un anumit scop și ideal prin angajarea de răspunderi și riscuri.

Toate aceste trei dimensiuni ale comportamentului agentului (actorului) social: competență, participare, responsabilitate derivă din acțiunea întemeiată pe norme și reguli colective. Prin raportarea la setul de reguli și norme colective ale grupului sau ale societății, comportamentul agentului social se conturează ca semnificativ și coerent. De aici, rezultă că acțiunea umană și socială trebuie să fie percepută astfel de către ceilalți. De pildă, profesorul acționează asupra elevilor prin conduita sa de agent al socializării, prin mijloacele instruirii și educației în cadrul organizat al școlii. Pentru elevi, comportamentul profesorului este unul semnificativ și coerent derivat din competența socială (nivelul de pregătire profesională într-un

domeniu al științei și capacitatea de a transmite altora cunoștințele științifice), participare (interacționează continuu cu elevii și se implică direct în relația cu elevii), responsabilitate (asumarea consecințelor rezultate din acțiunea asupra elevilor). Ce reiese din acest exemplu? Comportamentul este vizibil și previzibil, ceea ce înseamnă că orice acțiune este percepută chiar și atunci când un individ sau un grup încearcă să-și ascundă scopurile și mijloacele de realizare ale acestora, deoarece, în cele din urmă, ele ajung să fie cunoscute de către ceilalți. Trebuie subliniat că nu întotdeauna acționăm conștient pentru că, în virtutea stereotipurilor și a repetării unor comportamente, intervenim în realitatea socială.

Bibliografie:

1. Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 1997
2. Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la origini până la Max Weber*, Editura Antet, București, 1997
3. Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la Parsons la contemporani*, Editura Antet, București, 1998
4. Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Randon House, New York, 1988.

SOCIETATEA ȘI OPORTUNITATEA REGLEMENTĂRILOR JURIDICE

Structura socială

Întreaga existență este un sistem de componente care interacționează între ele.

Structura este suma părților componente ale unui obiect, ființe, concepții etc. Orice societate ființează pentru că dispune de structuri, adică de elemente de durabilitate, în temeiul cărora se desfășoară viața socială. Structura socială reprezintă un ansamblu de interacțiuni umane și sociale integrate într-un sistem, căruia îi oferă omogenitate și continuitate, și-i determină identitatea și stabilitatea. Datorită existenței structurilor sociale viața umană și socială capătă caracterul de regularitate și organizare. Structura socială înglobează totalitatea raporturilor caracteristice diverselor forme de conviețuire socială repetate și stabile între componenții unui sistem social. Însăși conviețuirea oamenilor într-un anumit spațiu și într-o anumită epocă este determinată de structuri sociale. De altfel, o trăsătură distinctivă a structurii sociale o constituie conviețuirea, într-o anumită formă, a

unui număr de oameni. Există și alte moduri de grupare care nu cunosc relații de conviețuire între oameni, însă ele funcționează ca urmare a participării membrilor lor la realizarea unui scop.

Structura socială este, pe de o parte, un subsistem în care, pe orizontală, se situează familia, satul, orașul, națiunea, și, pe de altă parte, un subsistem unde, pe verticală, se află grupurile clasiale, de stratificare, ocupaționale, generații, sexe, vârste, nivel de instrucție școlară.

Așadar, structurile sociale sunt colective de indivizi care ființează și acționează în anumite moduri de conviețuire. În raport de relațiile de conviețuire, oamenii sunt grupați pe diferite niveluri ale societății, rezultând astfel stratificările sociale, profesionale, culturale etc. De aceea, structurile sociale orientează acțiunile sociale în anumite direcții pentru că ele se referă la un comportament individual și social perpetuat pe o durată de timp.

Din studiul structurilor sociale se deduc elemente esențiale de evaluare a activităților oamenilor, de cunoaștere a modului lor de viață, de explicare a poziției sociale a diferitelor colectivități umane, a adaptării și coerenței interne a unui sistem.

Status social

În viața cotidiană ca și în activitatea instituțională, omul, indiferent de contextul său, deține o poziție. Statusul reprezintă poziția ocupată de o persoană în societate. Treapta pe care se află un individ într-o structură socială reflectă tipul de apreciere asupra lui, dată de către ceilalți. Fiecare om este evaluat în funcție de această poziție a sa, iar recunoașterea ei depinde atât de personalitatea insului, cât și de normele și valorile sociale.

Statusurile variază după personalitatea oamenilor, iar multe dintre interacțiunile sociale și interumane constau în identificarea și selectarea statusurilor. Nu mai puțin semnificativ este procesul de constituire a interacțiunilor sociale în temeiul unor statusuri, adică oamenii se reunesc și în funcție de poziția ocupată de ei în structurile sociale.

Inițial, termenul de status a fost utilizat în sensul drepturilor și obligațiilor unei persoane, al puterii de care dispune (S. Chelcea, *Statusul*, în Dicționar, 1993, p. 612). E. Durkheim a studiat anomia ca proces de dereglare a ierarhiei de status. Max Weber a conferit conceptului de status sensul de prestigiu social. Antropologul

american R. Linton a desemnat prin status o colecție de drepturi și de datorii determinate de locul ocupat de individ în societate. T. Parsons a făcut diferența între status atribuit și status achiziționat sau dobândit. Statusul este studiat ca element al stratificării sociale distinct de conceptul de clasă.

Statusul atribuit reprezintă poziția acordată de societate, urmare a dimensiunii psihosociale (vârstă, sex, religie, rasă, mediu familial). Societatea atribuie statusuri persoanelor cu talente excepționale, din care derivă unicitatea poziției lor într-o comunitate.

Statusul dobândit este poziția câștigată de o persoană prin învățare sau prin efort.

El se conturează și se obține de către individ, în cadrul competiției cu toți cei care aspiră la el și prin exprimarea opțiunilor pentru poziția dorită a fi ocupată. Student, președinte, director, actor, profesor sunt exemple de statusuri dobândite.

Toate societățile recunosc aptitudinile individuale și eșecurile personale, dar ele distribuie într-o proporție limitată unele statusuri dobândite (de pildă, aviator, profesor, cosmonaut, medic, jurist etc.). În timp ce statusurile ascriptive caracterizează întreaga populație dintr-o comunitate (de exemplu, bărbați sau femei, copii, tineri, adulți sau bătrâni), statusurile dobândite ființează, într-un anumit număr stabilit de societate, în raport de oportunitățile sale. Pe de altă parte, în contexte concrete, aceste statusuri servesc ca modalitate de ființare a unui comportament social adecvat sau ca supapă pentru contestatari. Mai mult, societatea oferă adesea statusuri pentru a fi dobândite, ca recompensă în manifestarea atitudinii conformiste, simultan cu căutarea posibilităților de canalizare a devianței către modalități sociale acceptabile (Vander Zanden, p. 89).

Un tip special de status este *statusul fundamental*, element cheie în raporturile dintre oameni. Vârsta și sexul, și, în anumite condiții, ocupația sunt statusuri fundamentale. În virtutea acestui status ceilalți așteaptă de la noi un anumit comportament. Față de copil societatea manifestă cerințele legate de abilități și acțiuni specifice statusului acestei vârste, cum sunt pregătirea școlară, însușirea normelor de conduită, conformarea la regulile sociale, inocență, puritate etc. Și în cu totul alt mod este perceput statusul de adult, judecat, în principal, prin asumarea responsabilităților sociale, competență profesională și socială. Așadar, vârsta constituie una din căile de dobândire de către

individ a altor statusuri. Societatea reglementează comportamentul fiecărei vârste. Un om bătrân are un alt spațiu social decât un ins tânăr. După cum vom constata la capitolul despre ciclurile de viață, vârsta operează ca un criteriu distinctiv pentru anumite situații sociale (primirea buletinului de identitate, exersarea unor drepturi, încadrarea în muncă, ieșirea la pensie, căsătoria). Vârsta servește ca un reper ce permite orientarea indivizilor în rețelele sociale: familie, mediu, școală, comunitate religioasă, loc de muncă. În același mod acționează și apartenența la sex, unele dintre structurile sociale având la bază diferența între bărbați și femei.

Rolul social

Este totalitatea așteptărilor care definesc comportamentul oamenilor exprimate în drepturi și responsabilități ca fiind proprii sau improprii pentru ocuparea unui status și punerea în act a cerințelor conținute în status. În timp ce statusul este o poziție ocupată de un individ, rolul reprezintă îndeplinirea unei atribuții. Conceptul de rol a fost elaborat de R. Linton în *Study of Man*.

Noțiunea de rol este polisemantică și, fără a stăruia asupra acestui aspect, să menționăm numai rolurile din teatru, bazate în totalitatea lor pe jocul de roluri, dar acestea sunt fictive, urmare a plămuirii lor de către dramaturg. Rolurile sociale dau expresie unui comportament social și aspectului prescriptiv al conduitei sociale. Rolurile permit proiectarea mentală a comportamentului, ceea ce oferă posibilitatea direcționării acțiunilor spre un scop bine definit. Societatea stabilește acele roluri, derivate din statusurile sociale, semnificative în funcționalitatea ei, iar individul operează cu informații despre semenii săi, despre poziția și rolurile jucate. De fapt, o condiție fundamentală a integrării sociale este cunoașterea statusurilor și rolurilor membrilor grupurilor din care fac parte indivizii. În acest fel, fiecare om se raportează la viața socială prin tipuri și categorii de oameni. Rolurile sunt primele legături între structurile instituționale și experiențele personale ale membrilor unei societăți. Să luăm, de exemplu, statusul de student asociat cu rolurile aferente. Studentul este persoana care ocupă poziția conferită de implicarea în activitățile de studiu într-o instituție de învățământ superior. Rolurile studentului pot fi: membru al comunității universitare, rolul de învățare și pregătire, membru al unei familii, rolul de coleg, rolul de prieten, rolul de cititor al bibliotecii universitare, rolul de colaborator al unui

profesor sau al unei catedre etc.

Rolurile pun în evidență toate sarcinile ce-i revin sau pe care și le asumă un individ din perspectiva poziției sociale ocupate. Rolul jucat este comportamentul real al unei persoane care deține un status. În viața reală există un decalaj între ceea ce ar dori să facă oamenii și ceea ce fac în mod curent. Oamenii diferă în funcție de modul cum îndeplinesc obligațiile și drepturile asociate cu rolurile lor. Fiecare om își asumă roluri în maniera sa proprie. Același rol, de pildă, de coleg, în cazul studentului, este jucat diferit de fiecare student. Rolul îndeplinit de către fiecare este unic, el nu poate fi reprodus sau recreat de altul. În schimb, societatea dispune de un sistem de norme și de mijloace ce obligă pe membrii săi să-și adapteze comportamentul la rolurile jucate derivate din statusul atribuit sau dobândit.

Rolurile sociale pot fi dobândite sau pot fi atribuite. Fiecare rol are, în societate sau în grup, semnificația sa. De aceea, unele sunt clare pentru toți, cum sunt, de pildă, rolurile profesionale sau rolurile familiale. Pe de altă parte, un rol nu ființează autonom. Unui status îi este asociat un set de roluri, care exprimă complexul de activități ce-l pune pe individ în relație cu ceilalți. De aceea, nu pot exista profesori fără studenți, medici fără pacienți, comandanți fără subordonați, avocați fără clienți, soți fără soții, preoți fără enoria și etc. Rolurile acționează ca un set de norme care definesc îndatoririle și drepturile.

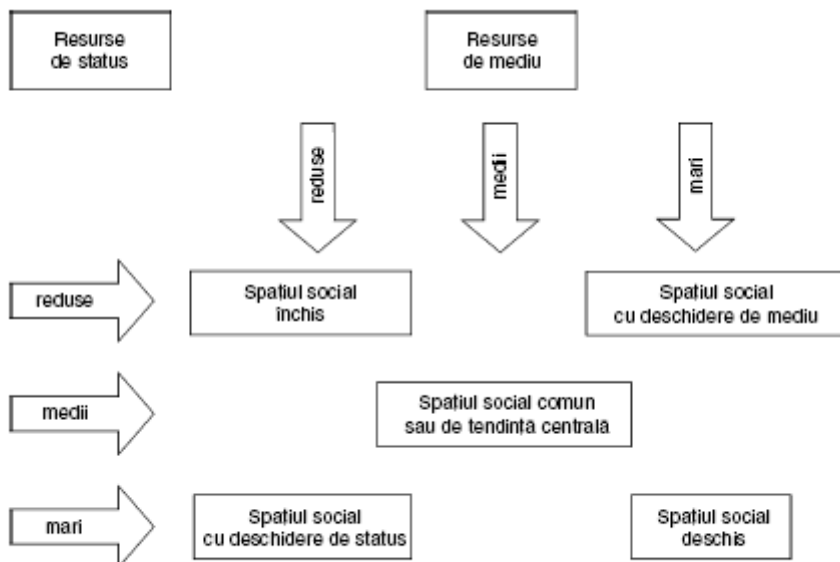
Orice rol are cel puțin un alt rol, reciproc, atașat lui. Drepturile legate de un rol sunt îndatoririle legate de alt rol. Oamenii se grupează în rețele de roluri reciproce. Relațiile de roluri leagă pe oameni unii de alții deoarece drepturile unora sunt îndatoriri ale altora.

În cadrul interacțiunii indivizii experimentează aceste relații stabile ca o structură socială sub forma instituțională: familie, școală, armată, spital, universitate, întreprindere.

Statusul unui individ este determinat de contextul social sau cultural, dar și de numărul de roluri jucate. Exersarea statusului și a rolurilor se face într-un spațiu social delimitat ca un cadru închis, fără a permite individului să se deplaseze în altă zonă, sau ca un cadru deschis orientat către schimbare. Există o tipologie a spațiilor sociale derivată din resursele de status și cele de mediu (D. Sandu, 1996, p. 114). Spațiile sociale „deschise” sunt acelea în care resursele de status și cele de mediu au un nivel ridicat, circulația informației este intensă, deschiderea la schimbare este mare. Spațiile sociale închise se disting

prin resurse de status și de mediu cu un nivel redus, cu o slabă circulație a informației. Din apartenența la aceste spații se poate decela tipul de agent (actor social). Astfel, în spațiile sociale deschise tipică este conduita reformatoare, iar în spațiile sociale închise caracteristică este conduita conservatoare. Între cele două spații există „spații cu deschidere spre status”, unde resursele de status sunt mai mari decât cele de mediu, și „spații cu deschidere la mediu”, în care resursele de mediu sunt mai puternice decât cele de status. Cele patru spații sunt prezentate în tabelul de mai jos. (D. Sandu, op. cit., p. 115).

Tipuri de spații sociale în raport cu resursele de status și de mediu

Din această schemă a statusurilor decurge și o anumită structură a rolurilor, cu deosebire în ce privește manifestarea lor într-un tip de spațiu social.

Pe de altă parte, există situații când oamenii se lovesc de mari dificultăți în realizarea cerințelor unui rol, ceea ce conduce la frustrări. Când individul este obligat să joace simultan mai multe roluri apare conflictul interroluri. De pildă, astăzi, în condițiile în care o persoană este nevoită să aibă mai multe locuri de muncă, ea poate trăi sentimentul de tensiune dintre diversele roluri pe care trebuie să le exerseze. Tensiunea de rol caracterizează orice situație în care individul trebuie să facă față solicitărilor sociale sau familiale.

Relațiile sociale

Între oameni se stabilesc legături din care ei pot observa pe alți semenii și devin conștienți de prezența lor într-un anumit spațiu. În acest fel, indivizii capătă conștiința existenței altor oameni și observă trăsăturile lor. În comparație cu lumea animală, ființa umană intră în relație cu alți oameni din nevoia intrinsecă de celălalt. Cunoașterea altei persoane îndreptuiește acțiunea asupra propriului comportament din cauza observării unor caracteristici comune sau diferite. De altfel, scrutarea unei persoane este realizată din punctul de vedere al trebuințelor celui care observă. De pildă, un om de afaceri caută să intre în legătură cu un alt om de afaceri preocupat de aceleași probleme, dar el procedează astfel, în mod conștient sau nu, din unghiul nevoii sale. În același fel, el acționează și în legăturile cu alte persoane. Așadar, oamenii intră în contact unii cu alții dintr-o necesitate individuală și socială.

Legăturile dintre oameni sunt de mai multe feluri. Astfel, există un contact psihic direct (elevii se întâlnesc în sălile de clasă sau lucrătorii se reunesc în ateliere de producție) și un contact psihic indirect (de pildă, un memoriu adresat de o persoană reprezentantului unei instituții este rezolvat fără ca cei doi să aibă un contact personal).

Contactul psihic poate duce la legături psihice atunci când interesul reciproc determină sentimente de simpatie reciprocă, colegialitate. Aceste tipuri de legături se pot transforma în legături sociale. Contactele sociale se nasc din relațiile dintre cel puțin două persoane care manifestă interes comun pentru un scop sau obiect și acționează împreună.

Contactele sociale sunt trecătoare și durabile, particulare și publice, directe și indirecte, toate fiind la baza relațiilor sociale.

Relațiile sociale reprezintă elementul stabil al legăturilor sociale, care unește oamenii în grupuri. Nu poate exista un grup durabil, organizat și sudat interior, fără interacțiuni reciproce și fără relații sociale. Relația socială este un sistem de legături ce cuprinde doi parteneri (indivizi sau grupuri), un contact, atitudini, interese și situații, un sistem de drepturi și obligații pe care partenerii trebuie să le realizeze. Relația socială înseamnă mai mult decât legături de dependență. În acest sens se impune diferența între relații interpersonale și relații sociale. Relațiile interpersonale sunt relații stabilite între persoane, ce decurg din necesitățile umane. Relațiile

sociale sunt raporturi între unități sociale (grupuri, instituții, colectivități) sau între statusurile sociale ale indivizilor.

Instituțiile sociale

Un grup social este alcătuit din indivizi care interacționează unii cu alții conform unor modele culturale – norme, valori, credințe și simboluri – care determină un anumit comportament. Societatea a creat structuri care să conserve și să dezvolte scopuri fundamentale ale grupurilor și indivizilor. Acestea sunt instituțiile care, spre deosebire de grupuri, se disting prin stabilitate și răspund unor nevoi vitale ale societății. Termenul de instituție vine din latinescul *instituere*, care înseamnă a ridica, a întemeia, a așeza, iar *institutio* este așezământ, întemeiere, înființare.

Fiecare instituție este un tip de organizare a unui domeniu al socialului ca mod de rezolvare a problemelor și scopurilor esențiale acestuia.

Trebuie spus că există mai multe accepțiuni a termenului de instituție socială:

1. grupurile de persoane solicitate să rezolve probleme importante pentru întreaga colectivitate, și, astfel, ele îndeplinesc funcții publice (primărie, prefectură, minister etc.);

2. forma organizatorică a unui ansamblu de acțiuni exercitate de membri ai grupului în numele grupului;

3. ansamblul de tehnici și de mijloace de acțiune ce permit unor membri ai grupului să exercite funcții publice, având drept scop satisfacerea nevoilor și reglementarea acțiunilor întregului grup;

4. rolurile sociale ale unor membri deosebit de importante pentru întreaga viață a grupului, anume rolul social al primarului, al membrilor consiliului local, al funcționarilor (J. Szczepański, 1972). Din enumerarea accepțiunilor instituțiilor reiese rolul jucat de structuri și rolul jucat de persoane.

Instituțiile sunt ansambluri sociale în care membrii aleși sau desemnați ai grupurilor sunt investiți în îndeplinirea funcțiilor stabilite public, dar cu caracter impersonal, în satisfacerea trebuințelor individuale și de grup, pentru stabilirea comportamentelor tuturor membrilor grupului prin reguli de influențare și control social. Rezultă că în acest mod comportamentele individuale instituționalizate sunt sancționate explicit și eficient de către autoritatea desemnată de grup (Gheorghiță Geană, „Instituție”, în *Dicționar*, 1993, p. 303). Grăitoare

sunt, pentru această situație, familia și rudenia, care reglementează și influențează comportamentele sexuale, de procreare, de socializare a copiilor, comportamente legate de rituri, ceremonii și credințe religioase.

Pentru că în orice societate există o varietate de instituții, ele se clasifică după anumite criterii. Astfel, criteriul modului de constituire diferențiază instituțiile în instituții formale (primărie, prefectură, guvern) și nonformale sau neoficiale, adică primele sunt organizate după norme generale respectate de către toți membrii societății fie că sunt, fie că nu sunt de acord cu ele, iar al doilea tip funcționează în temeiul regulilor stabilite de către toți componenții lor.

O altă clasificare a instituțiilor se face după conținutul și caracterul funcțiilor îndeplinite:

1. *instituții economice* – toate unitățile ce se ocupă de producerea bunurilor, de efectuarea prestațiilor de serviciu, de reglementarea circulației banilor, de organizarea și diviziunea muncii, de circulația bunurilor;

2. *instituțiile politice* – implicate în actele de cucerire, exercitare și menținere a puterii (guvern, parlament, consilii județene etc.);

3. *instituții educative* – preocupate de socializarea și educarea tinerei generații, de dezvoltarea unor modele de educație;

4. *instituții culturale* – axate pe transmiterea și dezvoltarea moștenirii culturale, pe susținerea activității creatoare, pe conservarea patrimoniului cultural, pe educarea estetică a publicului;

5. *instituții de asistență socială* – funcționează în scopul ajutorării unor persoane în dificultate sau pentru organizarea de activități cu diferite categorii de populație. Instituțiile filantropice, asociațiile, fundațiile, societățile sunt exemple de *instituții de asistență socială*;

6. *instituții religioase* – organizează raporturile omului cu divinitatea, cu ceilalți credincioși și cu ierarhii bisericii.

Din această clasificare s-ar putea deduce ideea că o instituție îndeplinește numai o funcție, ceea ce este incorect. De fapt, fiecare instituție poate să aibă mai multe funcții, iar mai multe instituții pot îndeplini aceeași funcție. Instituțiile au principii și reguli proprii, valori, norme și sancțiuni specifice, dispun de mijloace materiale și de tehnici de realizare a funcțiilor lor.

Instituțiile reprezintă sisteme de bază ale coeziunii durabile

regăsită într-un mod de organizare socială. De aceea, instituțiile sociale reprezintă un sistem unitar, lipsit de contradicții și fără conflicte. Apariția tensiunilor într-o instituție determină modificări în structura ei, pentru ca ea să răspundă permanent funcțiilor sale, iar nesoluționarea stărilor conflictuale poate conduce la dezmembrarea și dispariția ei.

Societate

Am discutat despre structurile sociale ce alcătuiesc o societate. Ce este societatea?

Într-o descriere foarte succintă, ea este modul organizat de existență a vieții sociale.

Esența societății este dată de indivizii angajați într-un ansamblu de activități. O societate există numai ca o pluralitate de interacțiuni între indivizi care realizează lucruri pe care nu le-ar putea înfăptui altfel. Societatea este un mecanism adaptativ, un vehicul social pentru reglarea și transformarea mediului, pentru soluționarea problemelor perene ale vieții (Vander Zanden, p. 101).

Termenul de societate a trezit numeroase poziții teoretice. A. Giddens, de pildă, conferă două sensuri conceptului de societate:

1. *relații între indivizi umani și între instituții* (societatea rurală, societatea urbană, societatea capitalistă, societatea feudală etc.);

2. *unitatea relațiilor sociale* (societatea românească, societatea franceză, societatea europeană etc.) sau *comunitățile mici* reprezentative pentru o anumită zonă și care sunt baze de cercetare etnografice, de pildă, societatea Nereju sau societatea Drăguș (Geană, *Societate*, în Dicționar, 1993, p. 558).

Societatea este definită ca realitate socială relativ independentă, care se autoperpetuează, ocupă același teritoriu și participă la o cultură comună. Marile orașe cum sunt New York, Londra, Tokio au o populație cu mult mai mare decât multe dintre societăți, dar ele nu pot fi considerate societăți din cauză că nu dispun de unități sociale care să le susțină din interiorul lor. În apărarea și în realizarea nevoilor lor fundamentale ele depind de societatea globală a statului și a națiunii. De aceea, o societate poate fi o comunitate tribală sau un mare stat național modern. Membrii unei societăți au în comun legături, ceea ce influențează comportamentul lor și determină formarea unor conștiințe despre relațiile dintre ei ca fiind asemănătoare cu relațiile de rudenie. O societate este organizația cea mai cuprinzătoare în care

membrii săi își exprimă loialitatea și pe care ei o apără împotriva forțelor distructive, interne și externe, atunci când ele periclitează existența vieții sociale proprii. O societate există prin viața membrilor săi, prin acțiunile, comportamentele, gândirea și modul de a fi al acestora. Iată de ce societatea, deși abstractă și greu măsurabilă la nivelul simțului comun, este o constantă universală a culturii umane. Socialul ființează numai prin societate, adică în acel cadru real de manifestare a omului ca existență socială.

Bibliografie:

1. Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
2. Linton, Ralph, *Fundamentul cultural al personalității*, Editura Științifică, București, 1968.
3. Sandu, Dumitru, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Staff, București, 1996.
4. Turner, Bryans, *Statusul*, Editura DU Style, București, 1998.
5. Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Randon House, New York, 1988.

Grupurile sociale ȘI NORMATIVITATEA SOCIALĂ

Conceptul de grup

Noțiunea de grup social desemnează diferite ansambluri de indivizi – două sau mai multe persoane –, ce împărtășesc același sentiment de unitate, și sunt angajate în unul sau mai multe tipuri de interacțiune socială stabilă, condiționate de contexte sociale și istorice.

M. Sherif a definit grupul ca fiind unitatea socială alcătuită dintr-un număr de indivizi, care se găsesc unii cu alții în relații de status și de rol, stabilite după o perioadă de timp, și care posedă un set de valori sau norme ce reglementează comportarea reciprocă, cel puțin în probleme care-i privesc. Rezultă că grupul este o grupare de mai multe persoane aflate în relații de interacțiune și dependență reciprocă, mijlocite de o activitate comună.

Grupul dezvoltă norme și valori care reglementează comportarea tuturor membrilor săi.

Pentru ca un număr de persoane să se constituie în grup trebuie să îndeplinească cel puțin patru condiții:

1. *existența unei interacțiuni printre membrii grupului, care nu este obligatoriu a fi o relație directă.* O interacțiune în temeiul unui document scris sau al comunicării verbale este suficientă pentru existența grupului;

2. *perceperea calității de membru, adică persoanele dintr-un grup să se vadă ele însele ca membri ai acestuia.* Nu orice reuniune este un grup. De pildă, înșii care așteaptă într-o stație de transport nu pot fi considerați un grup deoarece ei nu se percep ca fiind asociați unii cu alții. Un corolar al criteriului percepției calității de membru este că persoanele dintr-un grup nu se percep doar ele în această poziție. Calitatea de membru este atribuită, în anumite contexte, chiar și atunci când indivizii înșiși nu exprimă direct atributul de membru al unui grup. Definitorii sunt, pentru acest tip de interacțiune, grupurile etnice, grupurile religioase, grupurile rasiale;

3. *norme și scopuri împărtășite de cei care fac parte dintr-un grup.* Una din cauzele pentru care oamenii se reunesc în grupuri este scopul, a cărui realizare este facilitată de statutul de membru al grupului. În grup, individul poate evita singurătatea sau poate cunoaște alți oameni. Aceste scopuri de afiliere pot fi suficiente pentru a motiva calitatea de membru într-un grup, pentru a fi considerate ca scopuri acceptate de membrii grupului.

O caracteristică a unor grupuri este existența normelor, ca reguli de comportament acceptate și susținute de membrii lor, cu privire la ceea ce este și nu este comportament potrivit;

4. *interdependența de destin înseamnă implicarea tuturor persoanelor, care alcătuiesc un grup, în aceleași evenimente.* Destinul fiecărei persoane dintr-un grup este determinat de realizările grupului întreg, iar comportamentul individual influențează succesul grupului însuși.

Înainte de a discuta despre motivele asocierii în grup și structura grupului, stăruim pe diferența dintre socialitate, sociabilitate și socialitate. După cum subliniază Jean Baechler („Grupurile și sociabilitatea”, în *Tratat*, p. 65), prin cele trei modalități de ființare a socialului este posibilă cunoașterea tuturor stărilor „de la organizat la neorganizat, de la formal la informal, de la instituționalizat, la neinstituționalizat, de la mediat la nemediat și așa mai departe. Fiecare termen trebuie considerat un pol, legat de contrariul său printr-un continuum: grupurile, rețelele, morfologiile sunt plasate pe acest continuum și sunt mai mult sau mai puțin organizate...”

Același autor definește cele trei modalități ale socialului:

— *Socialitate*, capacitatea umană de a întemeia *grupuri*, definite ca unități de activitate: cupluri, familii, întreprinderi, echipe sportive,

biserici, armate...

— *Sociabilitate*, capacitatea umană de a forma *rețele*, prin care unitățile de activitate, individuale sau colective: relații de vecinătate, categorii de public, saloane, curți regale, piețe, clase sociale, civilizații transmit informațiile ce le exprimă interesele, gusturile, pasiunile, opiniile;

— *Socialitate*, capacitate umană de a menține împreună grupurile și rețelele, de a le asigura coerența și coeziunea ce le constituie în societăți: tribul, cetatea, națiunea ca forme de solidaritate socială ce pot fi numite morfologii...”

Din descrierea sensurilor socialului de către sociologul francez rezultă complexitatea acestuia și diversitatea formelor sub care ființează.

Motivele asocierii în grup

De ce se asociază oamenii în grup? Multe dintre activitățile pe care oamenii le fac în grupuri, după unele evaluări, circa 80%, ar putea fi făcute de unul singur. Orice persoană aspiră să devină membru al unui grup indiferent de comunitatea națională, statusul social, ceea ce constituie o constantă universală a oricărei culturi.

Atracția pentru activitățile grupului. Un argument pentru calitatea de membru al grupului este participarea la activitățile grupului sau atingerea unui anumit scop care este mai ușor de realizat în grup decât ar face-o de unul singur. Printre tipurile de grupuri de această natură se enumeră:

1. *grupurile de muncă* (formate pentru a realiza o sarcină mai eficient și rapid prin unirea resurselor și efortului);

2. *grupuri de soluționare* a problemelor acolo unde au loc activități civice și sociale;

3. *grupuri legislative* (în care sunt elaborate legi și regulamente);

4. *grupuri de autosprijin* (în care membrii grupului se perfecționează ei înșiși).

Simpatia pentru membrii grupului reprezintă o altă cauză pentru care oamenii se reunesc în grup. Aici ei găsesc pe acei membri atractivi interpersonal, independent de scopurile și activitățile grupului. În anumite contexte sociale, atracția interpersonală conduce la apariția *spontană* a unor grupuri, cum sunt, de pildă, clicile, grupul de prieteni, grupurile (bandele de stradă) și cluburile sociale, ca alternativă la

interacțiunea socială de tip formal. Unul dintre cele mai clare exemple privind modul cum simpatia conduce pe indivizi la formarea de grupuri este cel referitor la proiectul de locuire al lui Festinger. Studiul său a arătat că elementele arhitecturale cum sunt trotuarele, scările, holurile, cutiile poștale, erau elemente importante în alegerea prietenilor de către individ. De îndată ce prietenia s-a stabilit, grupurile s-au născut spontan și a determinat ca un mare număr de persoane să fie atrase de celelalte.

Nevoile membrilor grupului. Oamenii pot deveni membri ai unui grup pe motiv de a găsi aici satisfacerea nevoilor emoționale, independent de natura activității grupului sau scopurilor sau atractivității pentru alți membri ai grupului. L. Festinger sublinia că oamenii au nevoie de comparare socială pentru a descoperi pe alții în privința abilităților lor, în special când lipsesc metodele clare de evaluare proprie. Omul caută să utilizeze oameni asemănători cu el pentru a maximiza vizibilitatea informației evaluative dorite. Calitatea de membru într-un grup poate furniza fondul comun de oameni față de care un individ ar putea evalua abilitățile sale.

Structura grupului

Comportamentul în grup se desfășoară după modele stabile care au o anumită regularitate.

Aceasta reflectă faptul că nu toți membrii grupului gândesc la fel. Există diferențiere în activitatea lor și în participarea la grup. Într-un grup de muncă există executivi (funcționari), manageri și muncitori. Fiecare din aceste poziții are responsabilități și obligații.

Comportamentele asociate cu ceea ce se așteaptă de la indivizii situați într-o poziție dată sunt cunoscute ca roluri. Variatele roluri jucate de membrii grupului sunt conferite de statusul persoanei în grup. Ocuparea unui status înalt poate să se facă astfel ca individul să simtă rolul mai atractiv și să-i crească încrederea în sine și valoarea. De pildă, copiii cărora li se cere să joace rolul de profesor pot să se simtă mai motivați, să arate atitudini pozitive și să lucreze mai mult ca o consecință a ocupării – chiar temporare – a unei poziții mai înalte decât cea de elev. Este clar că schimbările de rol pot avea consecințe importante pentru comportamentul oamenilor.

Tipul de structură care se dezvoltă într-un grup este consecința a trei factori: nevoia de eficiență, abilitățile și motivațiile membrilor grupului, mediul în care grupurile acționează (R.S. Feldman, p. 375).

Nevoia de eficiență este legată de importanța completării activității grupului într-o perioadă specifică. Cerințele pentru o înaltă eficiență rezultă adesea din specializarea sarcinilor și din dezvoltarea subgrupurilor în a realiza diferite activități. Exemplul cel mai clar este linia de montaj, unde variate subgrupuri de muncitori asamblează părți, care vor forma o unitate complet fabricată.

Tipurile de abilități și motivații ale membrilor grupului au, de asemenea, un impact asupra tipului de structură grupală. De pildă, un studiu a arătat că grupurile ai căror membri erau preocupați în mod deosebit de sensul lor propriu de securitate și protecție acordau atenție dezvoltării unei structuri de grup în care se manifestă o mai mare diferențiere de rol. În contrast, grupurile ai căror membri se autoestimau, fiind interesați de părerea bună despre ei înșiși, au tins să formeze grupuri disponibile la mai multă egalitate între roluri. La fel, grupurile, unde anumiți membri au o abilitate mai mare la o sarcină decât alții, dezvoltă structuri foarte diferite de acelea în care oamenii au niveluri similare de abilitate. În ambele cazuri, caracteristicile de personalitate și specializarea membrilor conduc la dezvoltarea structurii de grup.

Mediul social, ca și cel fizic, de existență al grupului poate influența structura lui.

Statusul socioeconomic al individului din afara grupului are impact asupra poziției lui în grup.

Clasificarea grupurilor

Înainte de prezentarea tipologiei grupurilor se impune clarificarea unor noțiuni asociate grupului, în scopul delimitării riguroase a realităților sociale din grupuri.

Mulțimea se referă la un număr mare de persoane reunite temporar pentru realizarea unui scop de asociere sau a unui interes. Ea dă expresie unei multitudini de forme de asociere a oamenilor. Reuniunea indivizilor într-o mulțime se face numai în anumite condiții și contexte sociale.

Spre deosebire de alte tipuri de grupare a oamenilor, mulțimile nu se disting prin coeziune, diferențiere, organizare. Ele ființează numai atât timp cât răspund unui obiectiv.

Interacțiunea organizatorică și emoțională între persoanele dintr-o mulțime este redusă. Câteva exemple: mulțimea indivizilor care așteaptă să se îmbarce într-un mijloc de transport sau mulțimea

persoanelor aflate, din motive diverse, în așteptare la instituții publice. Comportamentul mulțimii este greu de descifrat. Totuși, această conduită este definită, în anumite situații, de stările existente determinate de interese și motivații.

Mulțimile pot fi convenționale, expresive, active sau pasive etc.

Ceata este reunirea voluntară a unor persoane care au aceleași interese, preferințe sau au scopul de a fi împreună. Dacă mulțimea este „singurătatea în comun”, ceata se remarcă prin „asemănare în comun”.

Colectivitatea reprezintă reunirea indivizilor după trăsături comune. Sunt mai multe tipuri de colectivități:

— Colectivități statistice care ființează ca grupare de oameni întemeiată pe dimensiuni demografice (vârstă, sex, nivel de instrucție, rezidență etc). Avem, deci, colectivități de vârstă (copii, tineri, adulți, bătrâni), colectivități școlare, colectivități profesionale;

— Colectivități sociale definite ca formație de persoane reunite în scopul unei conviețuiri sau activități comune.

Existența lor este stabilită prin afirmarea conștiinței apartenenței și acceptării unui țel comun, finalizate în exprimarea unei solidarități (sociale, economice, morale, religioase, politice). Colectivitățile sociale pot fi teritoriale, geografice, comunități, asociații, voluntare, culturale, folclorice etc. O persoană este, concomitent, membru al mai multor colectivități, evident cu atribuții și statusuri diferite, ceea ce determină o implicare, într-un anumit grad, în fiecare colectivitate.

Pentru înțelegerea specificității grupurilor se impune evidențierea diferenței dintre *grup* și *colectiv*. Grupul se caracterizează prin relații și interacțiuni sub forma contactelor emoționale, de acomodare sau de opoziție, de compatibilitate sau complementaritate.

Colectivul integrează relații și interacțiuni determinate de scopurile, sarcinile și valorile activității comune membrilor săi. Grupul este primul stadiu în formarea unor colective: el cuprinde relații socio-afective, conformismul, intensitatea relațiilor interpersonale. Colectivul depășește nivelul raporturilor de tip emoțional și este orientat prioritar spre norme și valori. Unitatea orientării axiologice este temeiul coeziunii și astfel colectivul devine grup de referință pentru membrii săi (I. Radu, 1994). Rămâne deschisă totuși chestiunea relației dintre grup și colectiv. În viziunea prezentată mai sus, conținutul acordat noțiunii de colectiv se apropie în bună măsură de

cel conferit grupurilor secundare. Într-adevăr, în colectiv relațiile interumane sunt impersonale, iar funcționalitatea lor vizează asumarea unui scop. Axat pe orientări valorice derivate din norme, scopuri și principii ce stau la baza organizării și evoluției lui, un colectiv este viabil și în măsura în care grupurile ce-l alcătuiesc se regăsesc în mod real în structurile sale, adică acestea sunt acceptate în temeiul normelor colectivului, ca factori de creștere a eficienței lui.

Grup primar – grup secundar

Trecând la tipologia grupurilor sociale, stăruim mai întâi pe diferența grup primar – grup secundar. Ce este un grup primar? Așa cum spune Cooley, el este alcătuit din două sau mai multe persoane, situate în relații directe unele cu altele sau în relații intime și coezive. Fiecare membru al grupului se simte angajat în viața și activitatea grupului, și îi percepe pe ceilalți ca prieteni sau chiar membri ai unei familii. *Grupul primar reprezintă pentru cei care-l alcătuiesc ceva foarte important și, de aceea, el constituie, înainte de orice, un scop și nu un mijloc în vederea realizării unor scopuri.* În acest grup insul trăiește sentimentul propriei identități direct și, totodată, își afirmă specificitatea, pe care ceilalți membri o acceptă ca atare.

Grupul primar este, prin funcțiile sale esențiale în socializare, o structură fundamentală pentru individ și societate. Primele procese de socializare cunoscute de copil au loc în grupul primar, adică în familie. În acest cadru copiii achiziționează norme și valori prin intermediul cărora se pregătesc pentru stăpânirea mecanismelor vieții sociale.

De altfel, grupurile primare sunt punți între individ și societate deoarece ele transmit, mediază și oferă modele culturale ale societății după care individul își organizează propria viață. În general, grupurile sociale, și în special cel primar, dau expresie ființei umane ca om și ca ins social. Orice individ se formează ca om într-un grup primar. De aceea, grupurile primare sunt fundamentale pentru individ și pentru societate. Ele oferă cadrul în care el își exprimă cele mai multe dintre nevoile personale. Numai într-un asemenea grup omul are calea de formulare a propriilor trebuințe pe care să le cunoască și ceilalți. Spre deosebire de alte ființe, omul tinde să-și prezinte cerințele sale astfel încât să obțină, pe de o parte, acceptul grupului și pe de altă parte, să aibă sprijin din partea grupului în satisfacerea lor. Cum unul dintre mijloacele de constituire a grupului îl reprezintă interacțiunea membrilor rezultă că trebuințele se regăsesc cel mai clar în grupul

primar. De altfel, grupul primar se instituie și ca spațiu al exprimării și satisfacerii nevoilor personale. În cadrul grupurilor primare oamenii experimentează prietenia, iubirea, securitatea și sensul global al existenței.

O altă funcție a grupurilor primare este controlul social. Ele apar astfel ca instrumente puternice de control asupra comportamentelor individului. Membrii acestor grupuri dețin și distribuie, cum spune James W. Vander Zanden, multe dintre recompensele atât de vitale pentru individ. Comportamentul individului trebuie să se conformeze normelor grupului. Grupurile primare conferă sens realității sociale prin structurarea experiențelor membrilor. În acest sens, ele impun individului un comportament care să se conformeze la valorile și normele sale, concomitent cu adaptarea la cerințele societății.

Pentru ca un grup să fie primar el trebuie să fie consecința unor condiții indispensabile:

1. contacte permanente și stabile între membrii săi;
2. contactul față în față, care face posibilă o evaluare imediată și directă a comportamentului celuilalt, precum și un schimb subtil de idei și trăiri;
3. mărimea grupului. Un grup primar este un grup mic deoarece numai în cadrul acestei structuri interacțiunea dintre membrii săi conferă identitate concretă, stabilită dincolo de reguli, principii sau documente oficiale.

Grupul secundar constă din două sau mai multe persoane implicate într-o relație *impersonală* și au un scop practic specific. Oamenii cooperează cu alți semenii pentru realizarea unui scop. Spre deosebire de grupul primar, relația dintre membrii grupului secundar este un mijloc pentru atingerea unui țel. Exemple de grupuri secundare sunt corporațiile, școlile, unitățile de muncă, unitățile militare, comunitățile etnice și naționale etc. Prin natura lor, grupurile secundare se manifestă ca medii sociale unde indivizii se produc ca actori sociali. Relațiile interumane se stabilesc în temeiul unor regulamente pe care, fie că le acceptă sau nu, individul trebuie să le respecte. Numai astfel insul integrat într-un grup secundar este acceptat ca membru și poate să realizeze scopurile sale. Mai mult, în acest tip de grup, oamenii se reunesc dincolo de diferențele ce-i marchează, pentru că nu au altă cale de înfăptuire a intereselor lor. Ilustrativ este în acest sens grupul secundar specific unităților de

muncă. Într-o uzină lucrează înși ce urmăresc, prin interacțiunea lor, să aibă satisfacția derivată din exercitarea unei ocupații sau obținerea unui câștig, prestigiu profesional etc. Dacă grupul primar rămâne prioritar în socializarea primară a individului, inițiindu-l și introducându-l în mecanismele vieții de grup și ale vieții sociale, grupul secundar are rol esențial în afirmarea socială și profesională a individului. În grupurile secundare insul ființează ca realitate socială. Grupul primar acționează pentru insul concret, iar grupul secundar activează individul prin statusurile sale. De pildă, în grupul primar poți fi prieten pentru ceilalți, condiție suficientă pentru a fi acceptat ca parte a acestuia. În grupul secundar exiști cu precădere printr-un status social, profesional, cultural, religios etc.

O problemă asociată analizei grupului secundar o reprezintă relația acestuia cu grupul primar. Relațiile caracteristice grupului primar se pot desfășura în cadrul grupului secundar.

Situația poate fi întâlnită, de regulă, în unitățile de muncă, unde oamenii dezvoltă, adesea, relații de prietenie cu colegii de muncă. În același mod au loc relații între oameni în cadrul unităților de învățământ. Trebuie spus că în anumite contexte sociale sau culturale, relațiile interumane din grupurile secundare se pot organiza și ca alternativă la influența excesivă a acestor grupuri asupra conduitei individuale. Referindu-ne concret la societatea românească de dinainte de anul 1989, puternic socializantă, este de notorietate funcționalitatea raporturilor interumane în cadrul întreprinderii sau al unei instituții. Cerințe instituționale erau îndeplinite prin intermediul acestor relații specifice grupului primar. De cele mai multe ori acest tip de relații se identifică în relațiile specifice grupului informal despre care vom vorbi mai jos.

Diferențele între grupul primar și cel secundar sunt prezentate mai jos

<i>Caracteristicile grupurilor primare</i>	<i>Caracteristicile grupurilor secundare</i>
număr mic de persoane	număr mare de persoane
implicarea întregii individualități	implicarea unor segmente ale vieții unei persoane
relație personală	relație impersonală
interacțiune continuă	interacțiune sporadică
durată lungă	durată scurtă
așteptări informale	așteptări formale
constrângeri impuse informal	constrângeri impuse formal
legături expresive	legături instrumentale

Apud James W. Vander Zanden, 1988, p. 110.

Grup de referință – grup de apartenență

Grupul de apartenență este grupul căruia individul îi aparține (familia, clasa de elevi, echipa de muncă). Insul își însușește normele acestui grup și participă la toate evenimentele petrecute aici. Apartenența la grup nu este un fapt administrativ deoarece ea impune membrilor adoptarea standardelor și identificarea cu scopurile și obiectivele acestuia. În grupul de apartenență individul preia valori ce sunt în concordanță cu aspirațiile sale. Normele și standardele susținute de grupul de apartenență capătă caracterul de principii pentru judecățile, opiniile și acțiunile individului.

Conceptul de grup de referință a fost pus în circulație în 1912 de H.H. Hyman, în *Psychology of Status* (apud Mișu, 1970). Hyman a constatat că statusul subiectiv nu poate fi prezis în mod direct din nivelul veniturilor sau din cel educativ, ci el este, într-o anumită măsură, dependent de tipul grupurilor care au fost folosite de indivizi pentru determinarea subiectivă a poziției lor.

Teoria grupului de referință își are rădăcinile în ideile lui G.H. Mead din lucrarea *Mind, Self and Society* (1934), cu deosebire în teza conform căreia membrii unui grup sau indivizi din afara grupului pot influența comportamentul unui individ. Psihologia socială a studiat cauzele selecției de către indivizi a grupurilor de referință și consecințele asupra personalității. Conceptul de grup de referință a fost investit cu virtuți sociologice prin accentul pus pe structura și funcțiile mediului social al indivizilor. Prin urmare, R.K. Merton definește grupul de referință ca un grup ale cărui norme sau reguli sunt adoptate ca un cadru de referință. Grupul de referință este o unitate socială utilizată în evaluarea și modelarea atitudinilor, trăirilor

și acțiunilor individului. El poate fi grupul de apartenență al individului, dar, de cele mai multe ori, este un alt grup, exterior insului. Grupul de referință este se instituie ca bază a concepției individului despre lume.

El ajută la justificarea comportamentelor contradictorii, cum sunt clasa dominantă revoluționară, trădătorul care colaborează cu inamicul, catolicul renegat, imigrantul asimilat, gentlemanul meschin, comunistul liberal etc. În cazul acestor tipuri de oameni, grupul de referință este altul decât cel originar. Să luăm exemplul imigrantului. Acesta tinde către modelul cultural al țării în care a imigrat, renunțând la modelul culturii sale originare.

Evaluarea și compararea sunt făcute de către imigrantul asimilat cu comportamentele și modurile de viață ale societății în care s-a integrat, refuzând orice referire la vechile modele. În acest fel el își pierde identitatea sa etnică și culturală adoptând o altă identitate, dată de integrarea sa în cultura societății ce l-a primit.

Care sunt funcțiile grupului de referință? O primă funcție este cea normativă. Grupul de referință influențează direct criteriile și standardele de judecată și acțiune ale individului. Astfel, individul tinde la o poziție bună într-un grup, iar pentru aceasta aderă la valorile și normele grupului de referință. Cum procedează el? Adoptă stilurile de viață, atitudinile politice, preferințele alimentare, stilurile muzicale ale grupului de referință.

Ilustrăm această funcție a grupului de referință cu tendința adolescenților de a prelua stiluri de viață specifice grupurilor de adulți sau de a asimila valori muzicale ale unor grupuri de tineri. Pentru aceștia, respectivele grupuri de referință reprezintă, în raport cu congenerii lor, etalon al judecării realității sociale și umane.

O altă funcție a grupului de referință este cea comparativă. Evaluarea propriei activități sau a propriului comportament se face în comparație cu standardele grupului de referință. În acest fel, oamenii judecă viața, comportamentul și valorile proprii, de pildă, sănătatea, inteligența, nivelul de trai, poziția socială, activitatea profesională. Se întâmplă ca, atunci când grupul de referință este diferit de grupul de apartenență, individul să conștientizeze diferența dintre ceea ce este el în grupul de apartenență și ceea ce crede el că ar putea fi, așa cum rezultă din compararea cu grupul de referință. Sunt situații când grupul de apartenență și grupul de referință nu coincid. Raportul

dintre ele are grade diferite de compatibilitate: integrală, relativă sau parțială, dar poate fi și de incompatibilitate.

Distincția dintre ele exprimă asocierea dintre realitate și aspirație, dintre prezent și viitor (I. Radu, 1994). Din această stare poate rezulta trăirea sentimentului de deprimare relativă, iar aceasta contribuie adesea la alienarea socială. Asemenea circumstanțe ale relației dintre ins și grupul de referință se instituie în condiții propice afirmării unui comportament colectiv și a mișcărilor sociale revoluționare. Grupul de referință cuprinde elemente ale procesului de schimbare socială.

Funcția asociativă a grupului de referință se referă la posibilitatea preluării statusului membrilor dintr-un grup de către o persoană.

Am subliniat până aici virtuțile grupului de referință însă trebuie spus că unele grupuri de referință pot avea și influențe negative asupra individului. Compararea făcută de o persoană cu unele grupuri accentuează diferența dintre ea și alte persoane sau alte grupuri. De pildă, inși dintr-o unitate industrială refuză să se identifice cu grupul de manageri din cauza lipsei de eficiență și randament a managementului sau a unor relații interumane tensionate. În consecință, aceste persoane se delimitează de acest grup. Ele așteaptă să se schimbe echipa de conducere cu o alta în care își pot regăsi valorile și normele adecvate aspirațiilor și intereselor lor. Grupul de referință este judecat și acceptat de către indivizi în funcție de contextul în care ființează. Un grup nu devine grup de referință de la sine. Condiții sociale concrete și trăsături psihologice ale indivizilor contribuie la afirmarea grupurilor de referință.

Grup intern – grup extern

În orice societate există grupuri interne și grupuri externe. Orice ins cunoaște o influență nemijlocită de la grupurile exterioare lui, deci de la grupurile cărora nu-i aparține.

Un grup intern este acel grup de apartenență a membrilor săi, cu care aceștia se identifică, și au conștiința de NOI, adică ei realizează că fac parte din acel grup și sunt implicați direct în tot ceea ce se întâmplă aici. Prin ideea de NOI, membrii unui grup intern sunt conștienți de existența lor într-un asemenea grup concomitent cu situarea lor în afara altor grupuri. Astfel, ei realizează poziția lor în grupul intern în comparație cu existența altor grupuri. Conștiința de

NOI se afirmă în raport cu conștiința de EI. Așadar, în actul deosebirii grupului intern de cel extern esențială rămâne această conștiință a diferenței de NOI și EI, care conferă identitate membrilor unui grup.

Clasificarea grup intern – grup extern este semnificativă în evidențierea granițelor sociale. Liniile de demarcație între structurile grupale relevă indivizilor unde începe și unde sfârșește interacțiunea. De aici rezultă că granițele unui grup nu sunt bariere fizice, ci mai degrabă discontinuități în desfășurarea proceselor de interacțiune socială. Granițele unui grup încadrează indivizii într-o structură de desfășurare a acțiunilor astfel încât ei se simt incluși în ea. Unele granițe se bazează pe modul de așezare spațială – vecinătate, comunitate, națiune, stat. Alte linii de demarcație își au temeiul în diferențierile sociale și culturale: religioase, etnice, politice, ocupaționale, lingvistice, rudenie, status-uri socio-economice. Indiferent de sursa lor, granițele grupurilor acționează în două direcții (James W. Vander Zanden, 1988, p. 111). Prima direcție vizează atenționarea celor din afara grupului asupra condițiilor ce trebuie respectate pentru a intra în sfera acestuia. A doua se referă la menținerea celor din grup și la influențarea acestora de a nu opta pentru alte tipuri de interacțiune socială. În acest fel se asigură funcționalitatea grupului intern.

Altfel, orientarea membrilor către alte grupuri determină stări de indiferență, competiție sau conflict direct cu grupul intern. Edificator este exemplul persoanelor angajate într-un loc de muncă, dar, din diverse motive, ele își îndreaptă atenția spre alte zone ocupaționale.

Consecința cea mai importantă este scăderea randamentului în muncă și aspirația continuă de a pleca spre alte structuri ocupaționale.

Grup formal – grup informal

O altă clasificare a grupurilor este cea dintre grupul formal și cel informal derivată în mare măsură din diferențierea grupului de colectiv. În orice grup, cu excepția celui primar, există contexte ce impun organizarea lui pe bază de legi, ordine, decizii, toate acestea reprezentând documente oficiale, și conferă o structură formală raporturilor dintre membrii săi. Alcătuirea formală a grupului constituie organizarea ierarhică, iar funcționarea grupului se bazează pe o organigramă care vizează obiective ale grupului, și funcțiile sale sunt definite în raport de aceste obiective. În cadrul aceluiași grup

ființează relații informale sau nonformale determinate de interacțiunea membrilor grupurilor dincolo de exigențele formale. Manifestarea relațiilor informale exprimă afectivitatea între membri ai grupului. Totodată, contextele informale contribuie la distribuirea simpatiei și a antipatiei în grup, și produc atracția și conflictul dincolo de structurile oficiale. Intensitatea relațiilor informale este mult accentuată de contextul social în care există un grup. Dacă managementul unei colectivități se axează numai pe structurile formale, neglijând orice problemă umană sau luarea în seamă a relațiilor interpersonale, atunci cu siguranță membri ai grupului caută să creeze cadrul informal necesar în a diminua efectele negative ale rigidității structurilor formale. Semnificative sunt în acest sens situațiile din societatea românească de dinainte de anul 1989, în care se accentua dimensiunile formale ale activității din organizații (industriale, școlare, agricole, administrative etc.). Neglijarea sau diminuarea chestiunilor legate de individ au condus la funcționarea paralelă a structurilor informale, ceea ce s-a finalizat în eludarea normei sau chiar a legii. Efectele unei asemenea stări s-au reflectat în alcătuirea de grupuri informale ce căutau să rezolve aspecte ale activității profesionale și sociale.

În cadrul grupurilor formale, structurile informale pot să ființeze ca grupuri alcătuite spontan în procesul de muncă, fără ca acestea să fie neapărat opuse formalului. În raport de cerințele organizației formale, asemenea grupuri informale ar putea să acționeze eficient atât pentru membrii săi, cât și pentru obiectivele generale ale grupului formal. Dacă însă distanța dintre cele două tipuri de grupuri se mărește, atunci scade și coeziunea grupului formal.

Grup mic

Conceptul de grup mic:

Grupul mic nu este obiectul exclusiv al unei discipline socio-umane. El este studiat de mai multe științe. Trei perspective se desprind (Achim Mihu, 1970). Cea *psihologică* – înțelegerea grupului ca un mediu care influențează comportarea individului și care, oferă elemente importante pentru înțelegerea personalității indivizilor. Perspectiva *sociologică* – identificarea proprietăților fundamentale ale grupului în evaluarea efectelor provocate de anumite diferențe sociale. Viziunea *psihologiei sociale* – cercetarea interacțiunii dintre grup, ca o entitate funcțională, și indivizii care constituie membrii săi. În

psihologie, accentul este pus pe individ și personalitate, iar grupul mic facilitează înțelegerea acestor aspecte; în sociologie se are în vedere grupul ca o realitate supraindividuală ale cărei proprietăți fundamentale se manifestă în diverse forme. Psihologia socială insistă pe relația dintre grupul mic și individ.

Grupurile mici se disting prin număr relativ redus de persoane între care există relații directe. În ceea ce privește mărimea lor, cercetătorii, de regulă, stabilesc doar limita inferioară (două sau trei persoane) fără a preciza limita superioară. Cel mai mic grup este diada, alcătuită din două persoane, cel mai simplu exemplu fiind cuplul. Alți autori (H. Tajfel și C. Frazer) consideră triada ca fiind cel mai mic grup. Ce este un grup mic? La această întrebare se răspunde: „O formație în doi este diadă, în trei este un microgrup” (cf. Ion Radu, p. 110). Th. Newcomb descrie grupul ca o multiplicare sau extensie a diadei, de fapt a relațiilor diadice. De exemplu, o triadă compusă din A, B, C, include raporturi între membrii A și B, A și C, B și C. Este tipul de relații afective individuale: pozitive (+) și negative (-). Se poate discuta despre trei feluri de relații diadice (++), (-), (+). Formațiile de trei membri, precum și grupurile mai mari pot fi echilibrate și neechilibrate în raport de relațiile diadice care le compun. Triada cea mai stabilă cuprinde toate relațiile diadice pozitive și este formația cea mai stabilă. Orice triadă care cuprinde o diadă negativă este neechilibrată. Teoria lui Newcomb explică sociabilitatea spontană.

Cercetările au arătat că 71% dintre interacțiunile de muncă și informale constau din două persoane, 21% sunt alcătuite din trei persoane, 6% din patru persoane, și numai 2% cuprind cinci sau mai multe persoane. Emoțiile și sentimentele sunt accentuate mai mult în relațiile diadice decât în celelalte relații. Adăugarea unei a treia persoane la o diadă înseamnă o modificare esențială (Vander Zanden, p. 114). Problema mărimii optime a grupului rămâne în continuare o chestiune de discutat.

S-a considerat că cinci persoane constituie cea mai bună mărime pentru un grup deoarece fiind un număr impar de persoane nu se poate ajunge la impas, oricând există o majoritate (trei) și o minoritate (doi).

C.H. Cooley a justificat existența grupului mic ca un cadru în care oamenii găsesc un model stabil de interacțiune socială care orientează comportamentul uman. În acțiunile lor oamenii țin seama

de ce vor crede ceilalți: „Imaginile pe care oamenii le au unul despre altul sunt realități incontestabile ale societății” (C.H. Cooley, 1964, p. 184) susține sociologul american. Relațiile dintre oameni au la bază reguli acceptate de toți, în temeiul cărora se construiește comportamentul așteptat în societate sau în grup. Grupul nu există fără acest acord asupra regulilor. Cooley a abordat grupul ca o rețea de comunicare.

Oamenii comunică între ei prin impresiile numite de el „idei personale”, pe care și le fac unul despre altul în această interacțiune. Fiecare individ își face o idee personală despre celălalt. Ideea personală este o construcție de semnificații, un set de attribute imaginare proiectate asupra fiecăruia din apropiații noștri și cunoștințele noastre ca interpretări ale persoanei lor: „Realitatea socială imediată este ideea personală [...] societatea, în aspectul ei imediat, este un raport între idei personale. Pentru a avea o societate, este în mod evident necesar ca persoanele să se întâlnească undeva; și se întâlnesc doar sub forma ideilor personale” (*ibidem*, p. 118 – 119, *apud* Melvin L. De Fleur, Sandra Ball-Rokeach, p. 253).

Sociologii au remarcat că nu este suficientă condiția ființării de relații „față în față”, așa cum argumenta C.H. Cooley, cel care a elaborat clasificarea grup primar – grup secundar. Nu toate grupurile în care există relația „față în față” pot fi considerate ca grupuri cu relații personale spontane și emoționale între membrii care-l compun. Asemenea relații pot exista și fără contacte de tipul „față în față”. B. Berelson și G.A. Steiner consideră că grupurile mici au următoarele caracteristici: numărul redus de membri, relațiile interpersonale cu aceștia, o anumită durată, identificarea membrilor cu grupul și de aici prezența unei anumite solidarități, diferențierea membrilor grupurilor de ceilalți indivizi din afara sa, țeluri comune, simboluri comune și o anumită autonomie în stabilirea modalităților și măsurilor luate în vederea realizării unor sarcini. Alți cercetători americani, R.V. Harnack și T.B. Fest, ordonează caracteristicile grupurilor mici în funcție de trei coordonate: dimensiune, interdependență și continuitate. Procesele interpersonale care au loc în cadrul grupului au fost clasificate de Parsons și Shils în următoarele tipuri: comportare, emoții, norme, țeluri și valori.

Diferența dintre grupul mic și grupul mare este justificată. Oamenii fac parte dintr-o sumedenie de grupuri mari și mici, care au

influență asupra evoluției și manifestării personalității lor. Ești membru al unei națiuni, clase, păături sociale, generații, întreprinderi, vecinătăți, familii. Între grupurile mici și grupurile mari există o diferență de conținut și de rol jucat în viața socială.

Grupurile mici presupun, ca orice tip de grup, existența între membrii lor, a unor relații sociale. Dar relațiile sociale stabilite între oameni în grupuri mici au loc în mod direct, nemijlocit, ca indivizi concreți, posedând o configurație și potențialitate fizică și spirituală deosebit de complexă. De aceea, relațiile între oameni în grupul mic capătă un pronunțat caracter psihologic. Ele au o importanță deosebită asupra vieții cotidiene a individului. În timp ce grupurile mari de oameni hotărăsc liniile directe ale istoriei, grupurile mici influențează mai ales aspectele particulare și secundare ale istoriei și personalității indivizilor.

De reținut că în cercetarea grupurilor s-a manifestat tendința contrapunerii celor două tipuri de grupuri. Grupurile mici ar fi conștiente, raționale, pe când celelalte inconștiente și iraționale. Faptul că în cadrul grupului mic indivizii stabilesc între ei relații directe a fost interpretat în sensul că elementul psihologic ar fi fundamental în geneza societății. De aici a rezultat concepția psihologizantă asupra societății.

Grupurile mici nu pot fi reduse la suma indivizilor care îl compun, iar cunoașterea grupului este altceva decât studierea fiecărui individ care îi aparține. Există, ceea ce numea A. Mihu, (1970), efectul grupului mic. În activitatea fizică, grupul mic generează o forță materială importantă sub forma cooperării. În procesele de producție mai complexe, această forță se întâlnește cu forța diviziunii muncii. Efectul grupului mic poate fi constatat în îndeplinirea sarcinilor (eficiența grupului), existența lui ca o structură socială de sine stătătoare, influența asupra personalității și comportamentelor membrilor săi. Rezultă că în grupul mic se constituie, ca o structură, o rețea de legături între indivizi care pot să dezvolte o forță sau să aibă efect mult mai mare decât acela al indivizilor luați separat.

Dar grupul nu este suma relațiilor directe dintre membrii săi. Grupurile nu sunt numai interacțiune, ci ele conțin o *dinamică specifică*: schimbarea și ajustarea relațiilor dintre membrii grupului, schimbarea membrilor grupurilor și schimbări în organizarea lor. Grupul mic este o realitate supraindividuală, născută ca urmare a

interacțiunii directe (nemijlocite) a unui număr redus de persoane, în scopul realizării unei sarcini sau a unui obiectiv.

Rezumând, grupurile mici includ anumite relații sociale, aceste relații se manifestă sub forma unor relații directe, fapt care le conferă o calitate de sine stătătoare în raport cu alte grupuri sociale; ele nu sunt numai suma membrilor și a relațiilor interindividuale, ci unitatea lor; ele reprezintă un sistem complex de relații de diferite tipuri (de comunicare, sociometrice, de dominare) orientate și structurate în funcție de sarcinile lor.

Relațiile și structurile grupului mic:

Așa cum am menționat, în cadrul grupului mic există și funcționează relații interumane care pot fi clasificate pe multe criterii, unul din ele fiind conținutul lor psihologic: *cognitiv* (oamenii se văd, se aud, emit păreri, impresii sau convingeri unii despre alții, se cunosc mai mult sau mai puțin adecvat între ei); *comunicațional* (comunică unii cu alții, fac schimb de cunoștințe și informații); *afective* (se preferă, se resping, se simpatizează sau se antipatizează unii pe alții) (Mielu Zlate și Camelia Zlate, 1982, p. 10 – 11). Aceste trei conținuturi dau naștere la principalele trei categorii de relații interumane.

Prin *relațiile cognitive* se urmărește strângerea de informații despre parteneri, interpretarea și utilizarea lor cât mai corectă. Dacă intercunoașterea dintre membrii unui grup și sistemul lor de imagini sunt reale, atunci probabilitatea funcționării firești a grupului este mai mare. Altfel, relațiile dintre oameni devin incongruente.

Relațiile comunicaționale sunt considerate de către unii autori ca esențiale în perceperea și descrierea relațiilor interumane. Ele sunt relevante prin afirmarea virtuților exprimate în îndeplinirea sarcinilor de grup, în coeziunea și unitatea lui, în valorificarea influențelor lui. Procesele de comunicare au un rol esențial în afirmarea grupului ca entitate și creează condițiile acceptării originalității și importanței lui pentru membrii săi și pentru grupurile exterioare lui. Efectele negative ale comunicării vizează blocajul de informații, bruiajul, filtrarea și distorsionarea informațiilor, ceea ce determină dificultăți în funcționarea grupului. Studii de psihosociologie a grupurilor demonstrează că, deoarece interacțiunea membrilor unui grup se bazează pe comunicare, comunicarea este o variabilă importantă a procesului de constituire, organizare și funcționare a grupului (Carolyn M. Anderson, Matthew M. Martin, 1995, p. 118). Satisfacțiile

legate de grup depind de abilitățile privind comunicarea și depășirea singurătății. În grup comunicarea înseamnă dispunerea deprinderilor de a spune ceea ce dorește și ceea ce trebuie. Singurătatea este asociată cu abilitatea scăzută de comunicare și este negativ asociată cu abilitățile de evadare din realitate.

Relațiile afective provoacă un cadru uman de cooperare și de înțelegere sau stări conflictuale cu rol de a stimula sau de a împiedica acțiunea membrilor grupului.

Cele trei tipuri de relații generează în grup structuri adecvate conținutului fiecăreia dintre ele: cognitive, comunicaționale și preferențiale. Însăși evoluția grupului este dependentă de aceste configurații existente în structurile sale. Un grup se manifestă ca o entitate care supune valorizării relațiile interumane ce au loc în cadrul lui. Luând în discuție cele trei tipuri de structuri – cognitive, comunicaționale și afective – rezultă alte trei tipuri de structuri integrative în grupul mic:

1. structuri generale integrative întemeiate pe caracterul pozitiv al celor trei structuri;

2. structuri generale dezintegrative ce-și au sorgintea în caracterul negativ al celor trei structuri (grad redus de intercunoaștere a membrilor grupului, relații de comunicare scurtcircuitate de o serie de fenomene perturbatorii, predominanța relațiilor de respingere reciprocă între membrii grupului;

3. alte tipuri de structuri intermediare, în care o latură pozitivă a unei structuri se corelează cu laturile negative ale celorlalte.

Așadar, grupul nu este o simplă colecție de oameni, ci o uniune care posedă următoarele calități:

1. O asociere de doi sau mai mulți indivizi care pot fi identificați prin nume sau tip;

2. prezența unei conștiințe de grup;

3. scopuri comune;

4. interdependență în realizarea necesităților care decurg din îndeplinirea scopurilor;

5. interacțiune (comunicație, influență și reacție reciprocă), abilitate de a acționa într-o manieră unitară (cf. A. Mișu, 1970, p. 111).

Deci grupul are o compoziție bine precizată, membrii săi urmăresc scopuri comune și în procesul de realizare a acestor sarcini au loc o interdependență și o interacțiune a acestora prin care se

dezvoltă o conștiință comună.

Grup conformist (Groupthink)

Sociologii și psihologii au analizat acest tip de grup, urmare a conflictului dintre S.U.A. și Cuba din anul 1961, prilej cu care s-au comis grave erori în politica externă americană. În anul 1961 administrația Kennedy a plănuțit o invazie în Cuba de către o forță alcătuită din 1.400 de cubanezi exilați, dar aceasta a fost ucisă sau capturată de forțele regimului lui Castro. Consecința acestui eșec răsunător a fost întărirea poziției lui Castro și consolidarea alianței sovieto-cubaneze, precum și amplasarea armelor atomice rusești în Cuba.

Însuși președintele Kennedy s-a întrebant: „Cum am putut să fim atât de proști?”. În anii '70, Irving Janis a analizat această situație și a ajuns la concluzia că J. Kennedy și consilierii săi au fost prizonierii fenomenului numit *gândirea de grup* sau conformismul de grup, rezultat din deteriorarea eficienței mentale, testarea realității și judecata morală care rezultă din influențele din grup (*apud* Vander Zanden, p. 117; Robert S. Feldman, p.391). Procesul de decizie în cazul conflictului dintre S.U.A. și Cuba a avut loc într-un grup puternic coeziv în care toți membrii erau preocupați de menținerea consensului și de reprimarea oricărei tendințe spre critică. Important a fost să se asigure unanimitatea și sprijinirea poziției liderului. Caracteristicile acestui tip de grup sunt:

1. iluzia că grupul este invulnerabil și nu poate să comită erori importante;
2. eforturile sunt îndreptate către raționalizarea și reducerea informației care este contradictorie pentru a se asigura o opinie dominantă a grupului;
3. alte grupuri sunt văzute ca neimportante;
4. se fac presiuni asupra membrilor grupului să adopte punctele de vedere majoritare și se înlătură opiniile minoritare;
5. membrii grupului înlătură propriile lor convingeri rezultate din propria lor analiză;
6. pentru că membrii grupului simt presiunea făcută asupra lor de a se conforma, există iluzia unanimității și, astfel, se întărește opinia dominantă;
7. grupul este protejat, prin anumite persoane, de informațiile divergente sau contradictorii.

Toate aceste caracteristici se regăsesc în grupurile conformiste, unde un grup mic de consilieri cu o puternică atractivitate în grup impun acele opinii considerate a fi acceptate de către lider și de către majoritate. În afară de exemplul conflictului americano-cubanez, ar mai putea fi amintite afacerea Watergate, escaladarea războiului în Vietnam ș.a. Janis a demonstrat că în cel de al doilea război mondial conducătorii americani au luat decizii bune numai în 42% din situații, iar în 37% dintre crize liderii americani s-au făcut vinovați de un comportament tipic grupului conformist.

Prevenirea acțiunii grupurilor conformiste se realizează prin anumite tehnici pe care le prezentăm mai jos (după Vander Zanden, p. 120):

1. comunicarea de informații membrilor grupurilor asupra consecințelor și cauzelor existenței situațiilor specifice grupului conformist;

2. liderul grupului să rămână imparțial și să nu adopte nicio poziție;

3. membrii grupului ar putea fi instruiți să evalueze critic problemele și să exprime obiecțiile și îndoielile lor;

4. unul sau mai mulți membri ai grupului ar putea fi desemnați cu roluri de „avocat al diavolului”, pentru a se exprima puncte de vedere opuse;

5. ocazional, grupul să se dividă în grupuri mai mici care să se întâlnească separat. Apoi, subgrupurile se pot reuni, având conștiința diferenței;

6. când o situație necesită relații cu grupuri rivale se urmăresc atent semnalele de avertisment ale adversarului și se identifică cursul acțiunii acestuia;

7. de îndată ce s-a ajuns la o decizie preliminară, se acordă atenție reevaluării oportunității liniei proiectate în legătură cu acțiunea;

8. experții din afara grupului ar putea fi solicitați să participe la întâlniri cu grupul și să conteste opiniile grupului;

9. membrii grupului ar putea fi încurajați să sondeze calitatea deciziei grupului în medii de încredere și să prezinte reacțiile lor;

10. câteva grupuri independente ar putea lucra concomitent în aceeași problemă.

Adăugăm, la aceste 10 căi de prevenire a situațiilor specifice

grupului conformist, stimularea de către lider a criticii în grupul său, ceea ce înseamnă ca orice decizie importantă să fie supusă unei analize critice. Accentuăm această modalitate deoarece, cu deosebire în deciziile politice, liderul are o contribuție esențială la elaborarea și impunerea hotărârilor. Numai în măsura în care liderul este disponibil să accepte exprimarea mai multor opinii divergente devine posibilă adoptarea celei mai bune decizii într-un grup.

S-a observat că grupurile de decizie lipsite de experiența activității în elaborarea împreună a deciziei de către toți componenții lor, pot fi mult mai susceptibile de simptomul conformismului din cauza insecurității rolurilor membrilor și normelor grupurilor.

În schimb, grupurile care au experiența activității în colectiv manifestă mai puțin tendința spre decizii eronate, deoarece membrii lor sunt suficient de siguri de rolurile lor, pentru a se provoca unul pe altul, dar dispun de căi în a obține acordul asupra unei decizii.

Bibliografie:

1. Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 1997

2. Miha, Achim, *Sociologia americană a grupurilor mici*, Editura politică, București, 1970

3. Neculau, Adrian (coord.), *Psihologie socială*, Editura Polirom, Iași, 1996

4. Radu, Ion, Iluț, Petru, *Psihologie socială*, Editura Ex, Cluj-Napoca, 1995.

RESPONSABILITATE ȘI RĂSPUNDERE ÎN OrganizaREA SOCIALĂ
Conceptul de organizație

S-a desprins din analiza grupurilor sociale și a structurilor sociale ideea ființării societății prin diferite moduri de organizare a relațiilor dintre oameni, a raporturilor dintre instituții, a legăturilor indivizilor cu instituțiile. Examinarea acțiunii sociale a evidențiat raționalitatea actelor umane și sociale, concretizată în organizații. Ce este o organizație? Este un ansamblu uman constituit prin interacțiunea membrilor săi în mod intenționat pentru realizarea unor scopuri specifice. Organizația se deosebește de grupul social datorită dimensiunii sale formalizate și ierarhizate puternic în asigurarea cooperării și coordonării indivizilor ce o compun datorită înfăptuirii scopurilor (Erhard Friedberg, *Organizația*, în *Tratat*, p. 397). Organizațiile funcționează în vederea soluționării problemelor comune

unui domeniu larg al societății sau al unei categorii largi de populație.

Întreprinderile economice, instituțiile școlare, armata, partidele politice, spitalele, instituțiile de cercetare sunt organizații. De pildă, partidele politice sunt organizații constituite de un grup de persoane pentru a răspunde unor interese, aspirații și trebuințe caracteristice unor categorii de oameni și de a le reprezenta în fața societății.

Organizația își desfășoară activitatea în temeiul unor norme, principii, statute care reglementează relațiile dintre membrii lor, pentru că numai în acest fel se realizează ordinea, stabilitatea socială gestionată de ele.

Există variate concepții despre organizație. Teoriile clasice ale organizării s-au afirmat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, și au delimitat cel puțin trei teme majore: managementul științific clasic, teoria organizațiilor birocratice și teoria relațiilor umane (Mihaela Vlăsceanu, 1993, p. 29). În prima orientare teoretică se înscrie viziunea lui Fr. W. Taylor care, în lucrarea sa *Principiile managementului științific*, a construit un nou mod de a concepe munca și organizarea ei. Observarea și măsurarea sistematică a tuturor operațiilor unei activități urmăresc o organizare optimă a fiecărei sarcini de muncă în cadrul organizațiilor de muncă. Creșterea eficienței și performanțelor acestor organizații este strâns legată, după Taylor, de motivarea oamenilor prin stimularea lor financiară și printr-un control continuu.

O altă orientare teoretică o reprezintă concepția lui Max Weber. El distinge trei tipuri de organizații:

1. organizația orientată pe lider, esențială fiind exercitarea autorității bazate pe calitățile personale ale conducătorului;
2. organizația tradițional-patriarhală întemeiată pe un sistem de autoritate exercitat în baza tradiției;
3. organizația birocratică, o structură rațional-legală, tipică societății moderne unde, pentru realizarea scopurilor, sunt alese mijloacele adecvate.

În concepția lui Max Weber raționalitatea este principiul esențial al constituirii organizației.

O altă orientare teoretică descrie organizațiile ca structuri în care oamenii își manifestă solidaritatea. E. Mayo a demonstrat că individul se comportă în colectivele de muncă în calitate de om social, motivat de relațiile cu ceilalți. Conducerea organizației trebuie să

vizeze în primul rând armonizarea raporturilor dintre oameni.

Organizațiile cunosc o diversitate de tipuri. O primă clasificare este cea dintre organizațiile formale și organizațiile voluntare. Organizațiile formale sunt organizații cu o structură clară care reglementează, pe principiul ierarhiei, relațiile dintre membrii lor, relațiile de autoritate, putere și responsabilitate. Exemplul tipic de organizație formală este organizația birocratică. Organizațiile voluntare sunt asociații în care oamenii intră și ies pe baza propriei lor decizii. Asemenea organizații sunt acelea constituite pentru a proteja drepturile și libertățile unor categorii sociale sau profesionale sau pentru reglementarea unor aspecte ale vieții comunitare. În România, aceste tipuri de organizații voluntare s-au constituit după anul 1989. Într-adevăr, funcționează, cel puțin în unele domenii, organizații voluntare care caută să răspundă, cu mijloace specifice, unor trebuințe ale unor grupuri sau categorii profesionale. Organizațiile de cercetători la tineri, organizațiile de femei, organizațiile de copii, organizații ale persoanelor în vârstă etc. acționează ca structuri organizate și conduse de persoane ce au acceptat să se implice în rezolvarea chestiunilor specifice ale acestor grupuri de oameni. Din cauza lipsei de experiență, ca și a confuziei cu privire la raporturile reale ale acestor organizații cu instituții guvernamentale, gradul lor de intervenție în societatea civilă românească este încă insignifiant. Se manifestă încă destul de timid spiritul lor autonom, participarea voluntară la acțiuni, demersul critic față de modul de organizare și conducere a societății. Aceste organizații voluntare trebuie să se concentreze pe realizarea nevoii de identificare, de comunicare și de contact, de sprijin reciproc, de comparare a comportamentelor etc. de către membrii lor.

Birocrația

Din cauza complexității structurilor organizaționale și a multitudinii de funcții pe care trebuie să le îndeplinească în societatea contemporană, relațiile din cadrul organizațiilor formale au căpătat un conținut și forme specifice. După cum am constatat la tema despre grupuri, în structurile grupale mici oamenii interacționează direct între ei.

În organizațiile formale, raporturile dintre oameni se stabilesc, în vederea atingerii scopurilor, pe temeiul unor proceduri administrative și al unor documente scrise. Numai dacă se standardizează și se repetă operațiile efectuate în cadrul organizației,

structurile acesteia pot funcționa eficient. De aceea, în marile organizații ființează un proces caracteristic: birocrăția, care este o structură întemeiată pe o ierarhie a statusurilor și rolurilor fiecărui agent social din componența ei, prevăzută în proceduri și regulamente, și bazată pe o diviziune a funcțiilor și a autorității. Ea exprimă puterea deținută de aparatul administrativ într-o organizație. De regulă, birocrăția funcționează în sistemele instituționale guvernamentale, organizațiile de afaceri, religioase, politice, de educație.

Am arătat că, în discutarea tipurilor de organizații, o contribuție esențială a adus-o sociologul german M. Max Weber. El a remarcat că în perioada modernă toate tipurile de activitate se organizează prin raționalitate, iar aceasta este însoțită de birocrăție. După Max Weber, birocrăția are șapte mari caracteristici (E. Friedberg, op. cit., în Tratat, p. 424):

1. continuitatea principiilor de exercitare a autorității, înserată într-o ordine legală pe care o înlocuiește și o aplică;
2. existența unui corp de reguli impersonale ce delimitează clar sferile de competențe, drepturile și obligațiile fiecăruia;
3. existența unei ierarhii de funcții, adică legături de subordonare clar stabilite;
4. preponderența calificării ca regulă de acces la diferitele funcții, cu excluderea altor criterii cum ar fi relațiile de rudenie, clientela și altele;
5. existența unui sistem de pregătire și mai ales de examinare care să permită detectarea și atestarea acestor calificări;
6. separarea funcțiilor de conducere de proprietatea asupra mijloacelor de producție;
7. preponderența procedurii scrise în desfășurarea activității cotidiene.

Ansamblul de trăsături ale birocrăției descrise de Max Weber se constituie într-un adevărat cod de conduită al birocrațului: eficacitate, rigoare, intransigență, incoruptibilitate, garant al echității, docilitate la cerințele ierarhiei, supunere față de puterea clasei dominante invizibile. Birocrațul execută sarcinile organizației într-o manieră previzibilă, calculabilă și independentă. Birocrăția standardizează și conferă un caracter impersonal activității umane. Birocrațul este protejat printr-un statut care-l apără de arbitrarul superiorilor săi, de presiunile publicului. Max Weber a analizat și consecințele negative ale

modelului birocratic. El a recunoscut caracterul coercitiv al birocrăției, datorită îngrădirii acțiunii individului fie în interiorul instituțiilor, fie din afara cadrului instituțional.

Conceptia lui Max Weber despre birocrăție a fost întregită de sociologii americani și francezi. Robert K. Merton a discutat în *Social Theory and Social Structure*, (1957) despre disfuncționalitățile birocrăției datorate dependenței funcționarului de reguli și proceduri, conservatorismului, fricii de schimbare, tratării impersonale a cetățenilor.

Peter Blau, în *Birocracy in Modern World*, 1956, a demonstrat că tehnicile informale folosite de funcționari s-au dovedit a fi mai eficiente decât respectarea reglementărilor oficiale. Spre deosebire de sociologii americani, Michel Crozier, în *Le phénomène bureaucratique*, 1964, a evidențiat disfuncționalitățile denumite „cercuri vicioase birocratice”, care au tendința de a se autoreproduce. Sociologul francez caracterizează fenomenul birocratic prin elementele sale constitutive: izolarea funcționarilor, preponderența regulilor impersonale și rolul lor de protecție individuală și colectivă, ineficacitatea obiectivelor fixate de responsabili și a controlului exercitat ierarhic, centralizarea deciziilor, dificultatea de a rezolva problemele, rezistența la schimbare, omniscentia puterii. Reliefarea acestor disfuncționalități, care apar în forma „cercurilor vicioase birocratice”, are scopul de a pune în evidență rigiditățile birocrăției care trebuie să medieze între nevoile individului și necesitățile acțiunii organizate.

Din această succintă analiză a concepțiilor despre birocrăție reiese atitudinea critică față de acest fenomen care a existat dintotdeauna, dar mult accentuat în epoca modernă și actuală. Dezavantajele birocrăției se referă la rutina muncii funcționarului, comportament conformist, concentrarea puterii la câteva persoane, incapacitatea de a da răspunsuri la schimbare.

Cu toate aceste limite, trebuie spus că birocrăția este necesară în condițiile organizării activității marilor organizații formale. Instituțiile guvernamentale și alte organizații ce administrează grupuri mari de oameni sunt gestionate în temeiul regulilor caracteristice birocrăției. Forma de organizare rațional-legală s-a impus ca principiu al administrației și conducerii societății moderne și a componentelor sale. În discuție nu este dispariția birocrăției, ci creșterea eficienței actelor sale în beneficiul individului și al societății.

Bibliografie:

1. Beetham, David, *Birocrația*, Editura DU Style, București, 1998
2. Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 1997
3. Crozier, Michel, *Le phénomène bureaucratique*, Seuil, Paris, 1964.
4. Vlăsceanu, Mihaela, *Psihosociologia organizațiilor și conducerii*, Editura Paideea, București, 1993
5. Max Weber, Max, *Economy and Society*, 3 vol., NJ: Bedminster Press, Totowa, 1968

INTEGRAREA Socială

Socializarea

Înainte de a discuta procesul de socializare, considerăm oportună relevarea importanței eredității și a mediului în formarea comportamentului uman. Care este cea mai puternică dintre influențe, cea naturală sau cea datorată comportamentului dobândit de om în educația primită?

Pentru adepții concepției biologiste comportamentul uman este produsul eredității persoanei, ereditate care îi este dată la naștere și care se află în afara controlului uman.

Multe din abilitățile și trăsăturile de personalitate sunt dictate de „echipamentul” nostru biologic, de inteligența înnăscută și structura hormonală.

Cei care susțin prelevarea pregătirii dobândite asupra eredității susțin că ființa umană este flexibilă și adaptabilă, iar comportamentul uman este determinat de învățare și de contactele sociale de-a lungul procesului maturizării. Filosoful John Locke, de exemplu, arată că ființa umană s-a născut „tabula rasa”, fără nicio capacitate de înțelegere și cunoaștere. El crede că oamenii au puține limite biologice impuse, iar comportamentul și abilitățile lor sunt în mare măsură rezultatul învățării de-a lungul vieții.

Socializarea este procesul fundamental de transmitere a culturii și organizării sociale la generațiile următoare asigurându-se astfel continuitatea, stabilitatea și perpetuarea societății. Învățarea limbii, însușirea normelor și valorilor, preluarea tradițiilor comune, valorilor acreditate și credințelor oferă copiilor și tinerilor șansa participării la viața socială comună. În acest fel toți membrii societății acceptă aceleași valori, folosesc aceleași reguli în stabilirea relațiilor

interpersonale sau sociale.

Există mai multe perspective de analiză a socializării. Psihologic, socializarea este modul de a învăța deprinderile de control al instinctelor. Dezvoltarea fără nicio restricție a acestora s-ar întruchipa într-un comportament asocial opus conduitei sociale. De pildă, psihanaliza concepe socializarea ca proces de instruire a individului cu regulile de *comportament* social adecvat și în cunoașterea comportamentului deviant pentru a fi evitat. Socializarea îl formează pe copil să însușească valorile societății în termenii de „bun” și „rău” și să controleze orice înclinare înnăscută către plăceri sau conduite neacceptate de către societate. Individul trăiește permanent tensiunea dintre necesitatea de a-și adapta comportamentul său la cerințele sociale și impulsurile lui către acele activități nepermise social. Socializarea rezolvă această contradicție, orientându-l pe individ numai spre normele, valorile și regulile sociale.

Antropologii examinează socializarea în procesele de enculturare, adică actul prin care noii membri ai societății interiorizează toate componentele culturii: limba, tradițiile, obiceiurile, miturile, folclorul. Însușirea valorilor și normelor culturii dintr-o altă societate este procesul de aculturație.

Sociologii afirmă ideea că socializarea este actul de pregătire a individului pentru participarea la viața de grup. Oamenii sunt formați pentru a deveni membri ai grupurilor de apartenență – familie, școală, loc de muncă, grup de prieteni etc., pentru cunoașterea și înțelegerea altor grupuri în care nu vor fi niciodată membri, însă sunt obligați să comunice cu ele – bănci, spitale, secții de poliție, firme etc.

Sociologic, socializarea a fost privită din mai multe perspective. Doctrina funcționalistă concepe socializarea ca mecanismul esențial pentru integrarea ființei umane în societate. Ea joacă un rol critic în menținerea echilibrului societal și în posibilitatea societății de a-și îndeplini scopurile.

Procesul transformării ființei umane în indivizi care sunt capabili să funcționeze coerent și productiv în cadrul societății începe în copilărie. El continuă cu trecerea oamenilor în noi poziții sociale și noi relații sociale.

Un element important în socializare, conform perspectivei funcționaliste, este ceremonia trecerii: o ceremonie care marchează și celebrează trecerea unei persoane de la un statut la altul. Absolvirea

liceului sau a facultății, căsătoria și pensionarea sunt treceri spre alt status care implică asumarea de noi drepturi și responsabilități și sunt, prin urmare, marcate de ceremonii. Pentru unii oameni, acestea pot lipsi.

Viziunea conflictualistă vede socializarea ca un proces coercitiv care promovează interesele unui grup în defavoarea altora. Perspectiva conflictualistă reflectă și susține existența structurării sociale a societății, incluzând relații de putere predominante. Dimensiunea coercitivă a socializării poate fi ilustrată în modul cel mai dramatic de instituțiile izolate de restul societății, în care comportamentul membrilor este total controlat. Exemple de asemenea instituții sunt spitalele de boli mentale și închisorile.

Din perspectiva conflictualistă, procesul de socializare nu este un mecanism care să potrivească oamenii ca pe niște rotițe în mecanismul societății. În schimb, ea ne asigură că prin procesul de socializare se reproduce repartitia inegală a bunurilor din societate, iar grupurile dominante, care-și adjudecă partea cea mai mare din acestea, se perpetuează.

Cele două orientări sociologice: funcționalismul și perspectiva conflictualistă concep individul ca element care doar primește și analizează normele și valorile altora. Cercetarea proceselor de socializare a demonstrat că, încă de la naștere, omul poate influența relațiile sale cu ceilalți, în primul rând cu mama.

Oricare ar fi influența eredității, contactul cu alții este important în viața noastră și este vital, cu deosebire, în timpul primilor ani de viață. Când suntem mici, suntem incapabili să ne purtăm singuri de grijă, deci suntem total dependenți de alții pentru a supraviețui.

Mai mult, interacțiunea socială este esențială de-a lungul acestei perioade din viața noastră, dacă dezvoltarea noastră biologică, psihică și socială se desfășoară normal.

Acest punct de vedere este puternic ilustrat de studii asupra copiilor care au fost crescuți izolați de contactul uman. Acestea sunt cazuri care demonstrează importanța deosebită a contactelor umane și a afecțiunii în copilărie. Fără ele, un copil nu poate învăța nici măcar elementele rudimentare ale unui comportament uman. Mai mult de atât, dacă privarea aceasta este prelungită și extinsă, dezvoltarea ar putea fi încetinită pentru totdeauna.

De-a lungul vieții, oamenii sunt nevoiți să-și asume roluri, să

accepte sau să dobândească statusuri sociale, să-și modifice modul de a gândi și a acționa, toate acestea sunt însușite numai în procesul de socializare.

Recunoscând importanța interacțiunii sociale în dezvoltarea umană, să ne îndreptăm atenția către modul în care are loc procesul socializării.

Socializarea este un proces foarte complex. Ea începe în copilărie și continuă de-a lungul vieții prin învățarea modului de trai din societate și din diferitele grupuri. Prin socializare, societatea exercită influență considerabilă asupra copiilor prin faptul că ei învață cum ar trebui să fie și cum ar trebui să se comporte. Această influență nu este văzută de obicei ca dăunătoare sau tiranică. Cu alte cuvinte, multe dintre credințele, valorile și normele societății sunt internalizate ca și cum aderența la acestea pare a fi făcută din voință proprie membrilor unei societăți.

Însă multe lucruri învățate în cadrul socializării nu sunt interiorizate. De exemplu, indienii yanamamo, care trăiesc în pădurile din sudul Venezuelei, învață că adulterul este indezirabil, dar mulți dintre ei evită adulterul doar din cauza sancțiunilor negative foarte severe. Dacă un cuplu este găsit într-o situație de adulter, femeia ar putea fi arsă cu un metal încins, iar bărbatul ar putea fi atacat și bătut. (T. Sullivan, K.S. Thompson, 1990). În acest caz, aderarea la normele ce privesc fidelitatea este impusă clar de grup și nu este rodul propriei voințe. Aceasta demonstrează măsura în care comportamentul uman, societatea și cultura sunt produse ale învățării și socializării.

Astfel, procesul de socializare transmite norme de ghidare pentru dezvoltarea și manifestarea personalității. Într-adevăr, numai prin acest proces noi devenim oameni în sens social.

Socializarea se produce în diferite moduri. Indivizii și grupurile își pun amprenta asupra copiilor în timpul maturizării lor și asupra adulților pe măsură ce înaintează în viață. În unele cazuri, procesul implică contactul direct, „față în față”, ca atunci când un părinte îl ceartă pe copil sau când prietenii felicită o persoană pentru obținerea unei noi performanțe. În alte cazuri, se întâmplă că educatorii trasează politicile educaționale care determină ceea ce vor învăța copiii în clasă.

Socializarea este un proces de comunicare interactivă a valorilor, normelor și modelelor de comportament specifice unui grup sau unei societăți, desfășurat în evoluția individului pe parcursul

întregii sale vieți. Ființa umană percepe influențele mediului în care trăiește în raport de modul propriu de gândire și de acțiune. Există o aptitudine pentru socializare? Ființa umană are disponibilitatea de a recepta înrâuririle agenților socializării și de a-și structura comportamentul conform cerințelor sociale. Procesul socializării îl formează pe individ pentru stimulii sociali și îi dezvoltă deprinderile și conștiința asumării obligațiilor sociale asociate cu drepturile conferite de contextul social și cultural.

Transmiterea normelor, tradițiilor, valorilor, concepțiilor sau a modurilor de viață de către grup sau de către societate țintește integrarea individului în structurile sale cu o conduită adecvată scopurilor sociale fundamentale, adică asigurarea ordinii și stabilității sociale, esențiale în funcționarea oricărei colectivități. De exemplu, modalitățile de socializare sunt comune tuturor indivizilor din același grup, dar ele diferă de la o societate la alta, în raport de particularitățile ei istorice, culturale, religioase și sociale.

Trebuie subliniat, din nou, că socializarea nu obligă pe indivizi doar la o asimilare mecanică a normelor și valorilor, ci ea îi determină să se readapteze continuu în condițiile mecanismelor specifice de ființare a diferențierii sociale. Individul este pregătit ca ființă socială cooperantă și participantă. Prin socializare omul se califică să fie om.

Socializarea este, așadar, procesul prin care individul deprinde treptat, prin interacțiunea cu alții și participând la viața socială, normele, valorile, gândirea, cunoștințele unei anumite culturi în care s-a născut. Prin socializare insul devine conștient de sine însuși, și se afirmă ca o persoană capabilă de cunoaștere. Socializarea este un proces activ și nu o formă de „programare culturală”, așa cum s-a crezut la un moment dat. Ființa umană interiorizează activ modelele, normele, valorile și comportamentul cu care vine în contact, modificându-le în conformitate cu scopurile și interesele sale în cadrul stabilit de societate sau de grup.

Rezultă că procesul de socializare are mai multe finalități:

1. psihică – dezvoltarea la copil a trăsăturilor psihice constante prin care el își capătă o identitate în raport de ceilalți semeni;
2. socială – formarea deprinderilor de exercitare corectă a statuturilor și rolurilor sociale necesare în integrarea socială;
3. culturală – asimilarea simbolurilor, limbajului și valorilor mediului de viață, într-un cuvânt a unui model cultural.

În socializare individul urmează, conștient sau nu, să atingă un anumit tip de personalitate comun societății în care trăiește. De altfel, de-a lungul timpului s-au impus modele de personalitate (S. Rădulescu, 1994, p. 237): în Grecia antică *Kalokagathon* – idealul armonizării virtuților morale cu frumusețea fizică, în Roma *Civis Romanus* – sinteză a trăsăturilor civice, în lumea modernă capitalistă, *self-made-man*-ul, om care se realizează singur, în socialism *omul nou* sau comunistul de omenie. Aceste exemple arată că individul se conformează la un model cultural-normativ.

Socializarea se deosebește de alte procese psihosociale în care individul este integrat:

— *Imitația* – reproducerea comportamentului altora.

— *Adaptarea socială* – adecvarea comportamentului unui individ cu statusurile și rolurile structurii sociale în care este inclus.

— *Integrarea culturală* – prezența individului într-o cultură, subcultură și contracultură unde el asimilează valori, stiluri de viață, simboluri și norme specifice, ce stau la baza solidarității anumitor grupuri.

— *Integrarea socială* – interacțiunea dintre individ și societate prin care se realizează echilibrul social.

Cele patru procese psihologice: imitația, adaptarea, integrarea culturală și integrarea socială se pot regăsi în procesele de socializare.

Tipurile de socializare și agenții socializării

Socializarea poate lua diferite forme: socializarea primară, socializarea secundară, socializarea continuă, socializarea anticipativă și resocializarea.

Socializarea primară are loc în copilărie. Ea este procesul de transformare a copiilor în ființe umane sociale prin învățarea valorilor de bază, prin pregătire și limbaj. O dezvoltare pozitivă din punct de vedere social și psihologic se întâmplă la copii când aceștia sunt crescuți în familii de către mamele și tații lor. În același timp, trebuie subliniat faptul că în unele familii, în anumite contexte, socializarea primară poate să fie profund deformată.

Socializarea secundară se produce ca învățare a normelor și valorilor altor instanțe de socializare (școala, grupul de prieteni, grupuri de adulți) orientate către neutralitate afectivă spre deosebire de socializarea primară din familie, profund afectivă. Pot exista cazuri când copilul poate să fie socializat în același spirit familial în instanțe

extrafamiliale (de pildă, casele pentru copii) unde se tinde spre crearea unei atmosfere familiale.

Socializarea continuă este procesul de transmitere și însușire a unor modele culturale și normative de-a lungul vieții unui individ. Acest tip de socializare reflectă necesitatea învățării permanente de către individ, inclusiv în perioada adultă, a noi norme și valori. Educația adulților este, în esență, un act de socializare a adultului.

Socializarea anticipativă implică învățarea de către o persoană a valorilor, credințelor și comportamentelor unui alt grup, dar la care aderă. Acest tip de socializare permite oamenilor să facă schimbări în atitudinile și în acțiunile lor, schimbări ce vor fi necesare de îndată ce ei vor intra într-un nou grup. Așa se întâmplă, de pildă, cu studenții de la medicină sau drept: ei trăiesc socializarea anticipativă atunci când sunt încurajați să gândească ca doctorii sau ca avocații, cu toate că ei încă nu dețin acele statusuri. Scopul principal al socializării anticipative este de a facilita tranziția spre un nou status sau grup.

Resocializarea se referă la învățarea unui nou set de valori, credințe și comportamente care sunt diferite de cele anterioare. O persoană care trece prin resocializare trebuie să se dezvețe de ce este vechi și trebuie să învețe ceea ce este nou. Cu toții trăim resocializarea de-a lungul vieții noastre de câte ori ne schimbăm statutul sau grupul de apartenență. În unele cazuri, acest proces este normal ca atunci când ne schimbăm slujba sau devenim părinți; în alte cazuri, procesul cere schimbări dramatice, cum ar fi cazul unei persoane care este șomer sau emigrant.

Conceptele de socializare anticipativă și resocializare relevă măsura în care experiențele socializării se pot produce în oricare moment din viața unei persoane. Acest lucru i-a determinat pe sociologi să recunoască faptul că socializarea este un proces continuu.

Un tip special de socializare este socializarea de gen sau de sex. Ea reprezintă una dintre cele mai semnificative modalități de formare a conștiinței diferenței și a stratificării sociale în orice societate. Diferențele sociale, psihologice și culturale dintre bărbat și femeie sunt întărite în procesul socializării de gen.

În acest sens *socializarea de gen* reprezintă socializarea ce conține, ca parte sau valoare esențială a culturii, dihotomia feminin – masculin, prin care copilul deprinde comportamente, valori considerate de cultura respectivă ca fiind specific masculine sau

specific feminine.

Studii privind relația părinți – copii au arătat că părinții, deși nu recunosc acest lucru, tratează copiii diferit, în funcție de sex, iar imaginea lor despre copilul respectiv este dependentă de sexul acestuia.

O altă distincție care trebuie marcată este aceea între identitatea de gen și rolurile de gen. *Identitatea de gen* se bazează pe sentimentul cunoașterii de sine ca femeie sau bărbat; *rolurile de gen* implică socializarea prin norme privind masculinitatea sau feminitatea (comportamente, atitudini, activități prescrise pentru femei sau bărbați). Identitatea de gen ține de psihologia individului, în timp ce rolurile de gen țin de individ ca actor social, iar adaptarea corectă la rolurile de gen se face funcție de identitatea de gen.

Procesul de socializare este realizat de agenții socializării – oameni, grupuri, instituții, medii sociale. Cei mai importanți agenți ai socializării sunt: familia, grupurile de prieteni (anturajul), școala și mass media.

Pentru cele mai multe ființe umane, agentul fundamental de socializare este, fără îndoială, *familia*. În familie învățăm să fim umani. Familia este cea care ne oferă o poziție în societate. Ea determină atribuirea de statusuri, cum ar fi rasa și etnia, și influențează alte statusuri, cum ar fi religia și clasa socială.

După familie, al doilea ca importanță este *anturajul*, care reprezintă grupul de prieteni de aceeași vârstă și cu poziții sociale similare. În grupul de prieteni, indivizii se află pe poziții egale, deoarece niciunul dintre ei nu domină pe ceilalți. Relațiile interumane funcționează pe principiul „primești ceea ce oferi”. În acest fel se învață tehnicile de interacțiune cu ceilalți într-un cadru cooperant. Familia poate fi suplinită de grupul de prieteni ca principală relație socială a tinerilor. În familie și în grupurile de prieteni, copiii sunt implicați în relații personale intime bazate pe dragoste sau pe alt tip de atașament. Când intră în *școală*, copiii se lovesc pentru prima dată de impersonalitatea lumii.

Școlile complinesc familia în transmiterea componentelor culturii și structurii sociale. Aici, copiii deprind scrisul și cititul, elemente foarte necesare în societatea noastră, își antrenează abilitățile mult mai complexe pe care le vor folosi mai târziu, ca adulți, la locul de muncă și în viața socială.

Cel mai adesea, școala reprezintă primul contact major al copilului cu lumea din afara familiei. El învață despre noi statusuri și roluri care nu există în cadrul familiei. Școala oferă copiilor posibilitatea contactului cu un mare număr de oameni cu care ei se pot împrieteni. Astfel, școala accentuează efectul socializator al grupului de prieteni și reduce influența familiei.

Mass media oferă zilnic moduri de socializare din cele mai diverse medii, dar sunt și mijloace de socializare datorită poziției lor de comunicare între foarte mulți oameni fără un contact direct față în față.

Televiziunea, în special, a devenit un socializator eficient mai ales pentru copii, învățându-i pe aceștia normele pentru un comportament acceptat. Problema studiată intens este relația dintre violența la televizor și comportamentul agresiv. Cercetările scot în evidență faptul că oamenii tineri care vizionează filme violente la televizor au tendința de a se comporta agresiv sau violent, în special în situații care duc la violență. Acest lucru este adevărat în special pentru băieți între 8 și 12 ani și pentru aceia care au tendințe agresive native, iar impactul este mai mare la bărbați decât la femei.

O dimensiune importantă a cunoașterii *mass media* este influența mesajelor mediatice asupra receptorului. Influența *mass media* asupra individului se produce într-un anumit context social. Efectul comunicării este un ansamblu de procese și consecințe rezultate din receptarea mesajelor. Preponderentă în studiul efectelor *mass media* este analiza lor la nivelul microefectelor. Acestea sunt studiate mai ales din perspectiva modului în care publicul percepe *mass media*, cum reacționează și acționează, cum folosește informația. Spre deosebire de vechea viziune despre impactul *mass media* cu publicul, analiza socializării se concentrează pe necesitatea de informație a publicului și satisfacerea acestei nevoi. Atenția este acordată examinării comportamentului selectiv al publicului ca receptor al informației. E. Katz a pus chestiunea „ce fac oamenii din media”. Un mesaj nu are efect dacă se transmite într-un mediu social sau context psihologic nefavorabil. Efectul sau lipsa efectului depinde de necesitatea publicului de a se informa.

Publicul dispune de modele care-l determină să recepteze mesajele *mass media*. Comunicarea mediatică nu este accesibilă oricărui public. Numărul celor care cunosc despre mesajele mediatice

este mai mare decât publicul care a receptat direct mesajul.

Are loc fenomenul de comunicare în două trepte. Fluxul mediatic se derulează în două trepte ale comunicării. Această idee a fost formulată ca o concluzie a unei cercetări efectuate în anul 1940, de către o echipă condusă de Paul Lazarsfeld. Studiindu-se alegerile prezidențiale americane s-a urmărit impactul campaniei prin radio și presă cu comportamentul electoral. S-a constatat că mass media nu a avut aproape niciun rol. Contactele și relațiile interpersonale au contat decisiv în opțiunea alegătorilor pentru un candidat. A rezultat că în comunicare un rol esențial îl au relațiile sociale informale. Membrii de familie, prietenii sunt influențați de anumite mesaje transmise prin mass media. Aceștia la rândul lor influențează pe alții. În acțiunea mesajului transmis de mass media și public se interpune un lider de opinie al grupului, care prelucrează și prezintă grupului informațiile din presă. Liderul de opinie manifestă un interes mai mare pentru comunicarea mediatică decât ceilalți membri ai grupului. Nu orice persoană poate să transmită mai departe convingător mesajul. Mesajul se transmite mai întâi de la mass media către persoane relativ bine informate, care urmăresc constant producțiile mijloacelor de comunicare în masă. Apoi, acestea comunică, persoanelor cu care intră în contact interpersonal, același mesaj. Indivizii informați transmit mesajul nu genuin, ci așa cum îl interpretează ei, realizând, de fapt, un act de influență personală în ce privește mesajul mass media. Această influență personală este un proces psihosocial important, cu implicații puternice în impactul mass media cu publicul. Liderii de opinie prezintă informația astfel ca ea să fie în concordanță cu concepțiile și normele lor de viață și ale grupului lor.

Teoria comunicării în două trepte a fost dezvoltată ulterior. S-a analizat comunicarea în multiple trepte și s-a făcut diferența între „lider de opinie orizontal” și „lider de opinie vertical”. Primul are în vedere persoane influente cu statut social egal celui pe care îl are grupul asupra căruia are loc influența. „Liderii verticali” sunt persoanele cu statut social superior grupului influențat. Analiza comunicării în trepte a fost criticată pentru delimitarea prea strictă între liderii de opinie și cei conduși, între „fluxul informației” și „fluxul influenței”. Mai mult, datorită progreselor tehnologice a apărut o diversitate foarte mare de mijloace de comunicare cu publicul, această teorie a comunicării în trepte a căzut în desuetudine.

Motivele consumului mediatic

Motive	Descriere
informație	intenția de a fi la curent cu ceea ce se petrece în lume
prestigiu social	intenția de a stăpâni subiectele de discuție
recreere	evadarea din lumea obligațiilor zilnice
ocupatie	intenția de a da un sens timpului liber
ritual	consumul mediatic (lectura ziarului) ca ritual sau ceremonial
siguranță	absența știrilor și informațiilor despre actualitate ar provoca nesiguranță sau dezorientare
emulație	necesitatea de a trăi evenimente palpitante
contact social	lărgirea sterei personale de viață
instrument	utilizarea cu scop precis a informației (știri de bursă sau anunțuri)

Apud Cuilenburg ș.a., p. 257.

Cu privire la mass media ca factori de socializare s-a elaborat teoria modelării (Melvin L. De Fleur, Sandra Ball-Rokeach, pp. 214 – 220). Această teorie derivă din teoria învățării sociale, care dă o explicație generală a modului în care oamenii dobândesc noi forme de comportament. Se elucidează modul în care oamenii studiază acțiunile și ideile altor oameni, și mijlocul de alegere a acelor modele de acțiune ca moduri personale de răspuns la problemele personale și sociale.

Cunoașterea comunicării de masă se regăsește firesc în teoria învățării sociale deoarece mass media reproduc societatea și tot ce se întâmplă în viața socială. Ele comunică unui public larg și divers informații despre indivizii și grupurile în acțiunea lor cât și influențele ce le cunosc din partea altor indivizi, grupuri sau din partea societății în ansamblul ei. Publicul preia conduite promovate de mass media. Teoria învățării sociale are în vedere premisa că oamenii dobândesc noi legături între anumite condiții de stimuli din mediul lor și scheme stabile de acțiune, ca răspuns la acele condiții. Dacă experiențele trăite de oameni în acest act de reacție de răspuns la stimulii exteriori sunt benefice și eficiente atunci ele se întăresc și sunt relativ stabile. Modelul consolidat de acțiune folosit ca reacție la stimuli devine un model obișnuit prin care individul reacționează la acele condiții de stimuli. Consolidarea conexiunii dintre stimul și răspuns se produce când adoptarea modelului semnificativ de acțiune de către individ are ca efect o gratificație, dar aceasta nu este făcută direct de către un agent al socializării, pentru că procesul de consolidare se desfășoară în multe modalități. Apoi, trebuie reținut că actul de consolidare a unei

relații stimul-răspuns susține un model de răspuns neplanificat, ceea ce înseamnă că procesul de consolidare și învățare consecventă poate apărea accidental (*ibidem*, p. 216). Consolidarea este asociată cu imitația comportamentală. Nu rare sunt cazurile când oamenii preiau ca atare din comportamentul altora, ceea ce li se pare oportun și eficient pentru ei. În relațiile interumane și în raporturile sociale are loc procesul de modelare. El este alcătuit din următoarele faze:

1. un ins observă sau citește despre o persoană (model) care se înscrie într-un pattern de acțiune în cadrul conținutului mass media.

2. observatorul se identifică cu modelul. El crede că este la fel ca modelul, dorește să fie ca modelul, sau consideră modelul ca fiind atractiv și demn de a fi imitat.

3. observatorul conștientizează că acel comportament observat sau studiat va fi funcțional. Persoana ajunge să creadă că acel comportament va aduce rezultatul dorit, dacă este imitat, într-o anumită situație.

4. Individul își amintește acțiunile modelului, atunci când se confruntă cu împrejurări relevante (situație de stimul) și reproduce comportamentul ca reacție la acea situație.

5. Executarea acțiunii, reprodusă în situația relevantă de stimul, îi aduce individului ușurare, recompensă sau satisfacție, consolidând așadar legătura dintre acei stimuli și reacția conformă modelului.

6. Consolidarea pozitivă mărește probabilitatea ca individul să folosească în mod repetat activitatea reprodusă, ca mijloc de a reacționa la situații similare (vezi, Melvin L. De Fleur, Sandra Ball-Rokeach, p. 218).

Se poate face o legătură puternică între comportamentele difuzate de mass media și adoptarea lor de către public? Răspunsul oferit de numeroasele cercetări din acest domeniu este clar negativ: diversitatea de forme de comportament reflectate de mass media nu va fi adoptată de o majoritate a publicului. Analiza conținutului mass media nu dă seama de însușirea unor deprinderi de acțiune sau de gândire prezentate sau descrise în comunicarea de masă.

Teoria învățării sociale este o explicație benefică privind condițiile în care indivizii pot observa și adopta tehnici specifice de rezolvare a problemelor și diverse modele de comportament stabil în grupuri. Ea demonstrează limpede vocația de agent socializator al mass media.

Socializarea în ciclurile de viață

Orice proces de dezvoltare umană are loc într-un context social definit de statusurile și rolurile sociale, de relațiile dintre indivizi și influențele generaționale. Datorită lor, oamenii pot să acționeze, să se manifeste ca ființe umane. Individul se dezvoltă ca om în și prin procesul de socializare și, totodată, dobândește calitatea de membru al unei anumite clase de vârstă, ce se diferențiază printr-un set de drepturi și responsabilități distincte.

Socializarea este procesul ce oferă competența de a exercita, printr-un ansamblu de căi și mijloace, roluri și poziții sociale specifice vârstei. Socializarea determină integrarea întemeiată pe raporturi ierarhice între clase de vârstă, între generații.

Am amintit că socializarea primară se desfășoară, în principal, în copilărie, când insul asimilează limba, învață modalitățile de control asupra impulsurilor, își formează deprinderile și atitudinile sociale, însușește normele specifice familiei, școlii și grupului de prieteni. În această perioadă socializarea are un puternic caracter matern, într-o anumită măsură, și se asociază cu influența intensă a tatălui. Inițierea copilului în viața umană, învățarea de către acesta a principalelor mijloace în evoluția către comportamentul autonom, învățarea limbii, însușirea valorilor religioase se realizează, indiscutabil, în relația permanentă cu mama. Primul model, în sensul profund al termenului, îl reprezintă mama.

Am subliniat teza conform căreia nou-născutul nu este lipsit de orice disponibilitate de intervenție. S-au descoperit cel puțin 27 de reflexe cu care se naște copilul, ceea ce-l ajută să reacționeze la mediu. În acest fel, socializarea nou-născutului este expresia relației copil-mamă și, de aceea, esențiale rămân nu atât acțiunea mamei asupra copilului, cât influențarea copilului în raport de trăsăturile lui de personalitate. În copilărie se dobândește capacitatea de comunicare și interacțiune, asumarea de responsabilități specifice.

În adolescență socializarea este predominant anticipativă, axată pe pregătirea tinerilor pentru asumarea viitoarelor roluri „preluarea rolului altuia”, cum semnificativ remarca G.H. Mead. Trebuie spus că alături de socializarea anticipativă, în adolescență se manifestă tot la fel de intens socializarea pentru rolurile și statusurile caracteristice vârstei, pentru starea prezentă a insului. Adolescența se distinge și prin sentimentele trăite de către tânăr cu privire la tensiunea dintre

cerințele socializării anticipative și cele ale socializării pentru realitățile în care este integrat el. Cunoașterea și implicarea în experiențe cruciale determină ca socializarea la această vârstă să-l solicite pe tânăr să opteze pentru multitudinea de idealuri și mijloace de acțiune individuală și socială. Societatea creează cadrul și oferă orientările valorice pe care adolescentul le alege. Despre acestea discutăm mai jos, analizând riturile de trecere.

În perioada adultă socializarea este predominant secundară, adică insul învață în continuare, dar, față de copil, el are un fond de cunoștințe și un set de deprinderi însușite în procesul socializării primare. Pentru că are toate drepturile și toate responsabilitățile derivate din varietatea statusurilor și rolurilor, adultul caută să însușească normele de funcționare a instituțiilor în care este integrat.

Socializarea la bătrânețe înseamnă dezangajarea individului de rolurile sociale active și familiarizarea lui cu roluri de participare la organizații nonformale. În societatea românească, mecanismele socializării la vârsta bătrâneții acționează într-o măsură foarte redusă. Socializarea pentru moarte este procesul de pregătire a bătrânilor pentru faza finală a vieții, care trebuie întâmpinată cu demnitate și luciditate.

Riturile de trecere și socializarea

Socializarea în cadrul ciclurilor de viață constituie un proces continuu inclusiv în perioadele de trecere de la o vârstă la alta. Pentru marcarea unor momente semnificative din viața individului și pentru a-i facilita tranziția la un nou mod de viață concordant cu normele unei vârste, societatea a instituit rituri de trecere. Creșterea și maturizarea individului, ca și ritmicitatea unor momente din realitatea naturală (trecerea de la un an la altul, de la o lună la alta, de la un anotimp la altul) sunt marcate prin ceremonii sau rituri.

Nașterea, pubertatea, căsătoria, moartea sunt relevante pentru rituri în orice cultură (Arnold Van Gennep, 1996), ele pot să difere ca mod de realizare practică, însă au o funcție universală, anume de a susține recurența unui model, a unei structuri de rit într-un număr infinit de situații. Indiferent de tipul de cultură, riturile de trecere mediază între:

1. *natură* – procesele biologice de naștere, pubertate, moarte și *cultură* – conștientizare, ritualizare;
2. *biologic și social* – adică nu este suficient ca la naștere oamenii

să se dividă în femei și bărbați, ci sunt necesare anumite ceremonii, iar anumite gesturi, acte, rituri sunt obligatorii pentru a marca maturizarea sexuală, trecerea în viața socială, atingerea condiției pentru căsătorie și procreație;

3. *Între individ și grup*, pentru că deși fiecare se naște și moare singur străbătând existența în unicitate, individul nu poate să trăiască în singurătate. Integrarea sa în raporturile sociale are un rol determinant în depășirea momentelor de criză, de schimbare prin care trece orice om.

Riturile de trecere se împart în: rituri de separare, rituri de limită, rituri de agregare (Van Gennep). Riturile de separare sunt mai dezvoltate în cazul funeraliilor, riturile de agregare sunt semnificative pentru ceremonialurile de căsătorie, iar riturile de limită se referă la graviditate, logodnă, inițiere, adopție, cea de a doua naștere, cea de a doua căsătorie, trecerea de la o clasă de vârstă la alta. Rezultă că riturile sunt acțiuni formale sau convenționale ce se succed într-o anumită ordine și sunt însoțite de ceremonii. După cum s-a constatat, riturile îndeplinesc funcții sociale cu privire la practici inițiatice, integrarea sau reintegrarea individului, acceptarea unei poziții dobândite sau atribuite.

Trecerea de la o vârstă la alta se produce prin identificarea momentului cu activități sau lucruri concrete, de pildă, ritualul trecerii pe sub un portic sau prin o deschidere a porților. De fapt, toate riturile se referă la o anumită perioadă de vârstă. Dacă discutăm despre ritul sarcinii, este evident că graviditatea este o caracteristică a vârstei tinere, existând și excepții. Sarcina și nașterea sunt însoțite de rituri de separare care scot femeia gravidă din societate, din cadrul general al familiei și, uneori și din viața sexuală. Riturile de naștere urmăresc reintegrarea femeii în societatea de care aparține. Revenirea la viața normală se face rareori brusc, deoarece există etape de inițiere a femeii. Nașterea nu este momentul ultim al perioadei de separare, dimpotrivă, femeia este nevoită să treacă, după această fază, prin anumite rituri. Perioada lăuziei exprimă starea femeii neintegrată social. Cât privește copilul, se știe că la orice naștere are loc mai întâi despărțirea nou-născutului prin tăierea rituală a cordonului ombilical și prin riturile cu privire la partea din cordon care, uscată, cade de la sine după un număr variabil de zile. Riturile de separare cuprind în general toate riturile care presupun tăierea a ceva: cel dintâi tăiat al

părului, actul rasului, ritual de primă îmbrăcare. Riturile de integrare, derivate din necesitatea introducerii copilului în lume, sunt rituri de alăptare, de apariție a primului dinte, de botez. Tot la vârsta copilăriei, cu deosebire în societatea modernă, s-au instituit multe rituri finalizate în ceremonii, ce marchează momente ale integrării individului în sistemul formal de educație: primul an de învățare preșcolar, primul an de școală (clasa I), terminarea unui ciclu școlar sau terminarea unei clase, iar pentru evidențierea acestora se acordă premii sau copii înșiși folosesc diverse simboluri, ce-i diferențiază de celelalte vârste.

Pubertatea cunoaște o intensitate puternică a riturilor. Profund influențat de modificările fiziologice radicale, individul tinde la această vârstă, spre câștigarea și reprezentarea proprie a identității. Ceremoniile organizate cu acest prilej vizează predominant integrarea în societate. Circumciziile, flagelările, tatuajele reprezintă rituri de scoatere a puberului din rândul copiilor și integrarea sa într-un grup nou. Riturile care acompaniază pubertatea inițiază individul într-o direcție care să determine asumarea responsabilităților căsătoriei.

Adolescența este marcată de numeroase rituri de trecere. În societățile tradiționale, adolescentul este pregătit ca ființă pe deplin socială pentru o nouă viață, deci pentru trecerea la un alt stadiu al evoluției sale în care se manifestă ca personalitate cu multiple responsabilități. De pildă, sunt rituri de trecere în care băieții sunt renăscuți simbolic, trecând printr-un tunel construit din scoarță de copac care ar reprezenta pântecul mamei și apărând, de fapt, renăscând, dintre picioarele unui bărbat călare pe locul de ieșire din tunel (Colin Turnbull, 1985). În acest fel, băiatul până de foarte curând copil, acum este tratat ca un bărbat de la care se așteaptă un comportament adecvat.

În tinerețe, riturile de trecere marchează câteva momente clare: logodna, căsătoria, încadrarea în muncă, apariția primului copil, însă acestea se pot regăsi și în primii ani din perioada adultă. În aceste situații are loc o schimbare de poziție socială. De exemplu, întemeierea familiei duce la schimbarea mediului familial și intrarea într-un nou mediu familial (propriu de data aceasta), al domiciliului. Mutarea într-o nouă locuință este însoțită de ceremonii și în societatea contemporană. Logodna, de pildă, formează la multe popoare o parte specială a ceremoniilor de căsătorie. Ea presupune rituri de separare

și sfârșește prin ritul de unire definitivă a celor doi tineri, a cărui expresie este căsătoria.

Tot în această perioadă de vârstă – tinerețea –, individul se află în deplinătatea puterilor sale de judecată și de prelucrare a informației în noi structuri. Riturile vizează implicarea tinerilor în acțiuni sociale derivate din capacitatea lor de a folosi ceea ce au învățat și experimentat în procesele de socializare primară. Tinerețea e acel timp, lung sau scurt, ce dispune de puterea prin care transformăm pur și simplu informația în rațiune.

Colin Turnbull relatează despre relația tinerilor cu un model de personalitate, spre care ei aspiră și doresc să și-l însușească în contactul nemijlocit cu el. Doi tineri călugări budiști au hotărât să caute un mare înțelept de la care să poată învăța. Au călătorit prin mai multe ținuturi înainte ca ei să descopere pe cel care l-au văzut. Când aceștia l-au găsit, el era deja bătrân și înconjurat de mai mulți discipoli. El le-a urat bun-venit celor doi prieteni și i-a întrebat pe fiecare de ce au venit atât de departe în căutarea unui profesor. Unul dintre ei a spus: „Am venit să învăț de la tine; voi fi discipolul tău; învață-mă tot ce știi tu”. Înțeleptul a zâmbit și a spus: „În acest caz poți rămâne, și te voi învăța tot ce știu”. Celălalt tânăr călugăr a spus: „Am venit să fiu cu tine”. Înțeleptul s-a părut că nu l-a auzit de prima dată, apoi s-a pregătit să plece și în timp ce se îndepărta a spus: „De asemenea, și tu poți rămâne”. Cei doi călugări au împărțit o chilie și împreună au asistat la toate adunările discipolilor și au ascultat toate discursurile marelui înțelept. Unul a angajat înțeleptul într-o discuție savantă a scripturilor, iar înțeleptul l-a învățat totul despre comentariile și arta dezbaterii și rațiunii. Celălalt nu a luat parte activă la discuții. Lui, înțeleptul nu i-a spus nimic.

După câțiva ani bătrânul înțelept i-a chemat pe cei doi sub arborele sacru sub care el întotdeauna și-a ținut discursurile. Le-a spus că va ține ultimul său discurs și că se va devota Nirvănei. Amândoi au rămas consternați și au întrebat de ce face asta. Către unul a spus: „Ai venit să înveți și te-am învățat tot ce știu eu. Întoarce-te în lume și învață pe alții pentru a fi învățați; nimeni nu este atât de priceput ca tine în arta rațiunii”. Către celălalt a spus: „Tu ai venit să fii cu mine. Ai devenit eu. Rămâi și ajută pe alții să fie înțelepți”.

Există, așadar, mai multe moduri de a învăța și de a se iniția tinerii, în urma cărora ei își aleg propriul drum în viață. Socializarea

este un proces activ, dar ea poate fi și pasivă, așa cum se desprinde din atitudinea fiecăruia dintre cei doi tineri călugări budiști.

Bibliografie:

1. Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
2. De Fleur, Melvin L., Ball-Rokeach, Sandra, *Teorii ale comunicării de masă*, Polirom, 1999.
3. Rădulescu, Sorin, *Homo sociologicus*, Editura Șansa, București, 1994.
4. Turnbull, Colin, *The Human Cycle*, Triad, Paladin Books, Londra, 1985.
5. Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Randon House, New York, 1988.

FENOMENUL COMPORTAMENTULUI Deviani

Datorită stratificării sociale și naturale a oamenilor, societatea cuprinde indivizi cu o mare diversitate, de la conduite adecvate normelor și valorilor vieții, până la conduite de încălcare a lor. Cum societatea nu este o interacțiune mecanică de indivizi, reacțiile față de procesele, faptele și deciziile individuale sau de grup sunt indubitabil variate.

Cei mai mulți oameni se conformează la normele sociale, însă un număr de indivizi, din motive personale sau din cauze sociale, manifestă o atitudine potrivnică regulilor sociale. Aceștia se abat de la conduita generală și generează fenomenul devianței. Devianța apare ca un mod specific de a gândi și a acționa față de mecanismele sociale de reglementare a comportamentelor umane și sociale: permis / interzis, corect / incorect, just / injust, libertate / constrângere, acceptabil / inacceptabil, acord / dezacord, moral / imoral. Judecarea comportamentelor se face, obișnuit, în această dihotomie, în care unii sunt buni și alții sunt răi. În fiecare societate se stabilește cadrul legal de acțiune a individului și a grupurilor, iar dincolo de acest cadru există doar devierea de la principiile și regulile acestuia.

Devianța este definită ca „orice act, conduită sau manifestare care violează normele scrise sau nescrise ale societății ori ale unui grup social particular” (S. Rădulescu, „Devianța”, în *Dicționar*, 1993, p. 167), sau „ansamblul conduitelor și stărilor pe care membrii unui grup le judecă drept neconforme cu așteptările, normele sau valorile și care, în consecință, riscă să trezească din partea lor reprobare și sancțiuni” (Maurice Cusson, *Devianța*, în *Tratat*, p. 440). Prima definiție

accentuează comportamentul care încalcă normele, cea de a doua subliniază discordanța dintre conduita individuală sau grup și așteptările față de acesta. Oricum, devianța constituie reflexul față de ceea ce este considerat normă de către o colectivitate. Orice abatere de la principii și reguli după care se organizează viața colectivă este considerată devianță. Orice afirmare a devianței este strâns legată de zona de permisivitate a comportamentelor indivizilor. De aceea, devianța cuprinde o mare diversitate de conduite: ilegale, imorale, antisociale, excentrice. Trebuie spus că în conținutul devianței intră acțiuni ce nu respectă anumite norme, dar ele sunt într-o măsură tolerate. Moda, inovațiile, unele comportamente ale vârstei tinere, mai ales sub aspectul limbajului, sunt manifestări ale devianței pentru că ele se produc în afara normei sau paralel cu acțiunea normei. Un comportament deviant este un comportament „atipic” diferit de poziția standard și transgresează normele și valorile acceptate și recunoscute de către un sistem social.

Devianța a constituit un obiect al interpretării sociologice din varii perspective.

Cum societatea, și în special cea occidentală, era preocupată de asigurarea ordinii și a stabilității împotriva grupurilor și a indivizilor care încercau sau acționau împotriva normelor și valorilor ei, în plan teoretic s-a manifestat un interes special pentru explicarea proceselor, fenomenelor și comportamentelor deviante. Ne oprim la principalele orientări teoretice despre devianță, așa cum sunt ele prezentate în exegeza domeniului (S. Rădulescu, 1994 a, M. Cusson, 1997).

O primă paradigmă este interpretarea devianței ca efect al „patologiei sociale”. În această viziune organismul social este analizat la fel ca și organismul biologic, în linia deschisă de sociologul englez H. Spencer. Societatea este concepută ca un organism viu. În evoluția ei poate cunoaște momente de „îmbolnăvire”, caracterizate prin dificultăți de funcționare. Patologia socială este o condiție de producere a devianței care reprezintă o abatere de la norma de comportament universal acceptată. Perturbările determinate de mari procese sociale: modernizarea, urbanizarea, industrializarea au contribuit, din cauza patologiei sociale, la manifestarea devianței de la norme. Identificarea organismului social cu organismul biologic a condus la conceperea devianței ca o boală socială. Or, studiile ulterioare au dovedit că devianța este o încălcare a normelor și

valorilor care cunosc o diversitate în funcție de contextul cultural, istoric și social.

Reprezentanții Școlii de la Chicago au dat o altă explicație devianței, pornind de la conceptul elaborat de W. Thomas și Fl. Znaniecki (1920), dezorganizarea socială. În viziunea acestei orientări teoretice în orice societate trebuie să fie ordine realizată printr-un consens al membrilor ei cu privire la respectarea normelor și valorilor comune. Dezordinea socială apare atunci când în societate nu se mai acționează în conformitate cu normele și valorile stabilite de-a lungul timpului. Devianța apare astfel ca produs al dezorganizării sociale provocate de industrializare, urbanizare, migrația socială și spațială.

Amestecul de norme și valori asociat cu neputința indivizilor de a se integra în societate determină conduite de devianță la indivizii care nu au acces la mijloacele legitime de a soluționa situațiile lor, și atunci apelează la modalități ilegite cu mult mai eficiente, și în acest fel se ajunge la manifestări de devianță.

Teoria transmiterii culturale a lui E. Sutherland pune accent pe teza învățării și transmiterii devianței în cadrul procesului de socializare unde individul este obligat să cunoască valorile și normele grupurilor deviante.

Conceptia funcționalist-structuralistă asupra devianței își găsește o dezvoltare coerentă în sistemul sociologic al lui T. Parsons. Devianța este definită de T. Parsons ca efect al eșecului solidarității sociale dintr-o anumită societate. Ea este o „disfuncție”, urmare a conflictului dintre sistemul social și sistemul personalității, concretizat în încălcarea reglementărilor sociale de către individ din interiorul grupului său. Deoarece nu pot să respecte cerințele rolurilor cu care societatea i-a investit, indivizii își schimbă comportamentul într-un sens diferit de cel așteptat de către societate. Devianța derivă, după Parsons, din lipsa unui control social asupra modului cum indivizii țin seama în conduita lor de cerințele ordinii sociale. Întărirea controlului social este sugerată de sociologul american ca o direcție esențială de prevenire și de înlăturare a devianței.

Teoria conflictului se axează pe ideea despre devianță ca o consecință a competiției și inegalității sociale. De pildă, Richard Quinney a susținut că „legea este unealta clasei dominante” (*apud* Vander Zanden, p. 203) Sistemul capitalist legal determină manifestarea unui comportament ilegal orientat către apărarea

privilegiilor și proprietății. Devianța este provocată de însuși sistemul social prin inegalitățile sociale pe care le susține.

Legea favorizează pe cei puternici și se manifestă împotriva celor defavorizați, aceștia din urmă fiind nevoiți, pentru a supraviețui, să adopte mijloace deviate.

Teoria „etichetării” accentuează pe ideea că devianța nu este un fapt real, ci ea este o „etichetă” aplicată unor indivizi de către alți indivizi sau de către societate, în temeiul unor interese și principii. Edwin Lemert, Howard S. Becker și Kai Erikson pornesc de la premisa că, într-o măsură sau alta, întreaga societate este „deviantă” însă numai unii sunt considerați devianți din cauza tendinței de a-i califica astfel prin ceea ce se consideră a fi violare a normelor. În acest fel, indivizii etichetați ca devianți cred ei înșiși în această calificare a conduitei lor și se comportă ca atare.

Din prezentarea succintă a orientărilor teoretice despre devianță desprindem varietatea foarte mare de situații sociale, culturale și umane ce pot da naștere la comportamente deviate, fiecare dintre concepțiile amintite caută să dea explicații la un anumit mod de exprimare a devianței și se demonstrează dificultatea de a delimita cu rigoare faptele deviate într-o societate. Rămâne fundamentală concepția ce stă la baza edificării structurilor sociale, mai ales instituționale, de asigurare a unui mediu social de armonizare a intereselor individului cu exigențele sociale.

Teoria sociologică discută fenomenul devianței în două direcții, una predominant normativă, care acordă actelor de încălcare a legii și normelor un sens exclusiv negativ și o alta care accentuează sensul pozitiv al acțiunilor de eludare, schimbare sau revoltă împotriva normelor (S. Rădulescu, 1994 a). În primul caz este o devianță negativă, iar în cel de al doilea caz se manifestă o devianță pozitivă. Rezultă că judecarea actelor și conduitelor umane și sociale față de norme trebuie făcută în contextul social, istoric și cultural concret, pentru că, într-o societate, un comportament poate să fie deviant, dar în altă societate acesta să fie considerat acceptabil. Devianța este consecința judecății formulate asupra unei conduite în conformitate cu normele și valorile unui grup.

Devianța cuprinde și delincvența sau criminalitatea, acțiune de distrugere a valorilor și relațiilor sociale protejate de normele juridice penale, sancționată în mod organizat de către agenți specializați ai

controlului social. Caracteristicile delincvenței sunt: violarea legilor și a prescripțiilor juridice care interzic asemenea acțiuni; comportament contrar regulilor morale și de conviețuire socială; acțiuni antisociale ce atentează la siguranța instituțiilor și grupurilor sociale, provocând sentimente de teamă și insecuritate în rândul populației (G.A. Theodorson, A.C. Theodorson, 1969, p. 111). Delincvența se distinge prin acte intenționate de agresiune și de atentare la cele mai importante valori umane și sociale, prin încălcări ale normelor penale și ale normelor de conviețuire colectivă care apără ordinea publică, drepturile și libertățile individuale, viața, sănătatea, integritatea fizică și morală a persoanei. Delincvența este o problemă socială datorită efectelor profunde pe care le are asupra unor structuri sociale sau asupra întregii societăți, dintre care amintim dezorganizarea socială, creșterea tensiunilor sociale și a nesiguranței, alienare și stres, haos ș.a. În acest fel scopurile și idealurile unei societăți sunt deformate sau împiedicate a se afirma. Dacă ne referim, de pildă, la țelul urmărit, într-o societate, de a organiza viața socială prin cooperare, manifestările delincvente afectează puternic această activitate, introducând blocaje în mecanismele de comunicare între oameni, de manifestare a raporturilor sociale bazate pe cooperare. De aceea, societatea ia măsuri de prevenire și combatere a delincvenței juvenile.

Sociologia studiază delincvența ca proces și fenomen, iar investigarea sa cuprinde descrierea, inventarierea, explicarea și elaborarea de strategii necesare unor politici de înlăturare sau diminuare a efectelor faptelor antisociale, în legătură cu comportamentele deviante, dezorganizate sau inadaptate. Contextele sociale de generare a delincvenței sunt esențiale în cunoașterea unora dintre cauzele ce o determină. Cultura, cutumele, tradițiile, evoluția istorică a unei societăți conferă particularități unora dintre faptele delincvenței, ca și reacției publice și instituționale față de ele.

Pentru prevenirea actelor de devianță și de delincvență, societatea instituie controlul social asupra comportamentului indivizilor și grupurilor, precum și asupra structurilor instituționale. *Controlul social* este acțiunea de reglementare a comportamentelor ce se manifestă într-o societate pentru conformarea lor la norme, principii și valori, comune tuturor membrilor societății. Există un control social coercitiv realizat de instituțiile și agenții sociali desemnați să asigure ordinea, stabilitatea și funcționarea structurilor

sociale, prin mijloace de forță sau prin amenințare cu forța față de persoanele sau grupurile care încalcă legile și normele vieții sociale. Controlul social instituțional constă în acțiunea prin mijloace și mecanisme sociale prin care se stabilesc interdicții și constrângeri cu privire la respectarea normelor și valorilor, și comportamentele permise între anumite limite juridice, morale, culturale sau religioase. Există trei principale tipuri de control social:

1. *socializarea*, proces prin care individul de la primele zile este format să se conformeze la normele sociale și, pe măsură ce el crește, internalizează valori sociale care orientează comportamentul său, iar ele devin o a doua natură pentru el. Integrarea în viața socială îl determină pe individ să-și formeze deprinderea de autocontrol, el identificându-se, de fapt, cu normele, principiile și reglementările din structurile sociale în care se implică;

2. *procesele de structurare a experiențelor sociale ale individului* produc un comportament bazat pe conformarea la mediul social din cauză că el se naște și trăiește într-un cadru social caracterizat prin restricții. Însăși lumea fiecărui individ este o lume inevitabil limitată de cerințe, interese și aspirații proprii, ca și de mijloacele ce-i stau la dispoziție în realizarea lor, sau în depășirea acestora. Însăși interacțiunea oamenilor și organizarea lor în grupuri sau în organizații sunt dimensiuni ale controlului social. Acceptarea implicării într-un grup înseamnă adaptarea la o lume bine delimitată;

3. *conștiința pedepsei* cu privire la actul încălcării normelor sociale, comparativ cu *conștiința răsplății* referitoare la actul de conformare la norme. Persoanele care încalcă normele sunt pedepsite sau sunt afectate de ostilitate, ostracizare sau pot fi închise și chiar ucise, pe când cei care se conformează obțin prestigiu, popularitate și alte avantaje (Vander Zanden, p. 193). Așadar, controlul social se înfăptuiește prin sancționare socială, pedepsire, internalizarea normelor în procesul de socializare, integrarea individului în cadre instituționale.

În categoria persoanelor deviante intră o diversitate de oameni cu devieri comportamentale.

M. Cusson menționează șapte categorii de conduite considerate deviante:

1. infracțiunile și delictele;
2. sinuciderea;

3. consumul de droguri;
4. transgresiunile sexuale;
5. devianțele religioase;
6. bolile mentale;
7. handicapurile fizice (M. Cusson, *Devianța*, în *Tratat*, p. 439).

Sintetizând, în raport de gradația de la cel mai voluntar la cel mai puțin voluntar act, același autor distinge trei categorii de devianți:

1. devianți subculturali, cei care contestă legitimitatea normelor și acționează pentru înlocuirea lor prin noi norme și valori. În această categorie intră teroriștii, disidenții, membrii sectelor religioase;

2. transgresorii, devianți care încalcă deliberat o normă a cărei legitimitate o recunosc;

3. indivizii cu tulburări de comportament, sunt cei cu un comportament ambivalent, deoarece caracterul voluntar al actului lor nu este nici clar acceptat, nici îndepărtat. În această categorie sunt incluși alcoolicii, toxicomanii, cei cu tulburări mentale. Cât privește pe handicapați, într-adevăr, așa cum bine precizează M. Cusson, aceștia nu pot fi încadrați în grupul devianților.

Unii sociologi au descris și alte fenomene ca fiind de domeniul devianței, unul dintre acestea fiind *marginalitatea*. Astfel, în lucrarea *The Polish Peasant (Țăranul polonez)* W.I. Thomas și Fl. Znaniecki discută despre marginalizare ca un proces de izolare a unei persoane sau a unui grup față de societate, ce acceptă poziția periferică. Trăind într-un mediu social de o mare diversitate, individul sau grupul care caută să se integreze întâmpină mari dificultăți din cauza neputinței de a asimila valorile și normele sociale sau de grup, ceea ce conduce la manifestarea unor stări de ambivalență, dezordine personală, destrămarea vieții de familie, dezorientare (S. Rădulescu, 1994 a, p. 213). Un puternic conflict cunoaște individul marginal derivat din contradicția dintre socializarea primară și resocializare. În acest fel, marginal exprimă conduite deviante cum sunt: *conduita filistinului*, individul care caută să conserve comportamentul său conformist, dar acceptă, meschin, noi norme și valori necesare adaptării la realitate, *conduita boemului*, individul este o personalitate dinamică și se adaptează la influențele noi ale mediului; *conduita creatorului*, individul cu capacitatea de a inova noi valori sau norme de acțiune.

Conceptul de marginalitate a fost utilizat pentru prima oară de către sociologul american Robert E. Park în lucrarea *Race and Culture*

(*Rasă și cultură*, 1928). Marginalitatea este un fenomen ce decurge, după Park, din dezorganizarea socială provocată de apartenența la o dublă cultură. Din cauza lipsei resurselor, în orice societate există grupuri de oameni situați la periferia societății. Aceste grupuri marginale își construiesc un spațiu cultural propriu (norme, principii, valori, concepții despre viață) și un comportament adecvat acestei situații particulare.

Principalele caracteristici ale grupurilor marginale sunt: *izolarea socială*, concretizată în refuzul comunicării cu societatea globală sau cu alte grupuri; *distanța socială* exprimată prin absența sau raritatea contactelor sociale între indivizi; *ambivalența*, manifestată prin oscilarea conduitei între norme și valori contradictorii; *inadaptarea socială* derivată din conflictul dintre persoana individului și colectivitate; *anomia psihică*, starea de dereglare a comportamentului individului din cauza modificărilor intervenite în mediul său social.

O teorie despre marginalitate și omul marginal a dezvoltat sociologul american Everett Stonequist, în lucrarea *The Marginal Man* (*Omul marginal*, 1937). Am analizat ideile lui despre grupurile minoritare sub aspectul rolului lor în creativitatea socială.

Marginalitatea, pentru Stonequist, este un proces care cuprinde o diversitate de situații, de indivizi și grupuri, cum sunt cele minoritare (rasiale, culturale, religioase, etnice, sociale). Migrația, educația, căsătoria determină părăsirea de către indivizi a grupului lor primar (originar) sau cultura de apartenență, dar ei nu reușesc să asimileze valorile noului grup sau ale culturii în care caută să se integreze, consecința fiind rămânerea lor la marginea societății sau în marginea grupului primitiv. Omul marginal se caracterizează prin dualitatea comportamentului: *parvenitul*, individul care cunoaște o ascensiune sau decădere pe scara mobilității sociale, fără a mai ține la vechile lui valori; *dezrădăcinatul*, caracterizat printr-un comportament hibrid; *aculturatul* cel care a asimilat altă cultură și caută să se comporte conform noilor valori, tipic fiind africanul europeanizat, evreul ieșit din ghetou, orientalul occidentalizat.

Bibliografie:

1. Banton, Michael, *Discriminarea*, Editura DU Style, București, 1998.
2. Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas,

București, 1997.

3. Bourhis, Richard Y., Leyens J. Philippe, *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*, Editura Polirom, Iași, 1997.

4. Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.

5. Hebidge, Dick, *Subculture. The Meaning of Style*, Methuen, Londra, 1980.

6. Rădulescu, Sorin, *Homo sociologicus*, Editura Șansa, București, 1994.

7. Schifirneț, Constantin, *Subcultura și dinamica socială*, în „Viitorul social”, nr. 5, București, 1981.

SPECIFICITATEA Schimbării sociale

Concept

Societatea evoluează, într-o măsură mai mare sau mai mică, prin modificările ce au loc permanent în structurile sale. Nu există grup sau societate într-o stare de inerție completă, deoarece în orice moment există elemente de diferențiere între oameni și apar noi agenți sociali. Apartenența la vârstă sau la sex, succesiunea generațiilor sunt condiții prealabile pentru manifestarea unor prefaceri. Dar, în fiecare societate umană, indiferent de nivelul de dezvoltare a civilizației, ființează mecanisme care determină schimbarea socială atât de necesară pentru satisfacerea interesului și trebuințelor fundamentale ale oamenilor. Există deci o schimbare continuă în societate și, din această cauză, ea este o stare specifică a vieții sociale, a culturii, a comportamentului social. Schimbarea socială înseamnă procesul prin care o societate sau o componentă a ei se transformă într-o altă stare diferită calitativ și cantitativ. Schimbarea socială este și consecința unor evenimente cum sunt catastrofele naturale, războaiele, revoluțiile, actele de terorism, comportamentele colective. Ea se produce la nivelul global al societății și la nivelul microsocial.

Despre schimbarea socială s-a discutat, practic, în toate doctrinele sociologice importante.

De altfel, însăși nașterea sociologiei este un rezultat al dezvoltării sociale, iar

A. Comte, autorul termenului de sociologie, a analizat societatea în cele trei stadii: teologic, metafizic și pozitiv. Apoi, schimbarea socială a fost studiată din diferite perspective în relația dintre nou și vechi, dintre tradițional și modern, dintre progres și regres. Problematika schimbării sociale a fost însă investigată sistematic și în

toate componentele ei în studiile referitoare la modernizare. Corelarea schimbării sociale cu modernizarea, industrializarea și dezvoltarea economică este problematică (Bernard Valade, „Schimbarea socială”, în *Tratatul...* 1997, p. 361), deoarece cele trei mari procese rezultate din evoluția societății capitaliste nu au putut răspunde la varietatea de situații sociale cunoscute în toate culturile umane. Modernizarea, industrializarea și dezvoltarea economică s-au impus ca moduri de viață și ca mecanisme de construire a unor structuri sociale eficiente și propulsoare ale unei civilizații tehnologice numai într-un anumit spațiu cultural.

Iată, de pildă, modernizarea a acționat și a creat structuri dincolo de particularismele familiale și locale, a introdus un nou tip de redistribuire socială care a impus, în locul stratificării pe bază de ordine, rang și status simbolic moștenit prin naștere, diferențierea de clasă justificată economic.

Modernizarea a fost identificată cu occidentalizarea și, din această cauză, s-a căutat să se impună un model economic și social ce ar fi trebuit imitat de către fiecare țară ce și propusese să treacă la o dezvoltare de tip modern. Elocvent rămâne, pentru a lua un exemplu, demersul lui K. Marx de a argumenta modelul englez de dezvoltare capitalistă ca model unic, ceea ce înseamnă trecerea obligatorie prin aceleași faze de evoluție a oricărei societăți, indiferent de specificul spiritual, de trecutul istoric, de fondul cultural etc. al fiecărei națiuni.

Surse

Schimbarea socială este rezultatul acțiunii unui ansamblu de factori în viața socială și în viața individuală.

Mediul fizic

Reprezintă cadrul în care se produce schimbarea socială, dar și o sursă a schimbării. În primul caz, mediul fizic este spațiul în care se desfășoară procesele de transformare și, din această perspectivă, el constituie un factor de stimulare sau, dimpotrivă, de frânare a schimbării. O anumită configurație a solului, reliefului și altor elemente de mediu natural influențează modificările pe care oamenii le pot face în societate. Într-un fel se produce schimbarea socială într-o regiune deșertică și în alt mod se manifestă ea într-o zonă care dispune de toate formele de relief, de bogate resurse materiale etc. Trebuie spus că această relație a omului cu mediul îl obligă să se adapteze la condițiile geografice, climatice și hidrografice, adică la un act de

schimbare în funcție de contextul natural. Există o schimbare asociată cu schimbarea anotimpurilor. În zonele în care există ciclul celor patru anotimpuri, omul este nevoit să-și modifice comportamentul în raport de fiecare anotimp. Pe de altă parte, adaptarea omului, ca semn al schimbării, are loc și în legătură cu tipul de societate. Adaptarea omului la mediu într-o societate preindustrială este diferită de cea dintr-o societate industrială sau postindustrială. Omul schimbă mediul natural prin edificarea unei realități sociale, iar mediul poate acționa, prin modificări, în viața socială datorită unor fenomene sau evenimente naturale (cutremure, inundații, secete, epidemii etc.)

Populația

Factor determinant al ființării societății, populația reprezintă o sursă a schimbării prin mărime, compoziție și structură. O populație mai mică dispune de un potențial de schimbare diferit de cel al unei populații mai mari. De asemenea, creșterea sau descreșterea populației într-un stat acționează ca factor de schimbare, pentru că managementul social trebuie adaptat la necesitățile nou create de această stare de fapt. Creșterea ratei natalității în România, în perioada 1966 – 1970, a creat noi probleme în răstimpul de după anul 1985 pentru strategiile de dezvoltare a țării, dar regimul de atunci nu le-a luat în seamă, continuând politica de acumulare pentru investiții și menținerea la un nivel insuficient a ratei fondului de consum.

Impactul populației cu schimbarea socială are loc în condiții sociale concrete însă populația are un rol în stabilirea strategiilor de dezvoltare. În general, modificările din populație afectează sensul și direcțiile schimbării sociale de la diferite paliere ale societății. De pildă, piramida vârstelor acționează în structurarea relațiilor sociale. O scădere dramatică a ratei nașterilor, cum este acum în țara noastră, conduce la procesul de îmbătrânire a populației, cu efecte esențiale în evoluția ei, dintre care amintim susținerea pensiilor pentru vârstnici de către un număr insuficient de persoane adulte active în muncă. Îmbătrânirea populației este o caracteristică a țărilor dezvoltate, dar evident aici ea nu acționează nemijlocit asupra structurilor sociale din cauza eficienței sistemului economic, însă poate avea influență în schimbarea socială din alte componente ale societății, cum sunt serviciile pentru bătrâni.

Modificările din structura populației influențează și relațiile interetnice, adică în măsura în care rata natalității la un grup etnic este

mai ridicată decât la grupul etnic majoritar se produce inevitabil o schimbare socială. Un alt aspect al rolului populației în schimbarea socială îl reprezintă migrațiile, în cazul țării noastre migrarea puternică de la sat la oraș, care a determinat modificări în toate structurile sociale, sau emigrarea unui foarte mare număr de germani, ceea ce a creat situația ca întregi localități să fie depopulate sau cu o populație aproape în întregime îmbătrânită. Deși procesul este în fază incipientă, trebuie discutat, în acest context al rolului populației în schimbare, statutul imigranților stabiliți în România după anul 1990, cu deosebire al celor veniți din zonele asiatice și cele arabe.

Raporturile dintre sexe sunt importante în schimbarea socială. Creșterea în proporție prea mare a ponderii unui sex în detrimentul celuilalt creează cadrul pentru transformări esențiale în toate componentele societății, ceea ce, de fapt, se întâmplă în anumite perioade de criză, cu deosebire în războaie.

Populația are rolul său în schimbare și la scară mondială. Creșterea puternică a populației într-o țară sau într-o zonă afectează evoluția tuturor țărilor din cauza migrării și accesului acestor populații la resursele distribuite pe glob.

Conflictul

Opoziția sau lupta dintre indivizi, dintre grupuri sociale reprezintă o sursă a schimbării sociale. Conflictul se produce în condițiile diferențierii oamenilor în raport de proprietate, de valori, de tradiții etc., dar și datorită nevoii umane de competitivitate, de prestigiu, de putere și de dominare. Starea conflictuală determină, inevitabil, modificarea contextului sau factorilor ce întrețin conflictul, fiecare parte situată în conflict căutând să provoace acele schimbări ce-i sunt favorabile. Conflictul de clasă exprimă tendința clasei ce se simte dominată de a schimba structurile sociale pentru a înlătura această dependență dominatoare. Contradicția între generații reflectă aspirația noii generații de a transforma realitatea în conformitate cu trebuințele ei. Rezolvarea unui conflict se face, de regulă, printr-un compromis care înseamnă acceptarea de schimbare din partea tuturor celor implicați în conflict.

Inovația

Ființa umană are capacitatea de a descoperi noi lucruri sau noi idei, ca și posibilitatea de a inova. Descoperirea înseamnă ceva nou adăugat la cunoaștere, iar invenția este un nou mod de a aplica

cunoștințele. O descoperire implică perceperea unei relații sau a unui fapt necunoscut până atunci. Inovația este procesul de introducere a unor noi elemente prin descoperire sau invenție într-o societate. Există o varietate de inovații.

Una dintre ele este *inovația spontană*, caracteristică cu deosebire perioadelor vechi ale istoriei umane când omul producea mici modificări în viața socială pe baza unor abilități de adaptare la mediu. *Inovațiile intenționate* au loc prin descoperiri și invenții făcute deliberat pentru a produce noi idei sau noi obiecte, concordant cu trebuințele exprimate de către o societate sau de către un grup. Analistii menționează Revoluția industrială ca exemplu de proces social care a determinat o mare cerere de invenții în scopul creșterii productivității muncii. De altfel, Revoluția industrială a fost însoțită și de o revoluție științifică.

Inovația reprezintă actul de stimulare a creativității indivizilor și grupurilor dintr-o societate. De aceea, intensitatea acțiunii de inovare și valorificarea acesteia sunt un reflex direct al modului de organizare a societății, ca și al tradițiilor ce însoțesc managementul social.

Este adevărat, spiritul inovator al unei comunități este provocat de nevoile sociale și umane la care trebuie să se răspundă prin forme sociale și prin produse necesare traiului cotidian, dar este tot atât de importantă receptivitatea agenților sociali pentru aplicarea inovațiilor. În societățile moderne s-au construit structuri instituționale speciale pentru organizarea activității de invenții și inovații, datorită impactului puternic cu exigențele sistemului social de organizare a producției economice. Există o întreagă rețea instituțională care elaborează strategii de susținere a activității de inovare, de organizare a acesteia și de valorificare în practică.

Difuziunea

Sursa pentru noi elemente sociale, într-o societate, poate fi o altă societate. Procesul prin care se împrumută elemente ale unei culturi și sunt integrate într-o altă cultură este difuziunea. Împrumutul constituie o cale de a produce schimbarea socială. Este semnificativ faptul că societatea care împrumută de la o altă societate poate să aibă avantajul de a nu mai repeta greșelile comise de aceasta. Astfel, schimbările produse sunt benefice pentru acea societate, mai ales în ce privește schimbările tehnologice și științifice.

Unele țări cu experiență în activitatea industrială au fost depășite ca nivel de producție și calitate de țări care au împrumutat de la ele moduri de organizare economice și structuri de susținere a inovațiilor. De exemplu, Japonia, țară care a reușit, prin împrumuturile de inovații tehnologice din țări occidentale și din S.U.A., să le depășească pe acestea în ramuri economice de vârf (automobile, electronică, informatică, televiziune, computere).

Difuziunea se poate realiza prin mai multe căi. Una dintre ele este contactul direct între societăți, situație specifică țărilor vecine. Alt tip de difuziune îl constituie contactul mijlocit de un agent social sau cultural. Peremptoriu este exemplul persoanelor care locuiesc pe o perioadă de timp în alt spațiu cultural decât cel original, cum sunt soldații, studenții la studii în universități străine, comis voiajorii, marinarii, familiile mixte.

Aceștia pot intermedia între societatea lor originală și societatea în care trăiesc un timp, și drept consecință, ei aduc în țara lor de origine elemente ale societății primitoare. De pildă, cruciadele europene au construit un tip de intermediar între cultura creștină și culturile țărilor în care au luptat. Cruciații au dus cultura creștină în societățile musulmane din nordul Africii și au preluat cultura arabă pe care au adus-o în Europa (Carol Ember, Melvin Ember, p. 529). În fine, difuziunea poate fi stimulată, adică prin cunoașterea unui element aparținând unei societăți este posibilă stimularea invenției sau dezvoltării lui local. Tinerii pașoptiști români au cunoscut civilizația și cultura apuseană a timpului lor și au preluat aspecte ale acestora și le-au introdus în România în scopul dezvoltării moderne a țării în același mod ca și în Occident. Împrumuturile vizau, în acest caz, construirea unor forme sociale moderne ce alcătuiau organismul politic și juridic al statului român.

Difuziunea este un proces selectiv deoarece împrumuturile se fac în funcție de interese, motivații și mijloace. Depinde într-o mare măsură și de natura împrumutului.

Procese tehnice și științifice pot fi împrumutate fără nicio dificultate de către o societate, în schimb credințe, moduri de viață, valori cunosc o selecție puternică. De aceea, difuziunea este o cale de schimbare în orice societate, dar intensitatea, conținutul și formele ei sunt în raport de modele de împrumut ale fiecărei societăți. Ceea ce este oportun pentru o societate, urmare a împrumutului dintr-o altă

societate, poate reprezenta un pericol pentru o altă societate care face același împrumut.

Aculturația

Aculturația este procesul de producere a schimbărilor care apar când diferitele grupuri sau diferite societăți intră într-un contact puternic. La fel ca și în difuziune, sursa schimbării stă în alte culturi sau în alte societăți. În aculturație avem o relație în care o cultură este mai puternică decât cealaltă cu care intră în contact. O societate mai puțin dezvoltată tehnologic, situată în raport strâns cu altă societate puternică tehnologic, suferă influența acesteia din urmă. În acest caz împrumutul are loc sub presiunea influenței din partea societății mai puternice. Aculturația include înlocuirea unor elemente sociale, respingerea totală a unor influențe sau combinarea influențelor externe cu trebuințele interne. Presiunile externe pentru schimbarea socială capătă forme variate. Cea mai directă formă este cucerirea sau colonizarea prin forță a unor societăți și organizarea lor conform intereselor cuceritorului. Un exemplu îl reprezintă ocuparea României de către trupele sovietice, cu acordul S.U.A. și al Angliei, după august 1944, iar evoluția ulterioară a țării, timp îndelungat, a fost decisă de guvernul U.R.S.S. Această ocupație s-a soldat cu schimbări radicale în ce privește sistemul social, dar și cu privire la însăși psihologia etnică a românului. Toate componentele societății au fost schimbate în concordanță cu principiile noului regim politic impus cu forța, fără să se țină seama de istoria, tradițiile, obiceiurile, normele și valorile românești. O ideologie străină a fost impusă într-un context social inadecvat.

Aculturația poate avea loc fără a se folosi forța sau presiunea asupra unei societăți. În cadrul contactului dintre o societate mai puternică și o societate mai puțin puternică, aceasta din urmă preia de la prima elemente ce sunt apoi integrate în structurile ei.

Mișcările sociale

Organizarea indivizilor în mișcări sociale este motivată de nevoia schimbării în mediul social. Aceste mișcări urmăresc instaurarea unei noi ordini sociale. Trebuie făcută diferența între mișcările sociale și grupurile de presiune, care acționează, în cadrul legal, pentru realizarea unor scopuri, fără să impună schimbarea ordinii sociale. Mișcările sociale prin acțiunea lor creează noi valori, impun noi forme sociale, noi instituții. Mișcările revoluționare produc

cea mai rapidă și profundă schimbare socială. Am amintit de revoluția industrială, de revoluția științifică, procese ce au avut loc în secolele XVIII și XIX. Revoluțiile determină modificări în toate componentele sociale și instaurează o nouă ordine socială căutând să distrugă toate structurile vechi. Revoluțiile se produc în acele contexte sociale care nu reușesc să gestioneze crizele și să organizeze grupurile în direcția unor scopuri comune de menținere a ordinii și stabilității sociale prin acceptarea de modificări. De fapt, situația revoluționară se manifestă în momentele în care predomină inerția, stagnarea față de schimbare. Dacă luăm exemplul României din anul 1989, putem înțelege mai bine cauzele care au determinat declanșarea revoluției din decembrie 1989. Regimul comunist aplica o politică orientată spre o rată înaltă a acumulării și o scăzută rată a consumului aplicată într-un sistem social bazat pe dictatură și comandă.

În acest fel nu se lăsa loc exprimării publice a atitudinilor față de o asemenea politică. Se blocase astfel orice mecanism social de exprimare a opțiunilor și de producere a schimbării în societate, alta decât cea planificată de autorități în temeiul unor principii și norme ideologice depășite chiar și pentru societatea socialistă. Decalaje sociale, disfuncționalități în structurile economice datorită posibilităților limitate de asigurare a tehnologiilor, a materiilor prime și a surselor de energie pentru toate obiectivele economice, lipsa cadrului real de exprimare a drepturilor și libertăților industriale au contribuit la starea de nemulțumire a majorității populației, care voia o schimbare a societății românești. Revoluția din decembrie 1989 a marcat astfel momentul fundamental de schimbare profundă a societății românești într-un context internațional caracterizat prin presiunea puternică asupra sistemului comunist, care avea să cadă în cele mai multe dintre țările socialiste.

Bibliografie:

1. Calvert, Peter, *Revoluție și contrarevoluție*, Editura DU Style, București, 1998.
2. Dahrendorf, Ralf, *Conflictul social modern: eseu despre politica libertății*, Editura Humanitas, București, 1996.
3. Sandu, Dumitru, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Staff, București, 1996.
4. Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Randon House, New York, 1988.

Studiu de caz

Opinia studenților despre dreptate: *justiția socială*.

În 1991, James R. Kluegel, David S. Mason și Bernard Wegener (SUA) au inițiat program de cercetare a opiniei publice despre justiția socială în cinci țări foste comuniste: Bulgaria, Cehia, Germania de Est, Rusia și Ungaria. În 1996 au reluat investigația în cele cinci țări, menținând aproximativ 80% din întrebările incluse în chestionarul inițial. Datele obținute cu ajutorul chestionarului au fost comparate, pe eșantioane reprezentative la nivel național pentru populația de peste 18 ani din fiecare țară, cu datele rezultate din anchetele făcute în 1991 în trei țări capitaliste: Germania de Vest, Marea Britanie și SUA. Concluziile programului de cercetare, datele, indicii și întrebările din chestionare au fost prezentate în studiul *Postcommunist Transition. Public Opinion about Market Justice, 1991 – 1996*, publicat recent în *European Sociological Review* (1999, 15, 3, 249 – 283).

Pornind de la acest studiu, am încercat aflăm opiniile studențești despre justiția socială în perioada de tranziție în România.

Am utilizat aproximativ două treimi din întrebările menționate în investigația din 1996 am prelucrat datele astfel încât să permită analize comparative atât cu țările foste comuniste, cât și cu țările capitaliste dezvoltate.

Aspecte teoretice generale privind justiția socială

Termenul de „justiție socială” desemnează în psihosociologie judecățile oamenilor despre ceea ce este drept, cinstit, just, onest, bun, echilibrat în relațiile sociale, nivelul grupurilor și organizațiilor.

Psihosociologia justiției sociale are ca obiect de studiu *justiția subiectivă*, urmărind să înțeleagă „ceea ce oamenii gândesc că este drept sau rău, just sau nejust, cinstit sau necinstit, precum și modul în care oamenii justifică aceste judecăți” (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 4). Ea tratează „originea sentimentelor de satisfacție și insatisfacție cu veniturile, referitoare la grupuri, precum și la autorități și norme de guvernare, în care oamenii sunt implicați în relație unii cu alții” (Tyler, 1995, 572). Cercetările din acest domeniu s-au concentrat în jurul a cinci probleme. 1) Judecățile despre justiție și injustiție influențează sentimentele și atitudinile oamenilor? 2) Ce criterii utilizează oamenii pentru a determina când se procedează just? 3) Cum răspund comportamental oamenii la justiție și injustiție, când ei decid că acestea s-au produs? 4) De ce se interesează oamenii de

justiția socială? 5) Când se interesează oamenii de justiția socială? (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 13). În legătură cu fiecare din aceste întrebări s-au propus teorii explicative și s-au făcut numeroase investigații empirice, astfel că în prezent justiția socială constituie un câmp de cercetare consistent. Cercetările psihosociologice empirice au pus în evidență că satisfacția cu veniturile, cu autoritățile și normele de guvernare este influențată de judecățile oamenilor despre ceea ce este drept, corect, just. Pe de altă parte, „ceea ce simt oamenii despre justiție constituie o importantă, bază a reacțiilor față de alții” (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 4). Așa cum remarcă și Ștefan Boncu, „S-a demonstrat că percepțiile asupra nedreptății se află în strânsă legătură cu sentimentele de furie și invidie, cu depresia și cu scăderea stimei de sine” (Boncu, 1999, 188). În literatura de specialitate se apreciază că Samuel A. Stouffer și colab. (1949) sunt cei care au lansat conceptul de „privațiune relativă” (*relative deprivation*) pentru a explica relația surprinzătoare dintre situația obiectivă a soldaților din forțele armate aeriene ale SUA în cel de-al doilea război mondial și sentimentul lor subiectiv de satisfacție față de respectiva situație. Mai concret, deși aceștia beneficiau de un sistem de promovare în grad privilegiat, ei manifestau o anumită nemulțumire față de modul în care obțineau promovarea, și aceasta, datorită comparațiilor pe care le făceau cu militarii din alte arme. Robert K. Merton și A.S. Kitt (1950) au teoretizat că satisfacția subiectivă nu rezultă ca o simplă reacție la ceea ce în mod obiectiv oamenii obțin, ea fiind influențată de comparațiile cu veniturile altora. Oamenii pot fi satisfăcuți chiar în condițiile unor venituri mici și, dimpotrivă, pot trăi o stare de insatisfacție, cu toate că veniturile lor sunt mari. Cu alte cuvinte, sentimentul de satisfacție nu constituie în mod necesar o oglindă a condițiilor de trai obiective. Aceasta este esența *teoriei privațiunii relative*, care arată că starea de nemulțumire apare când există o discrepanță între așteptările oamenilor, între ceea ce cred ei că merită, și ceea ce obțin în realitate. După T.R. Gurr (1970), se pot distinge trei modele ale privațiunii relative, fiecare dintre ele putând duce la revoltă sau rebeliune: *privațiunea de diminuare* (*decremental deprivation*), rezultată din discrepanța ce apare când expectațiile rămân constante, dar capacitatea de a le atinge descrește; *privațiunea de aspirație* (*aspirational deprivation*) ce apare în situația în care capacitățile rămân constante, în timp ce expectațiile cresc; *privațiunea de progres*

(*progressive deprivation*), specifică situației de creștere mai accentuată a expectațiilor, comparativ cu dezvoltarea capacităților.

Teoria privațiunii relative „oferă cercetătorilor din domeniul științelor sociale un mod elegant de explicare a inconsistențelor aparente dintre natura obiectivă a experiențelor oamenilor și reacțiile lor la aceste experiențe” (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 15). Autorii anterior citați apreciază că, prin accentul pus pe merit și pe onestitate, teoria privațiunii relative constituie propriu-zis o teorie a justiției sociale.

Lucrând în cadrul *teoriei privațiunii relative*, W.G. Runciman (1966) a introdus distincția între *privațiunea individuală egoistă*, rezultată din comparația interindividuală, și *privațiunea de grup fraternală*, produsă de comparația intergrupuri. O persoană poate aprecia despre sine că este lipsită de ceea ce i se cuvine pe drept sau poate gândi că întregul grup (etnic, profesional, religios, de aceeași vârstă sau sex) din care face parte este într-o astfel de situație. Judecățile despre privațiunea individuală sau de grup nu coincid întotdeauna: oamenii consideră că grupul din care fac parte este nedreptățit, dar că ei personal, nu. În sens contrar, există posibilitatea de a gândi că personal ești pe nedrept lipsit de anumite avantaje, deși grupul de care aparții nu suferă o astfel de situație. De exemplu, s-a constatat în cercetările de teren că femeile au tendința de a considera că la muncă în general ele sunt deprivatate, însă nu și din punct de vedere personal.

Teoria echității (G. C. Homans, 1958; J.S. Adams, 1965; G.F. Wagstaff și T.J. Perfect, 1992; E. Walster, G.W. Walster și E. Berscheid, 1978) extinde considerabil puterea de explicare în domeniul justiției sociale.

Modelul echității în schimburile sociale, propus de J.S. Adams (1965), se fondează pe ideea proporționalității între contribuții și răsplată.

Aplicarea principiului echității în relațiile de muncă s-a dovedit a fi un factor de stimulare a productivității (G. S. Leventhal, 1980). În spiritul justiției sociale, este echitabil ca acei care au performanțe superioare să primească recompense mai mari, iar cei cu performanțe scăzute să obțină recompense mai mici. Când o persoană își compară contribuțiile și recompensele cu o altă persoană, ecuația exprimă o situație echitabilă. Conform *principiului echității*, satisfacția și

comportamentele oamenilor trebuie raportate la judecățile lor despre ceea ce este echitabil, nu numai la răsplata obiectivă a contribuției ce o aduc. Există inechitate când beneficiile sau recompensele nu sunt direct proporționale cu aportul și contribuțiile. Percepția inechității induce disconfort psihic, precum și o tendință de a acționa pentru restabilirea echității. Aceasta se poate realiza prin două modalități: pe cale cognitivă și pe cale acțională. În primul caz, de regulă, cei suprarecompensați (indivizi, grupuri, organizații) încearcă să reducă în plan cognitiv contribuțiile celorlalți sau să sporească valoarea beneficiilor primite de aceștia, firește, tot în plan cognitiv. În judecățile lor apar distorsiuni în legătură cu inputurile lor, percepând în mod eronat că au adus contribuții mai mari decât în realitate (K. J. Gergen, J.S. Morse și K.A. Bode, 1974).

Cei dezavantajați (subrecompensați) încearcă prin diferite acțiuni să restabilească echitatea fie prin revoltă socială, fie prin revendicarea de compensații sau prin reducerea performanțelor pentru a corespunde nivelului recompenselor. Un alt tip de reacție la injustiție este dată de acceptarea situației. J.S. Adams (1965) a demonstrat că disconfortul psihic și tendința de a acționa în vederea impunerii echității se manifestă mai puternic la cei subrecompensați, decât la cei suprarecompensați, aceștia din urmă trăind totuși sentimentul vinovăției. Așa cum subliniază Tom R. Tyler (1995, 573), o contribuție importantă la dezvoltarea teoriei echității a avut-o distincția între *echitatea actuală* și *echitatea psihologică*. Morton Deutsch (1975, 1985) a atras atenția asupra faptului că oamenii evaluează (beneficiile) utilizând judecăți despre ceea ce este *drept* sau *nedrept* conform unor principii diferite: *echitate*, *egalitate* și *trebuințe relative*. La nivel microsocial există tendința de a privilegia *principiul echității*, în timp ce la nivel macrosocial (societal) distribuția pe baza principiului echității este considerată incorectă, nedreaptă, pornindu-se de la ideea că oamenii sunt foarte inegali. E. Barrett-Howard și Tom R. Tyler (1986) au testat relația dintre scopuri și principiile justiției, sugerată de Morton Deutsch, constatând că atunci când scopul îl constituie productivitatea oamenii au tendința de a utiliza principiul echității; când vizează armonia în cadrul colectivității fac apel la principiul egalității, iar când urmăresc binele indivizilor adoptă ca standard al justiției sociale principiul trebuințelor relative.

S-a constatat că judecățile despre echitate sunt influențate de *locul responsabilității* (*locus of responsibility*) pentru situațiile create. G.S. Leventhal și J.V. Michaels (1971), J. Grinberg (1980), H. Lamm, E. Haiser și V. Schanz (1983) au găsit în cercetările lor experimentale că în cazurile în care oamenii implicați au o responsabilitate în producerea fenomenelor, norma egalității prevalează față de norma echității. Părinții alocă bunuri copiilor lor în mod egal, chiar dacă inputurile lor sunt inegale, și aceasta pentru că la vârste mici copiii au o responsabilitate redusă în legătură cu comportamentele lor (R. Cross, P.A. Jones și R. Card, 1988). Într-un studiu recent, Graham F. Wagstaff (1997) a demonstrat că decizia de alocare a recompenselor este influențată de vârsta persoanelor implicate. Experimental, rezultatele au arătat că 98 la sută din persoanele testate au adoptat norma egalității când era vorba de copii de șapte ani, 84 la sută când sunt implicați copii de șaisprezece ani și doar 30 la sută când se alocă recompense adulților (Wagstaff, 1997, 447).

Principiul egalității în alocarea recompenselor este foarte seducător la prima vedere, în sensul că insistă ca indiferent de contribuții, toți oamenii să primească aceeași gratificație. La o privire mai atentă, constatăm că nu toți participanții la realizarea unei sarcini experimentale în laborator sau de muncă în societate sunt satisfăcuți de distribuirea recompenselor prin aplicarea principiului egalității. Cei care au contribuții mai mari nu consideră just să fie răsplătiți în același mod (cantitativ și calitativ) cu cei care au inputuri reduse. În studiile de laborator a rezultat că aplicarea principiului egalității conduce la armonia și solidaritatea între membrii grupurilor, precum și la un nivel de satisfacție înalt (R. Bales, 1950).

Cel de-al treilea principiu al justiției sociale este cel al *trebuințelor relative*, care sugerează că recompensele ar trebui alocate proporțional cu trebuințele oamenilor: celor care au trebuințe mai mari să primească mai mult, fără a mai judeca efortul lor social.

Politica de asigurare de către stat a unui nivel minim de asistență pentru fiecare cetățean exprimă în fond o transpunere în viața socială a principiului trebuințelor relative. De asemenea, acordarea ajutorului umanitar în cazul unor catastrofe naturale sau sociale urmează același principiu: primesc ajutoare în primul rând cei care au cea mai mare trebuință de ele. În alt context, Karl Marx (1818 – 1883) considera că principiul trebuințelor relative va fi aplicat în

comunism, unde justiția socială se va realiza după regula „de la fiecare după capacități, fiecăruia după trebuințe” (cf. Michener, De Lamater și Schwartz, 1986, 393). Referindu-ne la principiile echității, egalității și trebuințelor relative, se poate spune că „niciun model al justiției nu este mai bun decât altul; diferitele modele reflectă pur și simplu scopurile diferite, și uneori contradictoriile ale societății” (Feldman, 1985, 459).

Abordarea justiției sociale pe baza modelului recompenselor și al comparării (justiția distributivă) a fost completată în anii '70, adăugându-se criteriul procedural: cum se iau deciziile privind distribuirea echitabilă a bunurilor. J. Thibaut și L. Walker (1975) au avansat ipoteza că oamenii evaluează recompensele nu numai în funcție de valoarea lor, ci și în funcție de modul în care s-a decis alocarea respectivelor recompense.

Teoria justiției procedurale are aplicabilitate în organizații, în sfera politică, în câmpul educației și al relațiilor interpersonale. Judecățile cu privire la justiția procedurală influențează puternic evaluarea instituțiilor și regulilor de guvernare. În mod deosebit, justiția procedurală are importanță când este necesară intervenția unei a treia părți în condițiile în care negocierile bilaterale au eșuat. În perspectiva acestei teorii se poate explica de ce oamenii acceptă decizii nefavorabile lor: pentru că apreciază că luarea deciziei a fost corectă. Numeroase cercetări de teren au pus în evidență efectele justiției procedurale în cadrul organizațiilor (R. Folger și J. Greenberg, 1985; J. Greenberg, 1987; B.H. Sheppard și alții, 1992), al relațiilor interpersonale (E. Barrett-Howard și T.R. Tyler, 1986; M. Senchak și H. Reis, 1988), al activităților politice (T. R. Tyler, K. Rasiński și McGraw, 1985) și educative (T. R. Tyler și A. Caine, 1981), precum și faptul că oamenii fac distincție între justiția distributivă și justiția procedurală.

O formă specială a justiției sociale este *justiția retributivă*, care vizează modul cum reacționează indivizii în situațiile de încălcare a regulilor sociale, de transgresare a normelor sociale. Cercetările privind justiția retributivă urmăresc să releve ce sentimente au oamenii față de diferitele sancțiuni aplicate când se încalcă regulile sociale, ce tip de sancțiuni sunt considerate drepte și cât de severe pot fi ele (Tyler, Boeckmann, Smith și Huo, 1997, 104). Și în acest domeniu s-au realizat cercetări exemplare, precum cea a lui Tom R. Tyler și R. Weber (1983), despre atitudinile cetățenilor față de pedeapsa capitală.

S-a constatat că valorile sociale legate de autoritarism constituie sursa principală a suportului pentru menținerea pedepsei cu moartea. Dacă pedepsirea încălcării regulilor sociale este „cea mai veche și universală, cea mai semnificativă social” (Hogan și Emler, 1981, 131) formă a justiției sociale, cu siguranță că cercetările în acest domeniu se vor amplifica și adânci în continuare.

Credința într-o lume dreaptă – teorie schițată de Melvin J. Lerner în anii 1960 și definitiv formulată în către sfârșitul anilor '70 – se fondează pe trebuința de bază a oamenilor de a fi corecți și postulează existența justiției în lume. Conform acestei justiții, fiecare primește ceea ce merită și merită ceea ce primește. Când realitatea dezmente această credință, oamenii sunt motivați să distorsioneze judecățile lor despre justiția socială pentru a oferi suport credinței într-o lume dreaptă. De asemenea, când acționează împotriva altora, de exemplu în război, ei se angajează într-un efort cognitiv pentru justificarea acțiunilor lor pentru „a le vedea” ca fiind „juste” (vezi Tyler, 1995, 575). Mai multe cercetări (Z. Rubin și L.A. Peplau, 1973; R.M. Sorrentino și J. Hardy, 1974) au evidențiat legătura directă dintre credința într-o lume dreaptă și religiozitate. S-a demonstrat că relația depinde de confesiunea religioasă: la catolici ea fiind prezentă, însă la protestanți și evrei nu (R. L. Zweigenhaft și alții, 1985). S-a ajuns la concluzia că fenomenul „credința într-o lume dreaptă” este multidimensional. În acest sens, A. Fumham și E. Procter (1989) au propus să se dividă credința într-o lume dreaptă în trei componente: componenta personală (referitoare la controlul asupra mediului nonsocial), componenta interpersonală (vizând controlul asupra altor persoane) și componenta sociopolitică (legată de controlul asupra fenomenelor economice și politice).

A fost astfel creată *Scala multidimensională a credinței într-o lume dreaptă* (MBJWS), cu ajutorul căreia cercetări recente au pus în evidență o asociere pozitivă puternică între componenta personală a credinței într-o lume dreaptă și religiozitate și lipsa de asociere între cele două credințe când se au în vedere componentele interpersonale și sociopolitice (Croizer și Joseph, 1997, 510). S-a pus întrebarea: „De ce acționează oamenii în acord cu ipoteza unei lumi drepte?” Un prim răspuns l-a dat chiar Melvin J. Lerner când a calificat credința într-o lume dreaptă ca un mecanism de protecție a *self*-ului: îi considerăm pe cei care suferă că își merită soarta, pentru că lumea în care trăim este

justă, noi nu trebuie să intervenim. K.B. Smith și D. N Green (1984) au găsit o corelație negativă între credința într-o lume dreaptă și generalizarea inechităților sociale și, la aceeași populație, o corelație pozitivă între această credință și percepția dreptății inegalităților sociale. Alți cercetători (A. Fumham și B. Gunter, 1984; Z. Rubin și L.A. Peplau, 1975; G.F. Wagstaff, 1983) au pus în evidență relația dintre credința într-o lume dreaptă și atitudinea negativă față de sărăcie, precum și dintre aceasta și tendința de a atribui victimei răspunderea pentru situația în care se găsește. Philip B. Mohr și Giuseppa Luscri (1995) au stabilit cu ajutorul scalei *credinței într-o lume dreaptă* (JWB) că „persoanele care au ales cariera asistenței sociale sunt mai puțin înclinate să considere lumea ca inherent justă, dar nu mai mult înclinate să o vadă ca firesc injustă” (Mohr și Luscri, 1995, 102). Aceasta conduce la concluzia că *trebuie intervenit pentru ca lumea în care trăim să fie într-adevăr justă*.

Fundamentele teoretice ale studiului opiniei publice despre justiția socială în tranziția postcomunistă

James R. Kluegel, David S. Mason și Bernard Wegener (1999) pornesc în studiul lor de la definiția dată de R.E. Lane (1986), cel care a introdus acest termen în științele social-politice, *justiției sociale a societății bazate pe economia de piață* (*market justice*) ca „un set de norme și credințe intercorelate implicând preferința pentru criteriul inegalității recompenselor față de criteriul egalității și al trebuințelor [relative – n.n.], precum și pentru limitarea intervenției guvernului în economie” (*după* Kluegel, Mason și Wegener, 1999, 249). În continuare vom folosi sintagma *justiție capitalistă* pentru a desemna justiția socială a societății bazate pe economia de piață. Esența justiției sociale capitaliste o constituie principiul echității în distribuția veniturilor.

Justiția distributivă reprezintă „regulile sau criteriile care definesc modul în care resursele unui grup trebuie repartizate între membrii săi” (Kellerhals, 1993/1996, 147). Conform principiului echității în țările capitaliste dezvoltate profitul este considerat just și inegalitatea veniturilor dreaptă. În plus, principiul echității constituie un suport puternic pentru capitalism, așa cum rezultă din sondajele de opinie publică realizate între alții de Robert E. Lane, 1986 și E. Roller, (1994).

După Robert E. Lane (1986), pentru ca justiția socială capitalistă să fie considerată corectă, trebuie ca oportunitățile să fie percepute ca

fiind deschise. James R. Kluegel și E.R. Smith (1986) au identificat la populația din S.U.A. un *silogism al oportunităților*, prin care se justifică inegalitățile economice. În baza acestui silogism oamenii deduc că indivizii sunt responsabili pentru situația lor economică și conchid că inegalitatea este dreaptă, în general.

În legitimarea inegalității sociale, credința despre avuție are un rol important (L. R. Della-Fave, 1980, 1986). Corespunzător statuturilor sociale, oamenii obțin venituri diferențiate. Comparând propriul status social cu al altora, oamenii „ne avuți” ajung să perceapă că ceea ce obțin ei este echitabil.

Această percepție îi încurajează – după cum susține R.E. Lane (1986) – să muncească mai mult și pentru a câștiga mai mult.

D. R. Kinder și D.R. Kiewiet (1981) au identificat între factorii care influențează opțiunea pentru un candidat politic existența unei *evaluări sociotrope* (*sociotropic evaluation*), adică aprecierea condițiilor economice generale, chiar dacă aceste condiții nu îl afectează direct pe cel care face evaluarea.

James R. Kluegel, David S. Mason și Bernard Wegener (1999, 252) consideră că evaluarea sociotropă constituie un suport pentru justiția socială capitalistă în perioadele de creștere a prosperității, chiar dacă de această prosperitate nu beneficiază încă indivizii care fac o evaluare pozitivă. Aceeași evaluare sociotropă a constituit suport și pentru justiția socială a socialismului, în condițiile accentuării austerității economice; cei care nu erau afectați de penuria de alimente, de bunuri etc. apreciau normele de repartitie a veniturilor în socialism ca fiind corecte, juste, drepte.

În afara *determinanților colectivi* ai justiției sociale, în cercetarea despre tranziția postcomunistă, J.R. Kluegel și alții (1999) au luat în considerare și factorii socio-demografici și statusul socio-economic (denumindu-i *determinanți individuali*), apreciind că „schimbarea în poziția economică este foarte probabil sursa schimbării normelor și credințelor [referitoare la justiția socială – n.n.]” (Kluegel și alții, 1999, 253).

Metodologia cercetării

Persoanele investigate. Au răspuns la întrebările chestionarului de cercetare 694 de studenți din centrele universitare București și Brașov, de la facultăți din toate profilurile de învățământ superior, cu excepția celor militare.

Repartiția studenților după profilul facultăților este prezentată în Tabelul 1.

Tabelul 1. Repartiția studenților după profilul facultății (N = 694).

	Profilul facultății	N	%
1.	Artă	22	3,2
2.	Arhitectură	24	3,5
3.	Științe agricole	50	7,2
4.	Științe economice	160	23,1
5.	Științe exacte	26	3,7
6.	Științe ingineresti	169	24,4
7.	Științe juridice	25	3,6
8.	Științe medicale	39	5,6
9.	Științele naturii	30	4,3
10.	Științe sociale	74	10,7
11.	Teologie	37	5,3
12.	Altele	34	4,9
13.	Non răspuns	4	0,6
	Total	694	100

În cadrul eșantionului *ad libitum*, cei mai numeroși au fost studenții de la facultățile de științe economice, științe ingineresti și științe sociale. Numărul lor fiind mai mare, am încercat să comparăm răspunsurile pe aceste tipuri de facultăți pentru a verifica legătura dintre specificul pregătirii universitare și opiniile studenților privind justiția socială. Aproximativ 40 la sută din eșantion l-au constituit studenții și 60 la sută studentele. Pe ani de studii, cei mai mulți au fost studenți din anul I (44, 5%) și din anul al II-lea (34, 1%). Studenții din anii terminali (anul IV și anul V) reprezintă 5, 8 la sută din eșantion.

Restul de 14, 8 la sută îl constituie studenții din anul al III-lea. Fiind vorba de un eșantion nereprezentativ, concluziile studiului nostru au doar valoarea de a sugera orientarea opiniei studenților spre susținerea justiției sociale socialiste sau spre susținerea justiției sociale capitaliste.

Procedul. Aplicarea chestionarului s-a făcut colectiv, prin tehnica extemporalului, în perioada martie – aprilie 2000. Operatori de anchetă au fost studenții de la Departamentul de sociologie al *Facultății de sociologie și asistență socială*, care efectuau practica la *Centrul de studii socioumane*. Organizarea sondajului de opinie în Centrul Universitar Brașov s-a realizat de către doamna lector univ. dr.

Marcela Luca.

Măsurarea justiției sociale. Conform modelului propus în studiul lui James R. Kluegel, David S. Mason și Bernard Wegener (1999, 257), am construit un chestionar cu 34 de întrebări închise și 4 întrebări deschise, traducând indicatorii (14 întrebări) și incluzând încă 24 de întrebări noi în vederea determinării unui număr de șapte indici:

A. *Principiul egalității*, ca indice format din răspunsurile la întrebările 2 și 3, exprimă justiția bazată pe distribuția egală a recompenselor (veniturilor, bogăției) și este caracteristic, în general, societății socialiste;

B. *Principiul echității* (indice rezultat ca medie aritmetică ponderată a răspunsurilor la întrebările 4, 5 și 6) justifică inegalitatea în repartitia bunurilor, proporțional cu contribuția fiecăruia, și este specific societății capitaliste;

C. *Intervenția guvernului* în procesele economice a rezultat ca medie aritmetică ponderată a răspunsurilor la întrebările 7, 8 și 9. În societățile capitaliste dezvoltate intervenția statului în organizarea economică este limitată;

D. *Inegalitatea economică legitimă*, ca rezultat al aplicării principiului echității, a fost măsurată cu ajutorul a trei indicatori: întrebările 12, 13 și 14. Cu cât valoarea indicelui este mai mare, cu atât este mai mare suportul de legitimare a sistemului economic prezent, însemnând că oamenii beneficiază de oportunități deschise tuturor a;

E. *Proiecția negativă asupra bogăției* se referă la factorii incriminați de lege ce au făcut ca în prezent unii oameni să fie bogați (întrebările 25, 26 și 33);

F. *Proiecția pozitivă asupra bogăției*, ca indice, se compune din trei indicatori (întrebările 26, 27 și 28) și exprimă credința că bogăția este rezultatul calităților psihomorale individuale;

G. *Raportul corect al salariilor* se referă la proporția salariului considerat corect pentru managerul unei întreprinderi și salariul pe care îl merită pe drept un muncitor necalificat din aceeași întreprindere (întrebările 16, 17 și 18).

S-au calculat *mediile aritmetice ponderate* și *deviația standard* pentru răspunsurile la fiecare întrebare (indicator). S-a aplicat *testul t*, s-au verificat *corelațiile* dintre răspunsurile la întrebări (*coeficientul r*) și s-a utilizat *analiza de varianță*.

Rezultatele

Cei mai mulți studenți ($N = 377$, reprezentând 54, 3% din eșantion) declară că sunt preocupați mult (38, 9%) și foarte mult (15, 4%) de problemele de justiție socială, adică de dreptate și corectitudine în relațiile dintre oameni. Doar unul din zece dintre studenții chestionați apreciază că astfel de probleme îi interesează puțin (5, 0%) și foarte puțin (2, 7%).

Distribuția răspunsurilor la întrebarea vizând acceptarea justiției sociale aproximează o curbă în formă de L, ceea ce sugerează că studenții mai degrabă dezaproabă decât aprobă împărțirea în mod egal a bogăției. Se pronunță împotriva distribuției egale a bogăției 63, 5% dintre studenți. Mai puțin de o cincime din studenții chestionați consideră că este just să primească toți aceleași recompense, indiferent de contribuția la bunăstarea societății. Cel de-al doilea indicator al principiului egalității (întrebarea 3) configurează o curbă bimodală, ceea ce conduce la concluzia existenței a doua curente de opinie: de acord cu redistribuirea veniturilor la cei care au mai mult (26, 4%) și împotriva acestui mod de egalizare a veniturilor (31, 8%). Cei mai mulți dintre studenții care au completat chestionarul resping ideea redistribuirii veniturilor (47, 5%). Indicele vizând *principiul egalității* are valoarea 2, 55.

Majoritatea studenților declară că sunt de acord cu *principiul echității*: indicele are valoarea 3, 28. Peste jumătate din studenții chestionați (51, 7%) sunt de acord că numai prin diferențierea mare a veniturilor poate fi stimulat efortul individual. Aproape două treimi dintre ei (63, 5%) sunt de acord că oamenii își asumă responsabilități suplimentare numai dacă obțin venituri mai mari. În fine, într-o mai mică măsură, studenții (40, 8%) sunt de acord că este drept ca oamenii de afaceri să obțină profituri mari, pentru că, în cele din urmă, profită toată lumea. Diferența statistică dintre indicii principiului egalității și principiului echității este semnificativă. În opinia studenților este drept ca oamenii să primească recompense (să obțină venituri) conform principiului echității, nu după principiul egalității. Procentul celor care sunt de acord ca unii să obțină profituri mai mari este dublu (40, 8%) față de cel al studenților care sunt de acord că cel mai corect mod de distribuire a bogăției este egalitarismul (18, 7%). Proporția răspunsurilor la întrebările 2 și 5 se inversează în ceea ce privește dezacordul: procentul celor care nu sunt de acord ca oamenii să primească părți egale este aproape de două ori mai mare (63, 5%)

decât procentul studenților care resping ideea ca unii să obțină profituri mari (33, 0%). În majoritatea lor, studenții sunt de acord că stimularea eforturilor individuale (51, 7%) și că asumarea responsabilităților suplimentare (63, 5%) se obțin numai prin diferențierea veniturilor. Cea mai mare parte a studenților apreciază că inegalitatea economică este dreaptă. Indicii principiului egalității și ai principiului echității au valori diferite la studenți, comparativ cu studentele (Tabelul 2).

Tabelul 2. Indicii principiilor egalității și echității, după apartenența la gen

(masculin/feminin) (N = 690)

Apartenența la gen (m/f)	N	Indice	
		Principiul egalității	Principiul echității
Studenți	276	2,49	3,43
Studente	414	2,65	3,18
Total	690	2,55	3,28

Notă. S-au înregistrat 4 erori de completare a chestionarului (0, 6% din eșantion)

Două treimi dintre studenți își manifestă dezacordul cu împărțirea egală a veniturilor și jumătate dintre ei aprobă obținerea de profituri mai mari de către oamenii de afaceri (vezi răspunsurile la întrebările 2 și 5).

Studentele, într-o proporție mai mică decât studenții, resping principiul egalității veniturilor și, de asemenea, într-o proporție mai mică acceptă principiul echității. Diferența statistică între indicii principiului egalității la studenți și la studente este semnificativă $t(682) = 2,111$, pe 0,35 ($mi = 2,615$, $mm = 2,495$), ceea ce ne conduce la concluzia că datele cercetării noastre susțin ipoteza tendinței la femeile de acceptare a principiului distribuției recompenselor în mod egal. De asemenea, s-a constatat existența unei diferențe statistice foarte înalt semnificative între indicii principiului echității la studenți, comparativ cu studente: $t(677) = 4,032$, pe 0,001 ($mi = 3,1818$, $mm = 3,4165$). Aceste rezultate întăresc concluzia cu privire la orientarea accentuată spre principiul egalității al femeilor și orientarea mai accentuată spre principiul echității a bărbaților.

Tabelul 3. Indicii principiilor egalității și echității după profilul facultății și diferența dintre acești indici (N = 302)

Facultăți cu profil de:	N	Indice		Diferența
		Principiul egalității	Principiul echității	
Științe economice	160	2,28	3,28	1,00
Științe ingineresti	169	2,74	3,40	0,66
Științe sociale	74	2,46	3,36	0,90

S-au înregistrat diferențe înalt semnificative statistic între studenții din facultățile cu profil de științe economice, ingineresti și sociale (Tabelul 3).

Analiza de varianță simplu factorial ($F(2, 397) = 9,744$, pe 0,001) a arătat că răspunsurile la întrebările ce intră în componența indicilor principiului egalității și al principiului echității sunt puternic influențate de profilul celor trei tipuri de facultăți.

În ceea ce privește intervenția guvernului în organizare economică a vieții sociale, opiniile studenților sunt nuanțate în funcție de problemele puse în discuție: 85,4% dintre studenți sunt de acord cu faptul că guvernul ar trebui să garanteze fiecărui cetățean un standard de viață decent; 66,3% că ar trebui să asigure locuri de muncă pentru toți, dar numai 24,1% că ar trebui să impună o limită maximă a veniturilor personale. În legătură cu o astfel de intervenție a statului, studenții se declară în proporție de 65,5% în dezacord. Studentele, comparativ cu studenții, acceptă într-o proporție mai mare intervenția guvernului în economie: 88,4 sunt de acord că statul ar trebui să garanteze fiecărui cetățean un standard de viață decent (față de 82,1% dintre studenți); 70,0% (comparativ cu 61,8% dintre studenți) apreciază că guvernul ar trebui să asigure locuri de muncă pentru toți cetățenii și 26,3% (21,1% dintre studenți) exprimă acordul cu intervenția guvernului pentru limitarea veniturilor personale. Și în funcție de profilul facultăților au apărut unele diferențieri: studenții de la facultățile cu profil de științe ingineresti acceptă într-o măsură mai mare decât cei de la facultățile cu profil de științe economice și științe sociale intervenția guvernului în reglementarea problemelor economice (Tabelul 4).

*Tabelul 4. Frecvența răspunsurilor „De acord” și „Acord deplin”.
În legătură cu intervenția guvernului (în %)*

Facultăți cu profil de:	Standard de viață	Limitarea veniturilor	Locuri de muncă
Științe economice	82,6	17,5	51,3
Științe ingineresti	91,6	26,2	75,8
Științe sociale	68,9	18,9	55,4

Principiul echității justifică inegalitatea economică a oamenilor. Cât de corect este aplicat acest principiu în perioada de tranziție în România? Opiniile studenților, în majoritatea lor (între 77, 8% și 57, 7%) sunt negative și în legătură cu faptul că astăzi în România oamenii sunt recompensați pentru efortul lor (66, 3% resping o astfel de afirmație), pentru competența lor (57, 7% exprimă dezacordul lor) și că, în consecință, obțin ceea ce au nevoie pentru un trai decent (doar 5, 4% dintre studenți consideră că într-adevăr oamenii obțin ceea ce au nevoie pentru un trai decent; aproape opt din zece studenții chestionați resping o astfel de afirmație).

Aproximativ 10 – 15% sunt de acord că în România astăzi oamenii sunt corect recompensați, atât în ceea ce privește competența, cât și corespunzător efortului depus. Studentele au o opinie mai critică decât studenții cu privire la legitimitatea inegalității economice: șapte din zece studente își exprimă dezacordul cu afirmația că oamenii sunt recompensați pentru efortul lor și pentru competența lor (la studenți șase din zece în ceea ce privește efortul și cinci din zece în ceea ce privește recompensarea competenței). Mai mult de 80% dintre studente apreciază că oamenii nu obțin ceea ce au nevoie pentru un trai decent: studenții fac o asemenea apreciere negativă într-o proporție mai mică (73, 9%). Studenții și studentele de la facultățile cu profil de științe sociale apreciază mai critic situația satisfacerii nevoilor pentru un trai decent. Astfel, 86, 5% dintre aceștia își exprimă dezacordul cu actuala stare de lucruri, față de 76, 3% dintre studenții de la facultățile cu profil de științe ingineresti și 73, 2% dintre studenții de la facultățile cu profil de științe economice.

Faptul că în România există bogați și săraci nu mai trebuie demonstrat. În perioada de tranziție postcomunistă unii au acumulat multă bogăție și alții multă sărăcie. Nu discutăm aici care este proporția dintre bogați și săraci, pentru situația actuală a societății noastre. Ne interesează ce proiecții au studenții asupra bogăției. Ce factori cred studenții că au contribuit la îmbogățirea unora? Cel mai frecvent, după opinia studenților, au intervenit factori negativi,

precum corupția (54, 6%), traficul de influență (38, 3%) și structurile mafioate (32, 3%).

Indicele proiecției negative asupra bogăției, pe ansamblul eșantionului de studenți, este de 4, 07%, ceea ce înseamnă că, în opinia lor, factorii negativi (corupția, traficul de influență și structurile mafioate) au intervenit deseori în ultimii zece ani în procesul de creare a unor persoane bogate în România. Studenții, comparativ cu studentele, au o proiecție negativă asupra bogăției mai accentuată (indicele = 4, 15, comparativ cu 4, 02 – indicele pentru opinia studentelor). În opinia studenților, corupția (55, 5%), traficul de influență (40, 7%) și structurile mafioate (37, 5%) au intervenit de foarte multe ori în procesul îmbogățirii. Studentele opinează că acești factori au intervenit, însă într-o proporție mai redusă: corupția (55, 0%), traficul de influență (36, 4%) și structurile mafioate (28, 9%). Cei care se pregătesc în științe sociale au o proiecție negativă mai accentuată asupra bogăției (indice = 4, 10) decât cei în științe ingineresti (indice = 4, 04) și economice (indice = 4, 02). Așa cum am precizat, cu cât valoarea indicelui este mai mare, cu atât proiecția asupra bogăției este mai puternic negativă.

În ceea ce privește proiecția pozitivă asupra bogăției, a rezultat că, în opinia studenților, unii oameni s-au îmbogățit în tranziția postcomunistă datorită unor calități psihomorale pe care le-am inclus în chestionar: inteligența, cunoștințele profesionale și munca bine făcută. Aproximativ 16% din eșantionul de studenți opinează că inteligența i-a ajutat de foarte multe ori pe unii să devină bogați, iar circa 7% consideră că munca bine făcută și cunoștințele profesionale au intervenit în procesul îmbogățirii.

Indicele proiecției pozitive asupra bogăției, pentru întregul eșantion, este 3, 39, inferior celui al proiecției negative. Diferența dintre cei doi indici este statistic semnificativă. Studenții (indice = 3, 42), comparativ cu studentele (indice = 3, 34), au o proiecție pozitivă mai accentuată, dar diferența nu este statistic semnificativă. Pe tipuri de facultăți, este de remarcat că la științe ingineresti (indice = 3, 07) există o proiecție pozitivă asupra bogăției mai accentuată decât la științe sociale (indice = 3, 49) și la științe economice (indice = 3, 56).

În fine, proporția dintre salariile directorilor generali și cele ale muncitorilor necalificați, considerată justă, este 1/6. Aproximativ o cincime din totalul studenților investigați opinează că salariul unui

director general ar trebui să fie de zece ori mai mare decât al unui muncitor necalificat din aceeași întreprindere. Față de un muncitor calificat, directorul general ar fi corect să câștige de patru ori mai mult, iar față de un specialist cu studii superioare de două ori mai mult. Și în această privință, studentele, comparativ cu studenții, au considerat corect un raport între salarii mai mic. Pentru studente proporțiile sunt $1/5$, $1/3$, respectiv $1/2$ pentru raportul dintre salariul directorului și al unui muncitor necalificat, al unui muncitor calificat și respectiv al unui specialist cu studii superioare. Pentru studenți, la aceleași comparații, proporțiile sunt $1/7$, $1/5$, $1/2$.

Aceste date sunt în concordanță cu tendința studentelor de a accepta într-o măsură mai mare decât studenții principiul egalității în distribuirea recompenselor. Studentele și studenții de la facultățile cu profil de științe sociale opinează ca fiind corect raportul $1/5$; $1/3$; $1/2$ între salariile celor trei categorii de personal din orice întreprindere. Ceilalți studenți, de la profil ingineresc și economic, consideră just raportul $1/7$; $1/5$; $1/2$.

Discuție și concluzii

Studenții chestionați sunt de acord într-o mai mare măsură cu principiul echității decât cu principiul egalității (indicele principiului echității = 3, 28; indicele principiului egalității = 2, 55). Cu alte cuvinte, ei consideră mai corectă justiția socială capitalistă decât justiția socială socialistă.

Cum se poate explica opinia mai favorabilă a studenților față de justiția socială capitalistă? S-a schimbat în sens pozitiv statusul socio-economic al studenților în perioada de tranziție postcomunistă? Răspunsul, din păcate, este negativ, dacă luăm în considerare degradarea generală a calității vieții în România ultimilor zece ani, bursele insuficiente, condițiile de viață nesatisfăcătoare ale studenților (cămine, cantine, facilități la transport etc.), taxele percepute, scumpirea exagerată a bunurilor culturale (manuale universitare, cărți, caiete, biletele la instituțiile de spectacol ș.a.m.d.).

Dacă schimbarea pozitivă obiectivă a statusului socio-economic al studenților în perioada de tranziție postcomunistă nu s-a produs, atunci – considerăm noi – *legitimarea justiției sociale capitaliste de către studenți se poate explica prin evaluarea sociotropă pe care aceștia o fac.*

Evaluarea sociotropă se fondează, din punctul nostru de vedere,

pe acțiunea a doi factori: influența procesului instructiv-educativ și influența mass media. Acțiunea primului factor a fost pusă în evidență prin diferențele dintre opiniile studenților de facultățile cu profil de științe economice, științe ingineresti și științe sociale în legătură cu justetea principiului echității și principiului egalității. *Cu cât studenții sunt mai bine informați în legătură cu mecanismele economice ale societății, cu atât mai puternică este adeziunea lor la principiile capitaliste de organizare a vieții sociale care justifică inegalitatea economică a cetățenilor.*

Influența mass media în formarea și schimbarea atitudinilor și opiniilor a fost teoretizată și verificată în numeroase cercetări psihosociologice empirice (vezi Chelcea, 1994, 204 – 227 pentru o trecere în revistă).

Am considerat axiomatică relația dintre mass media, atitudini și opinii.

În investigația noastră s-a constatat încă o dată că și *apartenența la genul biologic (masculin sau feminin) generează o anumită diferențierilor despre justiția socială*: studentele acceptă într-o mai mare proporție decât studenții că principiul egalității este just, chiar dacă în ansamblul lor opinează, ca și studenții, că principiul echității este cel corect. Dar cât de puternic legitimează opiniile studenților justiția socială capitalistă?

Comparația cu datele sondajelor realizate în 1991 și în 1996 în mai multe țări capitaliste dezvoltate și în unele țări foste comuniste ne poate ajuta, deși trebuie să avem în vedere decalajul de timp privind momentul efectuării sondajelor de opinie, precum și faptul că în România și-au exprimat opiniile cei mai instruiți, dacă nu și cei mai inteligenți tineri, iar în celelalte țări persoane din toate categoriile de vârstă (de peste 18 ani), având niveluri de școlaritate scăzut, mediu și superior (Tabelul 5).

Studenții din România – judecând după eșantionul *ad libitum* investigat – *opinează*, în aceeași proporție cu populația din SUA (1991), *că cel mai corect mod de distribuire a bogăției este cel conform cu principiul echității*. Dintre țările foste comuniste, doar în Cehia și Ungaria s-a înregistrat o proporție atât de redusă a celor care apreciază corectă justiția socială socialistă (două din zece persoane chestionate; în Cehia proporția este și de 13%). În alte țări proporția celor care consideră justă repartitia egală a bogăției este semnificativ

mai mare (aproape o treime din totalul populației). *Comparativ cu opiniile populației din țările foste comuniste, cu excepția fostei Germanii de Est (OD), opiniile studenților din România sunt cel mai intens favorabile principiului echității (peste 50%).*

Totuși, raportat la proporția celor care consideră just principiul echității în statele capitaliste dezvoltate, opiniile exprimate de studenții români în favoarea principiului echității sunt mai puțin frecvente (în minus cu 10% și 20%).

În legătură cu cea de-a doua notă diferențială a justiției sociale capitaliste față de justiția socială socialistă, intervenția statului în relațiile economice, opiniile studenților din România sunt mai puternic favorabile, comparativ cu opiniile populației din țările capitaliste dezvoltate, cât și cu cele din țările foste comuniste. Proporțional, aproape trei mai mulți studenți din România decât persoane din SUA consideră că guvernul ar trebui să reglementeze procesele economice. Opiniile studenților în legătură cu intervenția guvernului sunt apropiate de cele exprimate de populația din foste state comuniste, ceea ce poate fi explicat, probabil, prin inerția mentalităților.

Opiniile studenților pun sub semnul întrebării inegalitățile economice din perioada de tranziție. Cu excepția opiniilor înregistrate în Bulgaria, părerea studenților este cel mai puțin favorabilă modului în care sunt recompensați cetățenii, atât comparativ cu situația din țările capitaliste dezvoltate, cât și cu situația din țările foste comuniste. Însă 10 – 15% din respondenții români sunt de acord că în țara lor oamenii sunt corect recompensați pentru efortul și competența lor. În statele foste comuniste proporția celor care consideră legitimă inegalitate economică a oamenilor în țara lor este de aproximativ trei ori mai mare și în statele capitaliste de circa cinci ori mai mare.

În corelație cu opiniile despre legitimitatea inegalităților economice, proiecțiile negative asupra bogăției sunt cele mai intens exprimate în România: de două ori mai mulți studenți decât respondenții din țările capitaliste dezvoltate apreciază că bogăția unora se datorează corupției.

Studenții din România exprimă opinii apropiate de cele ale populației din alte state foste comuniste (cu excepția ex-R. D. Germană unde, proporțional, numărul celor care cred că bogăția se datorează corupției este de două ori mai mic: 40% în fosta R.D.G.; 85% în România). Aproximativ o treime dintre studenții chestionați consideră

că în îmbogățirea unor persoane în perioada de tranziție acumulările financiare de dinainte de revoluție a intervenit deseori (21, 2%) și de foarte multe ori (11, 4%). În general, studenții sancționează, prin opiniile exprimate, dorința de îmbogățire rapidă, prin orice mijloace. În legătură cu aceasta, Max Weber (1864 – 1920) arăta că „dorința de câștig bănesc cât mai mare nu are în sine nimic de-a face cu capitalismul. [...] Lăcomia neînfrânată de câștig nu este nici în cea mai mică măsură egală cu capitalismul și cu atât mai puțin cu *spiritul* său. [...] Capitalismul este într-adevăr identic cu aspirația spre câștig, printr-o activitate capitalistă continuă, rațională, spre un câștig mereure *în noit; spre rentabilitate*” (Weber, 1920/1993, 8 – 9). Tocmai acest *spirit capitalist* nu s-a format și nu s-a afirmat încă în societatea românească post decembristă.

În condițiile în care proiecția negativă asupra bogăției, în opinia studenților, este foarte accentuată, era firesc să fie foarte redusă proiecția pozitivă asupra bogăției.

Studenții din România, comparativ cu populația din alte state foste comuniste și din unele state capitaliste dezvoltate, exprimă în cea mai mică proporție opinii favorabile asupra îmbogățirii unora: în SUA, Germania de Vest (WD) și Marea Britanie (UK) șase din zece respondenți apreciază că bogăția unora este urmare a cunoștințelor profesionale și a muncii bine făcute; în Rusia și Bulgaria, mai mult de patru din zece; în România mai puțin de patru din zece. Capacitatea de asumare a riscului, precum și capacitatea managerială – ca proiecție pozitivă a doua treimi din studenți – au contribuit cel mai mult la acumularea bogăției. Mai puțin au contribuit la îmbogățirea unor persoane capacitatea lor de comunicare cu alții (36, 7%) și capacitatea de a întreține relații demne cu toți oamenii (14, 3%). Doar unu din zece studenți apreciază că bogăția s-ar datora corectitudinii în afaceri.

Investigația realizată, prima pe această temă din țara noastră, a pus în evidență că studenții, în cea mai mare parte, sunt de acord cu principiile justiției sociale capitaliste, dar nu și cu modul în care s-a realizat ea în perioada de tranziție postcomunistă. Rămâne în programul nostru de cercetare să vedem cum se raportează și alte categorii socio-profesionale la justiția socială din perioada de tranziție în România.

Notă. Studiul a fost realizat la Universitatea București de S. Chelcea în colaborare cu asist. univ. Lucian Radu și cercet. șt. Cristian

Ciupercă și a fost publicat în *Psihologia Socială* (2000, 5, 17 – 37).

*

Anexa A: Chestionarul utilizat și frecvența răspunsurilor la fiecare întrebare (în procente)

Universitatea din București – Centrul de cercetări socioumane
CHESTIONAR

Întreprindem un studiu psihosociologic privind *opinia studenților despre justiția socială în perioada de tranziție* din România.

Dorim să aflăm opiniile dv. despre mersul lucrurilor în țara noastră. Ca și dv., sunt rugați să completeze acest chestionar studenți din alte facultăți din București și din alte centre universitare, stabilite *aleator*.

Vă rugăm să răspundeți la toate întrebările încercuind cifra variantei de răspuns care corespunde opiniei sau situației dv. Unde este cazul, formulați dv. răspunsul în scris.

Răspunsurile sunt *confidențiale* și chestionarul este *anonim*. Datele din chestionar vor fi prelucrate *statistic*, iar concluziile studiului nostru vor fi prezentate într-o lucrare științifică intitulată *România în tranziție*.

De *sinceritatea răspunsurilor dv.* depinde valabilitatea acestor concluzii.

Vă mulțumim pentru ajutor!

1. Unii oameni se interesează de felul în care merg lucrurile în țară, alții nu. Pe dv. vă preocupă problemele de *justiție socială* (dreptate, corectitudine, echitate în relațiile dintre oameni)?

N	Foarte puțin	Puțin	Oarecum	Mult	Foarte mult	Media
673	2,7	5,0	34,9	38,9	15,4	3,61

Sunteți de acord sau în dezacord cu enunțurile de mai jos?

	N	Dezaccord total	Dezaccord	Nici, nici	De acord	Acord deplin	Media
		1	2	3	4	5	
2. Cel mai corect mod de distribuire a bogăției este ca toți oamenii să aibă părți egale.	690	27,8	35,7	17,1	15,7	3,0	2,30
3. Cel mai important este ca oamenii să obțină veniturile de care au nevoie, chiar dacă aceasta presupune redistribuirea veniturilor de la cei care au mai mult.	690	15,7	31,8	17,0	26,4	8,5	2,80
4. Stimularea efortului individual se face numai printr-o diferențiere mare a veniturilor.	690	6,5	21,5	19,7	40,9	10,8	3,28
5. Este drept ca oamenii de afaceri să obțină profituri mari, pentru că, în cele din urmă, profită toată lumea.	688	10,5	22,5	25,4	34,3	6,5	3,04
6. Oamenii își asumă responsabilități suplimentare numai dacă obțin venituri mai mari.	690	6,1	19,9	9,9	43,9	19,6	3,51
	N	Dezaccord total	Dezaccord	Nici, nici	De acord	Acord deplin	Media
		1	2	3	4	5	
Guvernul ar trebui:							
7. să garanteze fiecărui cetățean un standard de viață decent.	691	1,4	5,3	7,3	36,7	48,7	4,26
8. să impună o limită maximă a veniturilor personale.	692	28,8	36,7	10,1	15,7	8,4	2,38
9. să asigure locuri de muncă pentru toți.	691	5,1	14,0	14,3	36,6	30	3,72
În prezent în România oamenii:							
10. au șanse egale de promovare în profesie.	692	42,2	43,8	7,1	5,3	1,3	1,79
11. au șanse egale să ajungă în structurile de conducere a țării.	692	45,8	42,1	7,8	3,3	0,7	1,71
12. sunt recompensați pentru efortul lor.	692	23,9	42,4	23,6	8,8	1,0	2,2
13. sunt recompensați pentru competența lor.	690	21,0	36,7	26,2	14,3	1,2	2,37
14. obțin ceea ce au nevoie pentru un trai decent.	693	30,1	47,7	16,7	4,2	1,2	1,98

15. Și acum, vă rugăm să ne spuneți dacă directorul general (managerul) unei întreprinderi industriale ar trebui să aibă salariul mai mare decât ceilalți angajați din respectiva întreprindere.

N	Da (%)	Nu (%)	Nu îmi dau seama (%)	Media
692	89,5	3,5	6,8	1,17

Numai pentru cei care au răspuns DA la întrebarea anterioară.

16. De câte ori ar trebui să fie mai mare salariul unui director general (manager) decât salariul unui muncitor necalificat din aceeași întreprindere? N = 535 m = 5, 95

17. Dar decât salariul unui muncitor calificat? N = 528 m = 4, 11

18. Și decât salariul unui specialist cu studii superioare? N = 503 m = 1, 84

După părerea dv., cât de frecvent au intervenit în România, în ultimii zece ani, următorii factori, datorită cărora unele persoane sunt astăzi bogate?

	N	Niciodată	Rareori	Uneori	Deseori	De foarte multe ori	Medie
19. Acumulările financiare de dinainte de revoluție	690	4,8	25,9	36,7	21,2	11,4	3,09
20. Capacitatea de a întreține relații umane demne cu toți oamenii	689	10,6	43,3	31,9	11,8	2,5	2,52
21. Capacitatea de asumare a riscului.	690	1,7	8,4	27,7	39,7	22,3	3,72

Pentru prelucrarea statistică a răspunsurilor, vă rugăm să ne spuneți câteva lucruri despre situația și persoana dv.

35. Profilul facultății pe care o urmați: Artă...3, 2; Arhitectură...3, 5; Științe agricole...7, 2; Științe economice...23, 2; Științe exacte...3, 8; Științe ingineresti... 24, 5; Științe juridice...3, 6; Științe medicale...5, 7; Științe ale naturii...4, 3; Științe sociale...10, 7; Teologie...5, 4; Atele...4, 9 (Care?)

36. Anul de studii: I... 44, 8; ÎI... 34, 4; III. 14, 9; IV... 4, 5; V... 1, 3.

37. Sexul: Masculin... 40, 0; Feminin... 60, 0

38. Profesia tatălui dv.: Agricultor...1, 5; Avocat...1, 2; Economist...6, 6; Funcționar cu studii medii...4, 9; Funcționar cu studii superioare...1, 9; Inginer...22, 3; Liber profesionist...3, 6; Manager...2, 7; Medic...2, 7; Muncitor calificat...18, 1; Muncitor necalificat... 0, 6; Ofițer...4, 8; Pensionar...9, 3; Profesor...6, 4; Subofițer... 0, 6; Tehnician...7, 0; Maistru... 4, 9; Altele... 3, 7; (Care?)

Anexa B. Frecvența răspunsurilor „De acord” (4) și „Deplin acord” (5), pe țări, în 1991, 1996 și 2000 (în procente).

Indici și indicatori ai justiției sociale	WD 91	SUA 91	UK 91	B 96	C 96	H 96	R 96	OD 96	RO 2000
A. Principiul egalității									
35. Cel mai corect mod de distribuire a bogăției este ca toți oamenii să aibă părți egale.	21	19	30	34	13	19	31	26	19
36. Cel mai important este ca oamenii să obțină veniturile de care au nevoie, chiar dacă aceasta presupune redistribuirea veniturilor de la cei care au mai mult.	77	45	49	43	41	66	50	66	35
B. Principiul echității									
37. Stimularea efortului individual se face numai printr-o diferențiere mare a veniturilor.	69	63	66	46	51	30	46	60	52
38. Este drept ca oamenii de afaceri să obțină profituri mari, pentru că, în cele din urmă, profită toată lumea.	47	51	43	14	36	14	42	27	41
Oamenii își asumă responsabilități suplimentare numai dacă obțin venituri mai mari.	82	79	84	84	81	65	88	87	64
C. Intervenția guvernului									
39. Guvernul ar trebui să garanteze fiecărui cetățean un standard de viață decent.	57	27	50	76	62	55	74	64	85
40. Guvernul ar trebui să impună o limită maximă a veniturilor personale.	13	8	18	31	11	40	25	33	24
41. Guvernul ar trebui să asigure locuri de muncă pentru fiecare.	46	38	37	72	50	78	77	73	67
D. Inegalitatea economică									
12 În (ȚARA) oamenii sunt recompensați pentru efortul lor.	71	71	48	5	17	30	17	44	10
13 În (ȚARA) oamenii sunt recompensați pentru competența lor.	75	75	57	5	24	12	19	51	16
14 În (ȚARA) oamenii obțin ceea ce au nevoie pentru un trai decent.	54	41	26	1	27	9	4	29	5

Frecvența răspunsurilor privind proiecția asupra bogăției, pe țări, în 1991, 1996 și 2000 (în procente).

Indici și indicatori ai justiției sociale	WD 91	SUA 91	UK 91	B 96	C 96	H 96	R 96	OD 96	RO 2000
D. Inegalitatea economică legitimă									
Corupția (lipsa de onestitate).	34	43	37	89	72	84	77	40	85
E. Proiecții pozitive asupra bogăției									
26 Cunoștințele profesionale (cunoștințele și îndemânarea).	65	60	55	37	61	47	51	50	45
28 Munca bine făcută (munca serioasă).	58	67	61	52	51	25	40	56	35

Notă. Cu excepția României, unde s-a apelat la un eșantion ad

libitum de studenți, în celelalte țări sondajul de opinie s-a făcut pe eșantioane reprezentative la nivel național, pentru populația de peste 18 ani.